

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

ŠPELA DOVŽAN

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA

Študijski program: Socialna pedagogika

Kaj pa ti o tem misliš?

**Dojemanje brezdomstva med uporabniki
spletnih forumov**

DIPLOMSKO DELO

Mentorica: dr. Špela Razpotnik

Kandidatka: Špela Dovžan

Ljubljana, december, 2011

Mentorici, družini, prijateljem, fantu, računalniškemu servisu -

HVALA!

POVZETEK

Brezdomstvo je v našem prostoru relativno nov pojav. Nekateri ljudje se z njim vsakodnevno srečujejo in si na podlagi izkušenj, obstoječih informacij ter pogovora z drugimi oblikujejo svoje stališče. Prevladujoče mnenje v javnosti pa narekuje odnos družbe do določenega pojava, vključno z ukrepi na političnem in posredno strokovnem področju.

V diplomski nalogi so me zanimali pogledi in dojemanja brezdomstva uporabnikov spletnih forumov, pri čemer sem želela spoznati, kako, preko katerih tem in skozi katere diskurze ta skupina razume in govori o brezdomstvu.

V teoretičnem uvodu predstavljam nekatere z brezdomstvom povezane koncepte, brezdomstvo (definicijo in njegove pojavne oblike, vzroke zanj, nekaj prevladujočih značilnosti brezdomcev, posebej ogrožene skupine in stanje na področju brezdomstva pri nas) ter načine, kako ljudje oblikujemo svojo sliko sveta, vključno z dojetjem brezdomstva. V empiričnem delu naloge pa se ukvarjam z analizo 321 objav na spletnih forumih, ki govorijo o brezdomstvu. Analizirane objave predstavljajo pomembno ilustracijo razumevanja brezdomstva, ki temelji na stereotipnih predstavah ter odpirajo prostor različnih priložnosti za nove ukrepe na področju senzibilizacije, informiranja in osveščanja javnosti.

Ključne besede: revščina, socialna izključenost, brezdomstvo, dojetje brezdomstva, predsodek, konstrukcija realnosti, spletni forumi

SUMMARY

Homelessness is a relatively new phenomenon in our social environment. Some people encounter it daily, establishing their view of it on the basis of experience, existing information and conversations with others. The predominant public opinion dictates the attitude of the society towards a certain phenomenon, including the measures taken in the political and, indirectly, the professional sphere.

The focus of interest in my diploma have been the views and perceptions of homelessness among the users of the internet forums, with the aim to discover in which way, prompted by which topics and through what kind of discourses this group conceived and discussed homelessness.

The teoretical introduction presents some concepts associated with homelessness, homelessness (its definition and forms in which it manifests itself, its causes, some predominant characteristics of the homeless, the especially endangered groups, and the status quo as regards homelessness in our country) as well as ways in which people form their image of the world, the conception of homelessness included. The empirical part of the diploma analyses 321 internet entries discussing homelessness. The analysis of the entries significantly illustrates the conception of homelessness, based on stereotyped images, opening up opportunities for new measures aiming at sensibilizing, informing and raising awareness of the public.

Key words: poverty, social exclusion, homelessness, perception of homelessness, prejudice, construction of reality, internet forums

KAZALO VSEBINE

1. UVOD	1
2. TEORETIČNI DEL.....	3
2.1 REVŠČINA IN SOCIALNA IZKLJUČENOST	3
2.1.1 REVŠČINA.....	3
2.1.2 SOCIALNA IZKLJUČENOST	5
2.1.3 NOVE OBLIKE REVŠČINE	8
2.2 BREZDOMSTVO.....	12
2.2.1 KAJ JE BREZDOMSTVO?	12
2.2.2 ZAKAJ POSTANEŠ BREZDOMEČ?.....	16
2.2.3 KDO JE BREZDOMEČ?	22
2.2.4 NEKAJ NAJBOLJ OGROŽENIH SKUPIN BREZDOMCEV	23
2.2.4.1 Ženske	23
2.2.4.2 Osebe, ki so bile v institucionalni obravnavi	24
2.2.4.3 Mladi	25
2.2.4.4 Osebe, odvisne od prepovedanih drog	27
2.2.4.5 Osebe, odvisne od alkohola.....	27
2.2.4.6 Osebe s težavami v duševnem zdravju.....	28
2.2.4.7 Osebe z dvojno diagnozo.....	29
2.2.5 BREZDOMSTVO PRI NAS	31
2.2.5.1 Procesi razslojevanja družbe	31
2.2.5.2 Odgovor na pojav brezdomstva – nekaj oblik pomoči	32
2.2.5.3 Brezdomstvo v številkah	34
2.3 KONSTRUKCIJA REALNOSTI	35
2.3.1 LJUDJE USTVARJAMO SVOJO REALNOST.....	35
2.3.2 TEMELJNI KOGNITIVNI PROCESI PRI KONSTRUKCIJI SOCIALNE REALNOSTI.....	37
2.3.3 STALIŠČE IN STEREOTIP	38
2.3.3.1 Stališče	38
2.3.3.2 Stereotip	39
2.3.4 PREDSEDEK.....	40
2.3.4.1 Energijska zaloga predsodkov - čustva	41
2.3.4.2 Mehanizem nastanka predsodkov	43
2.3.4.3 Izražanje predsodkov.....	44
2.3.4.4 Izvor predsodkov	46
2.3.4.5 Razbijanje predsodkov	47
2.3.5 VLOGA MEDIJEV	49
2.4 DOJEMANJE BREZDOMSTVA	51
2.4.1 REPREZENTACIJA BREZDOMSTVA V MEDIJIH.....	51
2.4.2 DISKURZI DOJEMANJA BREZDOMSTVA	53

3. EMPIRIČNI DEL	54
3.1 RAZISKOVALNI PROBLEM IN NAMEN RAZISKAVE	54
3.2 RAZISKOVALNA METODOLOGIJA	55
3.2.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	55
3.2.2 OSNOVNA RAZISKOVALNA METODA	55
3.2.3 VZOREC.....	55
3.2.4 OPIS INSTRUMENTA/MEDIJA	57
3.2.5 POTEK ZBIRANJA PODATKOV	59
3.2.6 POSTOPEK OBDELAVE PODATKOV	60
3.3 ANALIZA.....	62
3.3.1 TEME.....	62
3.3.1.1 Ocena stanja.....	62
3.3.1.2 Značilnosti in »vrste« brezdomcev.....	67
3.3.1.3 Beračenje.....	72
3.3.1.4 Vzroki za brezdomstvo	80
3.3.1.5 Rešitve	84
3.3.1.6 Delo	90
3.3.1.7 Čustva	94
3.3.2 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI, NAČINI PISANJA.....	100
3.4 INTERPRETACIJA.....	103
3.4.1 INTERPRETACIJA VSEBINE	103
3.4.1.1 Kognitivna komponenta	104
3.4.1.2 Emotivna komponenta	107
3.4.1.3 Dinamična komponenta	109
3.4.1.4 Diskurzi	111
3.4.2 DISKUSIJSKI FORUM	117
3.4.2.1 Za pričujočo raziskavo pomembne specifične internetnih forumov	117
3.4.2.2 Kaj nam povedo »demografske značilnosti« vzorca?	119
3.4.2.3 Internetni forum kot virtualna skupnost.....	120
3.4.3 SPOROČILO »VSEBIN, KI JIH NI«	125
4. ZAKLJUČEK.....	127
5. VIRI IN LITERATURA	136
5.1 LITERATURA	136
5.2 DRUGI VIRI.....	149
5.3 ANALIZIRANE DISKUSIJE NA SPLETNIH FORUMIH	151
6. PRILOGA	152

KAZALO TABEL IN SLIK

Tabela 1: Evropska tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti (ETHOS), kot jo je oblikovala FEANTSA	15
Tabela 2: Faktorji ogroženosti in tveganja stanovanjske izključenosti	19
Tabela 3: Struktura vzorca	56
Tabela 4: Skupine/»vrste« brezdomcev, kot jih vidijo uporabniki analiziranih spletnih forumov	70
Tabela 5: Posebnosti v vsebini diskusij in značilnosti spletnih forumov.....	117
Slika 1: Ilustracija povezanosti uporabe drog in duševne bolezni	30
Slika 2: Primer diskusije na forumu.....	58
Slika 3: razdelitev glavnih tem v strukturi stališča	104
Slika 4: sporočilo »demografskih značilnosti« vzorca	120
Slika 5: odnosna shema predlaganih ukrepov in pomembnosti dojemanja brezdomstva	129

1. UVOD

»Jožef Brezdomec: Življenje je težko. Spoznavamo ga. Ljudje nas vidijo, ali njihov pogled je zastrt. Ne vidijo nam v dušo. Prideš, potrkaš na vrata. Dela nimam, brezdomec sem, pomagajte prosim. Samo pogledajo te, pa mislijo, da si tat, da si razbojnik, ker nisi tako oblečen kot so oni. Zaslužite si, ta njih grenka beseda naj ti bo v tolažbo.«

(Odlomek iz dela Brezdomci, Kolman, 1936: 389)

»Življenje je težko. Spoznavamo ga.«

Vedno me je zanimalo spoznavanje življenja, tako svojega, kot tudi življenja drugih ljudi. Še posebej tistih, katerih glasniki smo socialni pedagogi - ljudi z obrobja. Tekom študija sem se preko številnih projektov srečevala z različnimi populacijami, ki so pogosto objekti raznih predsodkov in diskriminacije: uporabniki prepovedanih drog, slepi in slabovidni, starejši ljudje... Srečevala sem se tudi z brezdomci¹. Vendar ne prek projektov, temveč na cesti. Včasih sem kupila Kralje ulice, včasih dala kakšen kovanec, včasih le odhitela mimo in si želela, da me nihče ne bi ogovoril, včasih pa mogoče kakšnega brezdomca sploh nisem opazila. Zanimivo, kako brezdomci so, pa vendar jih lahko sploh ne vidimo. In ko jih vidimo, kako se obnašamo, kaj mislimo o njih, kako sploh dojemamo brezdomstvo?

Vprašanje, ki se pojavi v moji glavi, mi predstavlja imperativ učenja, spoznanja, raziskovanja. Je začetek razburljivega procesa, poti od radovedne negotovosti, ki preko odkrivanja vodi k... Gotovosti? Zdi se mi, da ne. Le k manjši negotovosti. In že za to se je vredno podati na pot.

Pot skozi mojo diplomsko nalogo se začneja pri dveh širših konceptih, revščini in socialni izključenosti, ki osvetlita ozadje brezdomstva. Nadaljuje se z raziskovanjem pojava brezdomstva, kjer se vprašam po definiciji in vzrokih za brezdomstvo, značilnostih brezdomcev, najbolj ogroženih skupinah ter stanju v naši državi. V nadaljevanju pripelje na nekoliko drugačno področje, ki nam pomaga razumeti, kako ljudje ustvajamo svojo konstrukcijo sveta. Ustavim se pri naših kognitivnih procesih, predsodkih ter vlogi medijev, nato pa nas pot preko razmišljanja o tem, kako ljudje oblikujemo svoje

¹ V diplomskem delu zaradi večje preglednosti besedila uporabljam samo moško obliko samostalnika, vendar se beseda vsebinsko vedno nanaša na oba spola.

dojemanje brezdomstva ter kakšno to dojemanje je, vodi do dela, kjer omenjeno področje raziščem na primeru uporabnikov spletnih forumov. Skozi kvalitativno analizo vsebine objav v različnih spletnih diskusijah o brezdomstvu ugotavljam, katere teme uporabniki v zvezi s tem odpirajo, kateri so prevladujoči diskurzi, kakšna čustva izražajo uporabniki do brezdomcev, zanima pa me tudi vloga spletnega foruma kot medija pri nastanku vsebine in načinu pisanja ter njegova primernost za raziskovanje družbenih pojavov, kot je brezdomstvo.

»Kaj pa ti o tem misliš?« je eno izmed številnih vprašanj, ki jih uporabniki spletnih forumov v analiziranih objavah postavljajo drug drugemu. Zanima jih mnenje drugih, njihov pogled, izkušnje, dojemanje brezdomstva. Vprašanje je izzvalo tudi mene in podajam ga naprej - Kaj pa ti o tem misliš?

2. TEORETIČNI DEL

2.1 REVŠČINA IN SOCIALNA IZKLJUČENOST

*»An, če češ bet bogat,
muoreš pazit na enu reč:
da maš reveže grozno rad
an vse nardiš, da jih je čim več.
Rjeveži majo več dnarja, kukr ga
ma še tanarvečja banka.
Rjes en rjevež ma malo, ma rjevežov se
na tem svjetu ne manjka.«*

(Iztok Mlakar – Bogatašev song)

2.1.1 REVŠČINA

Ob besedi revščina ponavadi pomislimo na preteklost, na tiste težke čase, ki so nam jih opisovale babice: »Takrat je bilo zelo težko, ni bilo kruha, otroci niso imeli toliko igrac in vedno novih oblek, veseli smo bili, če smo kdaj za praznik dobili sladkarijo...« Spomnimo se tudi na oddaljene kraje, na tako imenovane dežele tretjega sveta, ki jih ponazarja podoba revnih golih afriških otrok, sedečih v blatu, v družbi koz in drugih živali. Mi, srečni ljudje razvitih dežel pa imamo dandanes vse. Vsaj tako se zdi, dokler ne pogledamo bolj natančno in ugotovimo, da živimo v svetu, v katerem še marsikaj manjka in je revščina v svojih številnih pojavnih oblikah bližje, kot si mislimo.

Podatki namreč kažejo, da tudi najbogatejše države sveta niso varne pred socialno izključenostjo, revščino in neenakostjo. V Evropski uniji je leta 2010 tako kar 16% odraslih živel pod povprečno stopnjo tveganja revščine (Statistični urad RS, 2011).

Ljudje smo si med seboj zelo različni – po spolu, starosti, telesnih in duševnih zmožnostih oziroma sposobnostih, krajevnem izvoru, družinskem poreklu, stilu oblačenja, pričeski, veroizpovedi, poklicu, jeziku... Socialno okolje, kot pravita Dragoš in Leskošek (2003), pa z nagrajevanjem in neenakim porazdeljevanjem najpomembnejših, omejenih družbenih

dobrin (ugled, moč in bogastvo), nekatere izmed teh razlik spodbuja in priorizira. To pripelje tako daleč, da se nekatere skupine ljudi dvignejo nad druge. Med njimi nastane razdalja, ki jo označujemo s terminom družbena neenakost. Nepravična oblika le-te je revščina, ki pomeni »izrazito problematične kombinacije življenjskih težav pri tistih skupinah in posameznikih, ki so dalj časa izpostavljeni različnim vrstam deprivacije na pomembnejših področjih (zaposlitev, bivalni standard, materialno, zdravstveno, izobrazbeno stanje, socialne mreže, preživljanje prostega časa, življenjski vzorci)« (prav tam: 32). Vsi ljudje imamo svoje potrebe - po odnosih, varnosti, osebnem razvoju... Zadovoljujemo jih preko struktur, kot so družina, skupnost, izobrazba, delovno mesto in sistemi priložnosti. Prikrajšanosti na teh področjih so tesno povezane s problemom revščine, vse do točke, kjer je revščina opredeljena kot nezmožnost polnega udejstvovanja v družbenem življenju (Townsend, 1979, po Spicker, 1993).

Svet Evrope je leta 1984 sprejel naslednjo definicijo revščine:

»Revne so osebe, družine in skupine oseb, katerih sredstva (materialna, kulturna, socialna) so tako omejena, da jim onemogočajo minimalno sprejemljivo življenje v državi, v kateri živijo« (Abrahamson, 1995; 123).

Že takrat je definicija poleg denarnega vidika revščine upoštevala tudi druge kazalce pomanjkanja ter opozarjala, da je revščina relativen pojem. Neka oseba je lahko v določeni družbi revna, v drugi pa ne. Zaradi te lastnosti se pri proučevanju in merjenju revščine bolj kot absolutni pristop (ocena osnovnih življenjskih potrebščin, pri čemer glede na to oceno določimo mejo revščine in kot revne opredelimo tiste, ki so po svojih dohodkih pod to mejo) uporablja relativni (Statistični urad RS, 2007). Od izbranega pristopa je namreč odvisen izračun praga revščine in števila gospodinjstev, ki živi pod tem pragom. Relativni pristop (ki je za statistične namene v uporabi tudi v Sloveniji) pokaže, koliko prebivalcev ima bistveno nižji dohodek glede na srednjo vrednost dohodka v državi in katere so tiste skupine prebivalstva, ki so v sorazmerno slabšem položaju glede na vsa gospodinjstva (Kersnik – Bergant, 2001). To so skupine, ki so bolj ranljive glede revščine. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (2010) je leta 2009 v naši državi pod pragom revščine živelo 11,3% prebivalstva, kar nas sicer uvršča med države z najnižjimi vrednostmi tega pojava v EU, vendar pa tudi relativni pristop merjenja revščine ne prikaže

celotne slike – Črnak Meglič (2008) opozarja, da ne poznamo vsakdana ljudi in z njim načinov, na katerih se revščina in socialna izključenost izražata na vseh ključnih življenjskih področjih (izobraževanje, stanovanjski standard, zdravje, prosti čas...). Ker pa smo ravno ljudje strokovnjaki svojih lastnih življenj in najbolj vemo, kako doživljamo svojo življenjsko situacijo (Razpotnik, 2010a), pa moramo upoštevati tudi subjektivni vidik revščine, ki sicer, kot pravi Stropnik (1994), za statistično proučevanje stopnje revščine ni najbolj primeren, vendar pa daje najbolj jasen vpogled v kompleksnost pojava in načine, kako posamezniki občutijo svojo realnost. Revščina namreč, »tako kot lepota – obstaja v očeh opazovalca« (Orchansky, po Sen, 2002: 28). Namesto reduktivnih pristopov, ki merijo le en vidik revščine, je treba oblikovati integrativne, zaključuje Wagle (2002).

Ne glede na to, kateri pristop uporabimo, pa dejstvo ostaja enako - revščina krni življenjske priložnosti.

Tako kot ostali socialni problemi je tudi revščina družbeni konstrukt in ima večplastne socialne dimenzije (Wagle, 2002). Klasični revščini v smislu pomanjkanja materialnih virov se priključijo tudi vse manjše aktivno sodelovanje v družbenem življenju, izključenost s trga dela ter kulturne sfere, izguba socialnih mrež ter z njo povezana osamljenost, občutek nezadostnosti itd. Status revnega človeka s seboj prinese sramoto in stigmo, zato je za marsikoga včasih celo pred družino in prijatelji težko priznati, v kakšni situaciji živi. Denarno pomanjkanje je torej le del veliko širšega koncepta socialne izključenosti (Cvahte, 2008).

2.1.2 SOCIALNA IZKLJUČENOST

Izraza revščina in socialna izključenost se pogosto uporabljata izmenično, kot sinonima, vendar pa raziskovanje njunih pomenov odkrije kar nekaj razlik. Abrahamson (1995) ugotavlja, da:

- se izraz revščina nanaša bolj na strukturo, materialen in objektivni fenomen, socialna izključenost pa na individualnega, subjektivnega in psihološkega (kar se sklada z Beckovo (2009) ugotovitvijo, da so nove oblike neenakosti v družbi vse manj strukturirane v terminih razlik med razredi in jih vse bolj zaznavamo v psiholoških pojmih),

- je izraz socialna izključenost manj kontroverzen izraz kot revščina, saj slednji sugerira nezadostnost socialnih politik (podobno značilnost revščine omenja Spicker (1993), ki pravi, da revščina ni le deskriptivna kategorija, ampak tudi moralni imperativ, ki kliče po ukrepanju – zanimiva se mi zdi njegova teza, da nekateri ljudje, ki nasprotujejo označevanju določene skupine za revno, to počnejo zato, ker ne sprejmejo moralne implikacije in z njo povezane odgovornosti),
- socialna izključenost označuje proces marginalizacije, medtem ko revščina predstavlja njen izid,
- je revščina angleški izraz, ki odraža republikansko mišljenje, socialna izključenost pa francosko liberalnega,
- je socialna izključenost postmoderno nadomestilo za moderni izraz revščina.

Mnogi avtorji (Abrahamson, 1995; Cvahte, 2008; Trbanc, 1996, po Rapuš Pavel, 2004) koncept socialne izključenosti v primerjavi z revščino vidijo kot širšo obliko človekove stiske, saj ne vključuje le dimenzije *imeti*, ampak tudi dimenziji *pripadati* in *biti* (Cvahte, 2008). Poleg materialnih razmer (nizki dohodki, revščina itd.) socialna izključenost obsega tudi občutek pomanjkanja prepoznanja s strani družbe, pomanjkanje dostojanstva, občutek nemoči za spremembo lastne situacije (Rener, 2003, po Rapuš Pavel, 2004). Ima dolgotrajne posledice za človekov koncept samega sebe, saj njegova samopercepcija postane bolj negativna, njegovo razpoloženje se poslabša, zmanjša se samozavest, samoučinkovitost in življenjsko zadovoljstvo (McGlaughlin-Volpe, Aron, Wright in Lewandowski Jr., 2004).

Kersnik – Bergant (2001) v povezavi s socialno izključenostjo omenja tri ravni pomanjkanj (ki se pomensko skladajo z dimenzijami po Cvahte (2008), torej *imeti*, *pripadati* in *biti*):

- *deprivacija* (pomanjkanje materialnih virov),
- *izolacija* (pomanjkanje socialnih stikov),
- *anomija* (občutek nemoči).

Od tega, na koliko od omenjenih treh ravneh pomanjkanj pride do težav, je odvisno, v kateri izmed naslednjih treh con se nahaja posameznik (Vivir en la calle..., 2006):

- *cona integracije* (stanje vključenosti),
- *cona ranljivosti* (situacije krize ali oslabitve enega ali dveh področij),
- *cona izključenosti* (hudi primanjkljaji na vseh treh področjih).

Rezultati raziskave v Sloveniji, izvedene leta 1998, kažejo, da med Slovenci prevladuje občutek izolacije (čutimo pomanjkanje pripadnosti in tesnih vezi), sledi anomija, najmanj pa se počutimo deprivirane v materialnem smislu (Kersnik - Bergant, 2001).

V naši državi sicer že obstajajo nekateri ukrepi za blažitev revščine in socialne izključenosti. Slovenija, kot država blaginje, svojim državljanom zagotavlja določen nivo socialne varnosti s tem, da tistim ljudjem, ki so opredeljeni kot revni, nudi socialno pomoč in denarna nadomestila (Stanovnik, 1997). Vendar pa ta nizka nadomestila ne omogočajo človeka vrednega življenja (Cvahte, 2008), država pa še vedno ne prepoznava ostalih področij socialne izključenosti in tako potrjuje trditev, da je socialna izključenost »znak nepopolnega oziroma neuresničevanja pravic posameznikov državljanov« (Observatory, 1992, po Rapuš Pavel, 2004: 10). Vsak človek ima namreč pravico do dolgega, zdravega in ustvarjalnega življenja – vse, kar tako življenje preprečuje, torej tudi določena ravnanja družbe in države, je kršenje človekove najosnovnejše pravice (Hanžek, 2008).

Dragoš in Leskošek (2003) pravita, da kvaliteta življenja ljudi, po kateri presojamo socialno (ne)sprejemljivost konkretnih družb, ni odvisna od bogastva, količine naravnih surovin, stopnje razvitosti, izobraženosti ljudi ali od položaja na zunanjem in notranjem trgu. Odvisna je od tega, »kakšno kombinacijo neenakosti in različnosti ključni akterji vrednotijo za pozitivno in kakšno za negativno, nadalje, v kolikšni meri jim uspe želeno kombinacijo uresničiti, in seveda še prej, ali obe dimenziji med sabo sploh razlikujejo« (prav tam: 24).

Za zmanjševanje revščine in socialne izključenosti je torej potrebno v prvi vrsti zaznavanje tega problema v vsej svoji kompleksnosti, kar pa vključuje tudi zavedanje, da se le-ta spreminja ter prepoznavanje njegovih novih oblik.

2.1.3 NOVE OBLIKE REVŠČINE

Ljudje smo (z rojstvom ali vzgojo) vrženi v družbene prostore, ki nam pomembno določajo priložnosti, pogoje, izhodišča in dosežke v življenju (Dragoš in Leskošek, 2003). Cvahte (2008) pravi, da neoliberalizem poskrbi le za manjši delež prebivalstva, večina ljudi pa ostane prepuščena trgu in neenakim vstopnim pogojem.

Tu ni prostora za drugačne, za vse tiste, ki so slabše opremljeni za tržno tekmovanje, za tiste, ki ne zmorejo sprejeti pravil tržne igre, ki je prodrla že v vse sfere našega življenja. In ravno te, kot pišeta Dragoš in Leskošek (2003), neenakost pri dostopu do najpomembnejših simbolnih in materialnih dobrin lahko potisne v revščino.

In tam je človek ponavadi sam.

V družbi, kjer z razpadom tradicionalnih skupnostnih vezi, vrednot in slojev, revščina prehaja iz skupne usode razreda v individualno stanje, **osebno usodo** (Beck, 2009), se skuša utrditi prepričanje, da vsak posameznik povsem sam nosi odgovornost za situacijo, v kateri se nahaja, in je tako tudi sam odgovoren za svojo prihodnost.

Individualistični pogledi pripisujejo revščino karakteristikam ljudi, ki so revni. V tekmovalni družbi so lahko tisti, ki ne uspejo, tisti, ki so na nek način neadekvatni in nesposobni, so sprejeli napačne odločitve ali niso niti poizkusili (Spicker, 1993). Etikete, ki jih družba lepi na revne posameznike, le-ti lahko ponotranjijo in tako še bolj poglobijo izkušnjo svoje življenjske odpovedi – sami nase prevzamejo krivdo za svoj življenjski položaj (Ule, 2008), postanejo demoralizirani, izgubljajo voljo in motivacijo (Ule, 2000a), težje vzpostavljajo trajne in zadovoljujoče družbene odnose (Razpotnik, 2010b). Že tako težka naloga, uspešno ustvarjati *biografijo svojega življenja* (Beck, 2009) s tem zanje postane še za odtenek težja. In tako individualna revščina z zmanjševanjem možnosti pomaga ohranjati ljudi revne (Spicker, 1993).

Individualizacija je, poleg globalizacije, ključni proces, ki spremlja prehod iz industrijske družbe v *družbo tveganja* (Beck, 2009). Tu je posameznik osvobojen prisil, sam lahko kreira svoje življenje, hkrati pa je ob izgubi kolektivne varnosti in tradicionalnih usmeritev izpostavljen novim tveganjem (Ule, 2000b, Beck, 2009). Za realizacijo »projekta življenje« in uspešno oblikovanje koncepta sebe znotraj negotovosti potrebuje vire oziroma kapital.

Bourdieu (1984, po Zorc Maver, 2007) loči tri vrste le-tega:

- *ekonomski kapital*: materialni viri (dohodki in premoženje), ki so neposredno prevedljivi v denar,
- *kulturni kapital*: nastopa v treh oblikah, kot objektiviran (materialni in virtualni umetniški izdelki), institucionaliziran (spričevala, formalni certifikati) in personificiran oz. utelešen (ponotranjene lastnosti, privzgojene veščine, drže; pridobitev tega kapitala zahteva čas in energijo),
- *socialni kapital*: celota potencialnih in dejanskih virov, povezanih z mrežo odnosov vzajemnega poznavanja.

Socialni kapital po pomembnosti za nastanek družbene neenakosti Dragoš in Leskošek (2003) postavljata v ospredje, sledijo pa mu ekonomski in kulturni kapital ter psihofizične in vedenjske lastnosti posameznika. Razloge, zaradi katerih družbena neenakost nastaja v socialnih mrežah, najdemo v prepletanju treh značilnosti socialnih mrež – navzočnosti virov, dostopnosti do njih in možnost njihove izrabe, kar se kaže v uspešnosti in učinkovitosti.

Posamezniki in skupine zavzemajo različne položaje, s katerih so jim dosegljive različne količine in izkoristki vsakega od kapitalov (prav tam). Te socialne neenakosti pri dostopu do virov pa se odslikavajo v individualiziranih prehodih in različnih biografskih priložnostih (Rapuš Pavel, 2010), kar je zelo opazno pri mladih, ki različno opremljeni poskušajo vstopiti v svet dela. Soočajo se z različnimi oblikami prehodov v zaposlitev. Walther in Schlathoff (2001, po Rapuš Pavel, 2010) omenjata prehode, usmerjene k tradicionalnim biografijam, prehode izbirnih biografij (avtonomni življenjski projekti) in prehode tveganih, marginalnih biografij, ki so usoda najbolj ranljivih mladih, torej tistih, ki zaradi pomanjkanja virov in slabih razmer na trgu dela nimajo možnosti priti do avtonomnih življenjskih projektov.

Tako se že na zelo zgodnji stopnji svojega življenja soočijo z izključenostjo in tudi revščino, ki se spreminja skupaj z družbo in trgom dela.

Pri tem ne gre za osamljene primere - brezposelnost in **revščina med mladimi** sta tudi v Evropi danes že splošen trend (Rapuš Pavel, 2010). Brezposelnost pa ne prinaša le pomanjkanja prihodka (denarja), ampak med drugim tudi manjko vključenosti, socialne

mreže, priznanja (Keupp, 2002, po Zorc Maver, 2007), samozavesti, varnosti (Zorc Maver, 2007) občutka lastne vrednosti (Winefield idr., 1993, po Klemenčič Rozman in Dekleva, 2007) in koherentnosti (Poljšak-Škraban in Žorga, 2007). Zaposlitev izpolnjuje funkcije, povezane z osebno realizacijo in socialno participacijo. Nastopa kot mehanizem organizacije časa in vsakdanjega socialnega prostora ter ima psihosocialne funkcije: je vir statusa, dosežkov, nadzora in učinkovitosti, osebne in socialne koristnosti ter občutka življenja (Agulló, 2000).

Zaposlitev torej pomeni zakladnico pomembnih virov in za ranljive skupine, ki so že tako prikrajšane (mladi, bolni, marginalizirani) predstavlja priložnost izboljšanja njihovega položaja. Vendar pa, paradoksalno, ravno te skupine in to ravno zaradi pomanjkanja virov ter slabše opremljenosti za pogajanja v tranciziji prehodov, službo še težje dobijo. Sodobna nezaposelnost tako, kot je zapisala Ule (2000, po Klemenčič Rozman in Dekleva, 2007: 38) »dodatno marginalizira tiste posameznike, ki so že marginalizirani in stigmatizirani.«

Zanje je še toliko bolj pomembno, da znajo pretvarjati vire/kapitale iz ene oblike v drugo in izkoristiti tiste, ki jih imajo (Zorc Maver, 2007). Pri tem se, zopet paradoksalno, kot najbolj pomemben kapital izkaže ravno tisti, ki je, kot sem že omenila, po mnenju Dragoš in Leskošek (2003) najbolj zaslužen za družbeno neenakost – socialni kapital. Deluje namreč kot katalizator, ki ostale vire aktivira in jih dela učinkovitejše (Adam, 2001, prav tam). Poleg tega so ravno posameznikove socialne mreže, ki jih Hurrelmann (1994, po Zorc Maver, 2007: 74) razume kot »skupnost socialnih odnosov, v katere je oseba vključen«, eden najpomembnejših varovalnih dejavnikov v situaciji brezposelnosti (Ule, 2002, po Rapuš Pavel, 2010), ki zmanjšuje tveganje socialne izključenosti (Kieselbach, 2004, prav tam). Med njimi kot najbolj učinkovita izstopa podpora družine (Rapuš Pavel, 2004).

Zaposlitev pa ni vedno rešitev, saj sta v paradigmi nove moderne prav koncept dela in zaposlovanje postavljena v središče sprememb (Zorc Maver, 2007). Sodobno fleksibilno delo v družbi tveganja postaja nepredvidljivo (Galuske, 2002, prav tam) in tudi zaposlitev ne zmore preprečevati revščine in socialnega izključevanja (Rownrtree, 2000, po Rapuš Pavel, 2004). Zaskrbljujočo ugotovitev potrjujejo tudi podatki Statističnega urada

Republike Slovenije (2010), saj so, kljub temu, da je bila stopnja tveganja revščine pri delovno aktivnih osebah nizka (4,8 %), te osebe predstavljale skoraj petino vseh oseb pod pragom tveganja revščine. Leskošek in sodelavci (2009) govorijo o **revnih zaposlenih**, novi obliki revščine, na nastanek katere vplivajo pojavljanje netipičnih in težavnih zaposlitvenih oblik, višina plače, stopnja izobrazbe, spol, sestava gospodinjstva, državljanstvo, vrsta pogodbe o delu, vrsta dejavnosti ter polarizacija na zaposlitvenem trgu med deli, ki zahtevajo nizke spretnosti in tistimi, ki zahtevajo visoke.

Izkušnja revščine torej ni nespreminjajoča se, konstantna deprivacija točno določene vrste, ampak serija deprivacij (Spicker, 1993) v različnih pojavnih oblikah in obsegu (Novak, 1993). Izpostavila sem tri pomembne spremembe klasične revščine:

1. revščina kot osebna usoda
2. revščina pri mladih
3. revščina pri zaposlenih

Kot četrto obliko revščine in socialne izključenosti, ki na nek način združuje zgoraj naštetе, je relativno nova v našem prostoru (Razpotnik, 2010c) in jo mnogi avtorji označujejo kot najbolj ekstremno in kumulirano (Mandič, 1997; Razpotnik, 2010a), pa prepoznamo situacijo oseb, ki ne morejo uživati svojih osnovnih človekovih pravic, ki so izključene s trga dela, s stanovanjskega trga, iz izobraževalnih procesov, z dostopa do zdravstvenih in socialnih storitev, oseb brez zadovoljivega socialnega in družinskega življenja in, končno, včasih tudi brez dostojanstva in identitete, tako družbene kot tudi osebne (Muñoz López, Vázquez Valverde in Vázquez Cabrera, 2003). Govorimo o osebah, žrtvah procesa socialne izključenosti, ustvarjenega s strani družbe, tudi take, ki trdi, da je socialno senzibilna. Govorimo o brezdomcih, včasih identificiranih kot izključeni izmed izključenih.

2.2 BREZDOMSTVO

*»Jožef Brezdomec: Med nami je zdaj dolga povest. Obhodil sem mesta,
široke ceste. Bogastvo sem videl od blizu, ali zame je bilo daleč.
Hrepenel sem; kje je sreča, sem se vpraševal. Vsem sije sonce,
toda, bratje, nam je tuje. Sredi cest smo se našli. Lačni, obupani.
Imaš kos kruha, sem te vprašal. Prijatelji smo si postali.
Bolečina je med nami in vsi nosimo njeno težo. Hočemo lepih dnevo,
dela hočemo, pa nas pode od hiše do hiše. Kje je naš dom, bi kdo hotel vedeti.
Preprosto bi mu odgovorili: širni svet, široke, prašne ceste.«*

(Odlomek iz dela Brezdomci, Kolman, 1936: 388)

2.2.1 KAJ JE BREZDOMSTVO?

Definirati nek pojav pomeni natančno opisati pojem z navedbo vseh njegovih bistvenih znakov (Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2000).

Težko je natančno opisati pojav, ki je tako raznolik, zapleten, kulturno relativen, časovno spremenljiv in neoprijemljiv kot je brezdomstvo. Različni avtorji za namene svojih raziskav uporabljajo različne definicije brezdomstva, kar otežuje primerljivost izsledkov. Vsak zase so poskušali oblikovati definicijo, ki bi čim bolj zajela bistvo pojava in rezultat je množica različnih opredelitev, ki pa jih lahko razvrstimo na kontinuum od enostavnejših (te obsegajo večinoma le najbolj vidne oblike brezdomstva) do kompleksnih (ki vključujejo tudi manj vidne, prikrite oblike).

Najožje definicije opredeljujejo brezdomce kot ljudi, ki nimajo strehe nad glavo (predlagan je termin »houseless«) in »spijo na prostem, na ulicah in na mestih, ki niso namenjena človekovemu bivališču, ali pa uporabljajo javna in privatna zavetišča« (Springer, 2000, po Dekleva in Razpotnik, 2007a: 14). Taka definicija zaradi preprostosti sicer omogoča lažje raziskovanje, vendar pa zajema le manjše število oblik brezdomstva in posledično pri ocenjevanju obsega pojava le-tega podcenjuje.

Obstaja namreč še vrsta drugih nastanitvenih situacij, med katerimi brezdomci običajno nihajo krajši ali daljši čas. Mandič (1997) omenja naslednje: neregistrirani najemi

opremljenih sob, nasilne vselitve (skvot), občasno bivanje pri znancih ali sorodnikih, ceneni penzioni in hoteli, gostinske sobe in azili.²

Podobna, dokaj ozka definicija, je bila uporabljena v raziskavi o obsegu brezdomstva v Ljubljani. Kot brezdomci so bili prepoznani ljudje, ki spijo zunaj ali v bazah, zavetiščih, kleteh ali vežah, če iz dneva v dan nimajo zagotovljene strehe nad glavo oziroma nimajo svojega doma (Randall in Brown, 1999, po Dekleva in Razpotnik, 2007a). V primerjavi s prvo definicijo druga vključuje nov in pomemben vidik – odsotnost doma. Tudi Boškić in Zajc (1997, po Dekleva in Razpotnik, 2007a) upoštevata to dimenzijo, ko brezdomce pojmujeata kot ljudi, ki živijo na prostem, v začasnih zatočiščih, v kratkoročno najetih sobah, ki ne nudijo varnosti in obeta za dosego stanovanjskega razmerja, v podstandardnem stanovanju ali penzionu, torej »živeče v oblikah nastanitve, ki jih zaradi njihove negotovosti in neustreznosti ne moremo šteti za dom« (prav tam: 14).

Kaj pa sploh pomeni imeti dom? Dom ni samo nek kraj, kjer vsak dan spimo, ampak je tudi prostor, kjer živimo, se počutimo varne, si odpočijemo, preživljamo prosti čas, hranimo svojo lastnino, gostimo obiske, preživljamo čas z družino (če jo imamo) in podobno. Gre za intimni prostor, ki ga imamo za svojega, ne glede na pravno obliko (ponavadi razmeroma gotove in trajne) pravice do bivanja (lastništvo, najem) – v njem se namreč počutimo doma. Tudi Flaker (1999: 43) izpostavi ta poseben občutek, *počutiti se doma*, ko pravi, da stanovanje pomeni veliko več kot le streha nad glavo, saj »zadovoljuje potrebo po varnosti in zasebnosti ter predstavlja poseben prostor, kjer se človek počuti doma«.

Evropska zveza organizacij, ki delajo z brezdomci (FEANTSA) je v svoji ETHOS (2006) definiciji »imeti dom« razdelila na tri domene:

- fizične, kjer dom pomeni imetje primerne bivališča oziroma prostora, nad katerim ima posameznik ali družina izključno lastništvo;
- socialne, kjer je dom razumljen kot prostor za ohranjanje zasebnosti in socialnih odnosov;
- pravne, ki pomeni stanovanjsko pravico.

² Tu velja opozoriti na razlike v socialnih kontekstih in tradicijah različnih držav, zaradi česar opisi in vrste nastanitvenih situacij niso povsem primerljive. Pri nas tako npr. ni relevantna kategorija »ceneni hoteli«, ki je bolj značilna za ZDA, lahko pa bi za naš prostor dodali kategorijo »samski domovi«.

Z domom v pravem pomenu besede je povezana tudi opredelitev posebne vrste brezdomstva, ki jo omenjata Boškić in Zajc (1997, po Dekleva in Razpotnik, 2007a), to je *prikrito brezdomstvo*. Gre za situacijo, ko ljudje imajo streho nad glavo (spiyo v kočah, kletih, v zabojnikih, bivalnih prikolicah itd.), vendar nimajo doma v polnem pomenu. Prikriti so zato, ker niso opazni v javnosti, saj niso na cesti in ponavadi ne uporabljajo zavetišč za brezdomce. Lahko zaradi tega, ker jih v njihovi okolici ni ali pa jih ne želijo obiskovati, saj se niso pripravljene javno izpostaviti kot brezdomci. Pogosto gre za posameznike, ki živijo izolirano in odmaknjeno ter se izogibajo socialnim stikom.

Omeniti velja še eno izmed številnih oblik brezdomstva, in sicer *dnevno brezdomstvo*. Kot dnevne brezdomce Razpotnik (2008) opredeljuje tiste posameznike, ki sicer imajo dom ali vsaj streho nad glavo, vendar tam zaradi različnih razlogov (npr. neprimernost ali nevarnost prostora, slabi odnosi z družino) ne morejo ostati.

Poleg pomanjkanja materialnih virov pogosto nimajo smiselnih socialnih stikov, odnosov in vezi (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Varnost in občutek pripadnosti iščejo drugje, vendar ga zaradi svoje zmanjšane sposobnosti vzpostavljanja in ohranjanja trajnih socialnih odnosov le redko uspejo najti ali pa ga najdejo v skupini drugih (cestnih) brezdomcev. Slednje se lahko izkaže kot prognostični faktor za kasnejše brezdomstvo (Razpotnik, 2008).

Značilno za dnevne brezdomce je, da dneve preživljajo podobno kot brezdomci v pravem pomenu besede in se soočajo tudi s podobnimi težavami na številnih življenjskih področjih, npr. brezposelnostjo, pomankanjem produktivnih aktivnosti, pomanjkanjem socialnih mrež, odsotnostjo materialnih virov, zdravstvenimi težavami ter podobno (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Ta oblika brezdomstva je dober primer dejstva, da biti brezdomec ne pomeni biti le brez stanovanja, ampak pomeni biti odmaknjen od družbe – brezdomstvo implicira odsotnost občutka pripadnosti, ne le odsotnost nastanitve (Strategies to combat homelessness, 2000). Dnevno brezdomstvo je pogosto lahko predstopnja trajnega brezdomstva (Dekleva in Razpotnik, 2007a; Razpotnik, 2008), lahko je razmeroma trajno stanje ali pa ena izmed epizod tako imenovanega *cikličnega brezdomstva*, ki označuje posameznikovo kroženje med raznimi institucijami, ulico in največkrat negotovimi, začasnimi oblikami nastanitve (Dekleva in Razpotnik, 2007a).

Omenjene oblike brezdomstva pa ne predstavljajo čistih kategorij, ampak se medsebojno prepletajo, povezujejo, prekrivajo in dopolnjujejo ter s tem otežujejo definiranje in tudi obravnavo pojava (Dekleva in Razpotnik, 2007a).

Vsekakor pa prepoznavanje posebnih oblik brezdomstva že pomeni pomemben premik od preprostega dojemanja brezdomstva kot spanja na cesti ali v zavetiščih, k upoštevanju kompleksnejših situacij. Nekakšen pregled in celostno vključitev različnih pojavnih oblik brezdomstva nudi FEANTSINA tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti, predstavljena v spodnji tabeli.

Tabela 1: Evropska tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti (ETHOS), kot jo je oblikovala FEANTSA (Edgar in Mert, 2005, po Dekleva in Razpotnik, 2007a: 19, priredila avtorica)

KONCEPTUALNA KATEGORIJA		OPERACIONALNA KATEGORIJA
Brez strehe (Roofless)	1	Ljudje, ki živijo na prostem, na javnem prostoru (brez zavetja)
	2	Ljudje, ki živijo v nočnih zavetiščih in so prisiljeni nekaj ur na dan preživeti na javnih prostorih)
Brez stanovanja (Houseless)	3	Ljudje, ki živijo v zavetiščih za brezdomce/kratkoročnih namestitvah
	4	Ženske, ki živijo v zavetiščih/ zatočiščih/varnih hišah za ženske
	5	Ljudje, ki bivajo v zavetiščih/azilih za priseljence
	6	Ljudje, ki so pred odpustom iz institucij
	7	Ljudje s specializirano podporo v zvezi z namestitvijo (zaradi brezdomstva)
Negotovo (Insecure)	8	Ljudje, ki bivajo v negotovih bivališčih (brez pravice najema - bivanje pri sorodnikih, bivanje brez veljavne (pod)najemne pogodbe)
	9	Ljudje, ki živijo v grožnji pred izselitvijo/deložacijo
	10	Ljudje, ki živijo pod grožnjo nasilja
Neprimerno (Inadequate)	11	Začasne strukture (avto, prikolica, koliba, skvotiranje...)
	12	Ljudje, ki živijo v neprimernih bivališčih
	13	Ljudje, ki živijo v ekstremni prenaseljenosti

Iz tabele je razvidno, da je brezdomstvo kompleksen in kulturno relativen pojav, ki zajema množico pojavnih oblik. Veliko le-teh je še vedno skritih in manj opaznih, saj je narava brezdomstva procesna in spremenljiva. Mnogi posamezniki daljše časovno obdobje prehajajo med različnimi oblikami namestitve, cesto, bivanjem pri prijateljih, zavetiščem in podobno (Dekleva in Razpotnik, 2007a) ter tako ustvarjajo svojo, zanje specifično »definicijo« brezdomstva.

Definicije brezdomstva so odvisne od socialne in politične priznanosti problema v določenem okolju ter političnih in ekonomskih sredstev, razpoložljivih za iskajne rešitve (Mandič, 1999). Hkrati pa je od definicije brezdomstva odvisna obravnava problematike. Ožje definicije določene aspekte zanemarijo in na njih osnovane rešitve ne morejo odpravljati širših razlogov za brezdomstvo (Dekleva in Razpotnik, 2007a).

2.2.2 ZAKAJ POSTANEŠ BREZDOMEČ?

»France Brezdomec: Tvoje dekle? E, čakaj! Moje je bilo bogato. Tri vasi bi lahko kupil z njo. Pa je prišlo, sam ne vem, tako je prišlo in med nama se je vse končalo. In zdaj sem potepuh. Kako pa ti?«
(Odlomek iz dela Brezdomci, Kolman, 1936: 392)

Polje vzročnosti brezdomstva je prav tako kompleksno kot brezdomstvo samo. Kaj pripelje človeka do tega, da se (v skrajnem primeru) znajde na cesti? Enostavnega odgovora ni.

Izključenost se začenja razumeti kot oblika obstoja v družbi, kamor posamezniki pridejo zaradi različnih okoliščin in razlogov, ki so ponavadi povezani v skupek, ki ga je težko identificirati ter opisati (Vivir en la calle..., 2006). »Posameznikovo življenje je namreč enkraten preplet mnogoterih dejavnikov in izkušenj, kjer matematični parametri, ki bi lahko z gotovostjo napovedali potek in nadaljni razvoj dogodkov, ne veljajo« (Dekleva in Razpotnik, 2007a: 38).

Dejavnike, kot so izkušnja institucionalizacije, uporaba drog, težave v duševnem zdravju, nizka izobraženost, težke družinske razmere in podobno, res sicer pogosto najdemo v življenjskih zgodbah brezdomcev, vendar pa še ne pomenijo, da posameznika, ki ima eno ali več teh izkušenj, čaka prihodnost brezdomca. Vsi ti dejavniki le pomenijo večje tveganje. Situacija postane nevarnejša ob hkratnem poslabšanju razmer na področju stanovanjske problematike, trgu dela ter možnosti dostopa do socialnih ugodnosti (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Gre torej za kombinacijo individualnih dejavnikov,

povezanih z osebnostnimi značilnostmi in izbirami ter strukturnih, povezanih z družbenimi okoliščinami (Mandič, 1999).

Avtorji so si enotni v tezi, da se pri razumevanju vzrokov za brezdomstvo ne moremo opirati le eno skupino omenjenih dejavnikov, temveč gre skoraj vedno za preplet obojih (Dekleva in Razpotnik, 2007a; Dragoš, 1993; Edgar in Meert, 2005; Mandič, 1999; Vivir en la calle..., 2006; itd.). Brezdomstvo je pojav kopičenja, nalaganja oziroma seštevanja težav na več področjih življenja (Dekleva in Razpotnik, 2009).

Govorimo lahko o procesu marginalizacije, ki je sestavljen iz štirih situacij (Centros de Acogida para marginados sin hogar, 1999):

1. *Rizična situacija*: Gre za težko določljivo kategorijo, saj gre za kompleksen preplet številnih rizičnih okoliščin, ki se navadno nanašajo na neobičajne življenjske stile. Le-ti se konkretizirajo v težkih ekonomskih situacijah in pomanjkanju virov, kar vodi v iskanje zadovoljitve potreb na nenavadnih krajih, izven doma. Začne se proces oslabitve socialnih in družinskih odnosov. Pride do utrditve določenih psihosocialnih problematik.
2. *Začetna situacija*: Ponavadi stanje revščine. Zaposlenost: včasih ja, včasih ne – gre za slabo plačana dela, največkrat začasna. Pojavi se kontakt s kakšno vrsto zasvojenosti, navadno z alkoholom, pri mlajših tudi drugimi tipi drog. Odnosi z družino so šibki, kontakti občasni. Bivališče postaja vedno bolj oddaljeno, tako fizično kot tudi psihološko. Bolj pogosti postanejo stiki s socialnimi službami. Na tem mestu proces še ni utrjen, zato je potrebno ustanoviti preventivne programe, katerih namen bi bil spremeniti potek marginalizacijskega procesa.
3. *Napredna situacija*: Odnosi z družino so prekinjeni, prav tako so pretrgane druge socialne mreže. Odvisnost, predvsem od alkohola, je utrjena. Subjekt začne izgubljati samospoštovanje in samozaupanje. Njegov zunanji videz kaže na situacijo zapuščenosti in revščine. Socialni odnosi se omejijo na stike s pripadniki marginalne skupine. Prisotna je komaj kakšna delovna aktivnost. Prične se beračenje in druge marginalne aktivnosti. Pojavljati se začnejo zdravstveni problemi, ponavadi povezani s konzumacijo alkohola in pomanjkanjem skrbi zase.

4. *Zelo napredna situacija*: Socialno izkoreninjenje in marginalizacija sta utrjeni. Zdravstvene težave postanejo velik del problematike. Odvisnost od substanc je sedaj kronična. Osebna deterioracija, tako fizična kot psihična, je precejšnja. Pomanjkanje vsakdanje aktivnosti/zaposlitve, težka integracija. Popolna prekinitev vezi z družino in staro socialno mrežo.

To je seveda idealnotipska razvrstitev - pri vsakem človeku se, v odvisnosti od njegovih osebnih lastnosti in življenjske zgodbe, omenjene karakteristike povežejo v unikatno obliko problemske situacije in zahtevajo individualno obravnavo posameznika.

Tudi naslednja tipologija poudarja procesnost nastajanja oziroma poglobljanja brezdomske situacije. Andaluzijski raziskovalci (Vivir en la calle..., 2006) so na podlagi svoje raziskave oblikovali tipologijo brezdomca glede na naslednje kriterije: čas trajanja situacije, nivo izključenosti ter možnosti za ponovno vključitev. Razlikujejo tri tipe:

1. *Začetnik*: Začne se oddaljevati od življenja v svojem domu, najprej le za krajše obdobje, ki ne presega 6 mesecev. Družinski odnosi so se poslabšali, ima malo resursov in občasno uporablja servise pomoči.
2. *Veteran*: Več kot 6 mesecev v tej situaciji. Redno uporablja servise pomoči, ima težave s soočanjem s svojo situacijo oz. izhodom iz nje.
3. *Kronik*: Več let kot brezdomec. Pride do izrazitega fizičnega in psihološkega poslabšanja. Ne uporablja sistemov pomoči (noče se prilagoditi pravilom), živi na katerem koli kraju, ki ga najde, ne more se sam spopasti s svojo situacijo.

Edgar in Meert (2005) v zvezi z vprašanjem vzročnosti brezdomstva govorita o faktorjih ogroženosti in tveganja stanovanjske izključenosti, ki jih razdelita na štiri širša področja, kot kaže tabela 2.

Tabela 2: Faktorji ogroženosti in tveganja stanovanjske izključenosti (Edgar in Meert, 2005, po Dekleva in Razpotnik, 2007a: 17)

POLJE VZROČNOSTI	DEJAVNIKI OGROŽENOSTI	OPOMBE
STRUKTURNO	Ekonomski procesi	Vpliv na zaslužek, negotovost zaposlenosti
	Povečevanje priseljevanja	Vpliv na ksenofobijo, rasizem in diskriminacijo
	Bolj omejujoče definicije državljanstva	Vedno večje omejitve dostopa do socialnega varstva
INSTITUCIONALNO	Obstoječe storitve nespecializiranih služb	... ne ustrezajo potrebam po pomoči
	Odsotnost dostopnih služb	... ki bi ustrezale potrebam po pomoči
	Mehanizmi razdeljevanja dobrin (storitev in javno dostopnih stanovanj)	Neustreznost glede na potrebe (prostorska koncentracija, postopki dodeljevanja)
	Pomanjkanje ustreznih služb	... za preprečevanje, terensko delo
	Odsotnost koordinacije med obstoječimi nespecializiranimi službami	Vpliva na kontinuum podpore in stanovanjskih karier
ODNOSNO	Družinski status	Samski ljudje bolj ogroženi
	Značilnosti odnosnih situacij	Partner, ki zlorablja; očim, mačeha
	Razpad odnosov	Smrt, ločitev, zapustitev
OSEBNO	Ekonomski/zaposlitveni položaj	Slab dohodek
	Narodnostni položaj	Verjetnost diskriminacije
	Državlanski položaj	Slab dostop do socialnega varstva
	Hendikepiranost/dolgotrajna bolezen	Vključuje težave v duševnem zdravju in duševni razvitosti
	Izobraževalni položaj	Slabi dosežki
	Zasvojenost	Alkohol, prepovedane droge, igre na srečo
	Starost/spol	Mladi/stari, ženske
	Priseljenski položaj	Položaj priseljenca/pravkar prispel

Vsak posameznik piše svojo življenjsko zgodbo, kjer včasih nastopajo tudi nekateri izmed omenjenih ogrožujočih dejavnikov, katerih kombinacija lahko pripelje do situacije brezdomstva.

Pri tem strukturni in institucionalni dejavniki največkrat povečujejo ogroženost in tveganje, odnosni dejavniki najpogosteje igrajo vlogo neposrednega povoda za krizno stanje, osebni dejavniki pa lahko poslabšujejo položaj ali pa so ključni dejavnik brezdomstva (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Pri načrtovanju podpore in reševanja problema moramo upoštevati vsa omenjena področja, prednost pa Edgar (2006, po Dekleva in Razpotnik, 2007a) daje strukturnemu in institucionalnemu.

Toohey, Shinn in Weitzman (2004) poudarjajo pomen socialnih mrež, ki so varovalni dejavnik proti težkim socialnoekonomskim situacijam. Raziskava, v kateri so sodelovale matere samohranilke, je pokazala največjo razliko med tistimi, ki so imele dom in tistimi

brez njega ravno v kvaliteti socialnih mrež. Cruz Terán (2008) v svoji raziskavi ugotavlja, da je pri 85,3% anketiranih brezdomcev občutek osamljenosti in zapuščenosti pomembno vplival na začetek brezdomske situacije. Pomankanje ali šibkost socialne podpore že pred brezdomsko izkušnjo povzroča večjo ranljivost oseb. Kasneje pa ta občutek otežuje iskanje službe ter socialno integracijo, saj zmanjšuje motivacijo za spremembo in utrjuje odmaknjenost.

V zadnjih letih je bilo izvedenih veliko študij, ki ugotavljajo povezanost med doživljanjem stresnih življenjskih dogodkov in situacijo brezdomstva (npr. Bloom, 2006, po Cruz Terán, 2008; Muñoz López idr., 2003). Omenjeni avtorji pravijo, da pri vzrokih za brezdomstvo podcenjujemo vlogo stresa in travmatskih situacij (npr. ločitve, smrti družinskega člana, izgube službe, bolezni, nesreče). Hudi stresni dogodki so osnova nekaterih fenomenov in socialnih problemov, med drugim nekaterih takih, ki jih štejemo med situacije socialne izključenosti (Muñoz López idr., 2003). Odgovor na stres je intenzivna adaptivna reakcija, ki posamezniku ponudi nabor virov in tehnik, s pomočjo katerih se spopade z zahtevno situacijo. Če posameznik razpolaga s premalo viri/tehniki, so le-ti neučinkoviti ali pa je izpostavljenost stresu preveč pogosta, intenzivna ali dolgo trajajoča, pride do pojava negativnih posledic na fizičnem in psihosocialnem področju (Cruz Terán, 2008).

Študije omenjenih španskih raziskovalcev (Cruz Terán, 2008; Muñoz López idr., 2003) so pokazale, da so brezdomci doživeli veliko število stresnih življenjskih dogodkov še v času, ko so imeli dom. Zgovoren je podatek, da so bili večini teh stresnih dogodkov izpostavljeni v obdobju enega leta pred svojo prvo izkušnjo brezdomstva ter v prvem letu brezdomstva, kar postavlja travmatske dogodke v vlogo sprožilca brezdomske situacije. Tu gre velikokrat za nepremostljive konflikte v družini (Dekleva in Razpotnik, 2007a; Venanzi, 2008) ali delikatne življenjske prelomnice, kot je ločitev oziroma odhod od doma (Avramov, 1995, po Mandič, 1999; Dekleva in Razpotnik, 2007a). Travmatski dogodek, ki je pogosto tudi neposreden povzročitelj brezdomske situacije, je tudi prisilna deložacija. Takrat je posameznik soočen z izgubo doma, znanega prostora in izselitvi osebnih predmetov. Travmatična izguba je povezana s situacijo, ko človek nenadoma postane brezdomec, je iztrgan iz svoje socialne okolice ter podvržen bodisi obremenjujočemu sočustvovanju ali boleči brezbržnosti okolice (Zaviršek, 1999).

Z brezdomstvom pa se ne povezujejo le stresni dogodki, ki so časovno blizu brezdomske izkušnje. Velik del brezdomnih posameznikov je namreč že v prvih letih svojega življenja utrpelo močne psihične udarce, ki so jih pustili bolj ranljive in manj sposobne za prilagajanje. Med najpogostejšimi so po Cruz Terán (2008) nasilje, odvisnost staršev, zapuščenost, osirotelost, odhod enega od staršev. Običajno ljudje doživimo 3 do 4 stresne dogodke, omenjena študija pa je pokazala, da je povprečno število brezdomcev v svojem življenju doživelo 14 le-teh. Ti podatki nas pripeljejo do spoznanja, da ne govorimo o posebni skupini ljudi, ampak o ljudeh, katerim so se zgodile določene stvari, ki so jih pripeljale v težko situacijo – tako težko, da resursi, s katerimi razpolagajo sami in družba, niso bili dovolj učinkoviti, da bi preprečili ali zmanjšali učinek teh dogodkov na njihovo življenje.

Tako stres kot tudi nekateri že prej omenjeni dejavniki, npr. alkoholizem, uporaba drog, brezposelnost, lahko igrajo dve vlogi: brezdomstvo povzročajo ali pa iz njega izhajajo ter ga po principu začaranega kroga pomagajo ohranjati (pogosto tudi oboje hkrati).

Določevanje vzroka in posledice je pri prepletenem in spremenljivem pojavu, kot je brezdomstvo, zelo težko in niti ni smiselno (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Potrebno je upoštevanje krožnosti in simultanege ter vzajemnega vpliva različnih dejavnikov (Razpotnik, 2008). Zavedati se moramo, da so živa bitja in njihove skupnosti ter interakcije, torej sistemi, ki jih Kordeš (2004) poimenuje netrivialni, v svoji naravi nedoločljivi. Avtor meni, da bi se pri njihovem opazovanju morali odreči težnji po iskanju objektivnih in dokončnih resnic ter imeti v mislih, da so ti sistemi neponovljivi ter kompleksni, zato linearna kavzalnost ne zadošča za razlago procesov, ki se v njih odvijajo.

Razmišljanje o vzročnosti brezdomstva nas na koncu pripelje do vprašanja. Se lahko torej posameznik ne glede na vse, kar se mu zgodi v življenju še vedno odloči, ali bo šel na cesto ali ne? Ima izbiro? Da, vendar le-ta pogosto temelji na principu »izbrati manjše zlo«. Situacijo, ko posameznik lahko izbere le med tem, ali sprejme ponujeno, ali pa nič, pri čemer nobena izmed opcij ni sprejemljiva, imenujemo *Hobsonova izbira* in pomeni dejansko odsotnost izbire (Mandič, 1999). Na takšno »izbiro« je pogosto skrčen prostor posameznikovih življenjskih alternativ, ko se združi večje število ogrožujočih faktorjev. Morda vsak zase ne bi povzročal brezdomstva, v kombinaciji pa privedejo ravno do tega

(Razpotnik in Dekleva, 2007). Za odhod na cesto se torej res odloči posameznik, vendar pa ga do te točke pripeljejo družbene okoliščine, za katere ponavadi družba noče prevzeti svojega deleža odgovornosti (Vivir en la calle..., 2006). Za veliko večino brezdomstvo ni »najbolj zaželeno stanje, temveč predvsem rezultat iskanja optimalnega življenjskega položaja v kontekstu lastnih aktualnih osebnih in socialnih resursov« (Dekleva, 2008: 14). V tem iskanju je brezdomska situacija največkrat le prehodno stanje (Filipović, 2007; Razpotnik in Dekleva, 2007). Zdi se, da velikokrat v svojem stereotipnem mišljenju pozabimo, da, kot pravi Farrugia (2010), brezdomstvo predstavlja neko izkušnjo, ne pa identitete posameznika³.

Mogoče je tudi zato težko odgovoriti na naslednje vprašanje.

2.2.3 KDO JE BREZDOMEK?

Tipična podoba brezdomca je reven in razcapan bel samski moški, star nekje med 30 in 60 let, ki prekomerno pije, živi na ulici in prosi za miloščino (Geissler, Bormann, Kwiatkowski, Braucht in Reichardt, 1995; Vivir en la calle..., 2006). Obiskuje zavetišča in razdelilnice hrane, spi na cesti, v podhodih ali v parku ter prosjači za denar, pogosto z napisom, ki naj bi vzbujal sočutje. Zdi se nam, da dobro reprezentira vse brezdomce, vendar pa ima v resnici pojav brezdomstva številne oblike.

V zadnjih letih se je brezdomstvo razširilo in tudi strukturno spremenilo. Tehnološke in socialne spremembe, ki so vplivale na vsa področja današnje družbe, so prispevale tudi k spremembi populacije, ki jo opazamo na ulici. Srečujemo se z drugačno, vedno kompleksnejšo realnostjo (Cruz Terán, 2008). Novo podobo brezdomstva sestavljajo mladi, ženske z otroci, odvisniki, duševni bolniki, kronično bolni, imigranti, starejše osebe z majhnimi ekonomskimi viri... (Cruz Terán, 2008; Černič Mali, 2000, po Filipović, 2005; Vivir en la calle..., 2006). S širjenjem pojavnih oblik brezdomstva (npr. prikrito brezdomstvo), slednje postaja vedno manj rezervirano le za določeno vrsto ljudi

³ V španski literaturi je to dobro opazno, saj z besedo »brezdomcek« povezujejo glagol »estar« - obliko glagola »biti«, ki označuje začasna stanja (v nasprotju z glagolom »ser«, ki se uporablja za govor o identiteti) (npr. Cruz Terán, 2008).

(tradicionalne brezdomce) in zato je skoraj nemogoče izoblikovati profil tipičnega brezdomca. Kljub temu se nam prepogosto zmotno zdi, da so vsi brezdomci enaki.

Brezdomstvo je tako dober primer delovanja mehanizma socialne kategorizacije, ki zmanjšuje razlike med člani »ne-naše« skupine ter jo predstavi kot homogeno celoto, čeprav to ni (Ule, 1994). Kot nas pouči Dragoš (1993: 159), »stereotipi o klošarjih zavajajo – ni tipičnega klošarja.«

V raznolikosti ljudi, ki delijo skupno izkušnjo brezdomstva, lahko prepoznamo nekaj skupin, ki so zaradi svojih specifik še posebej ogrožene.

2.2.4 NEKAJ NAJBOLJ OGROŽENIH SKUPIN BREZDOMCEV

2.2.4.1 Ženske

Tako kot drugod po svetu je tudi pri nas brezdomnih manj žensk kot moških. Cruz Terán (2008) to razlaga z naslednjimi tezami:

- ženske so se naučile pomagati same sebi, biti previdne, paziti nase in se prebijati skozi vsakdanje težave (to zahteva tudi vloga matere);
- ženske se psihofizično razvijejo hitreje kot moški in se hitreje prilagodijo vsakdanjemu življenju;
- socialna podoba brezdomne ženske je podvržena večjim predsodkom in ljudje so do nje manj tolerantni – to sproži večjo resistenco do vstopa v svet ekstremne izključenosti in izkoriščenje vseh ostalih možnosti pred dejanskim brezdomstvom (ženske v raziskavi so bile bolj kot moški zaskrbljene glede svoje socialne podobe, glede simbolične reprezentacije, ki je prisotna pri ljudeh);
- v procesih ločitve je ponavadi ženska tista, ki obdrži stanovanje.

Razloge lahko iščemo tudi v tradicionalni vezanosti ženske na dom in družino, kar pogosto vključuje tudi vzajemne zavezujoče odnose skrbi (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Poleg tega ženske pogosteje kot moški iščejo zatočišče tudi v nefunkcionalni družini, pri prijateljih ter institucijah (Martins, 2010), če pa že pristanejo na cesti, pa se hitreje najde nekdo, ki je

pripravljen zanje vsaj v določeni meri poskrbeti (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Geissler in sodelavci (1995) ugotavljajo, da imajo ženske širšo podporno mrežo kot moški. Vseeno pa se delež žensk in tudi celih družin med brezdomci vse bolj povečuje (Dekleva in Razpotnik, 2007a) – Benda in Dattalo (1990, po Geissler idr., 1995) sta že pred dvajsetimi leti poročala o kar 15%-19% žensk med brezdomno populacijo, v Los Angelesu pa jih je celo od 20% do 42% (Homelessness in Los Angeles..., 2004). Tudi pri nas brezdomstvo med ženskami ni tuj pojav, le da je manj viden. Pogostejše kot za življenje na ulici gre namreč za prikrito obliko brezdomstva, življenje v negotovih razmerah ali bivanje v institucijah za matere in otroke v socialni stiski (varne hiše, materinski domovi), ki pa ne nudijo dolgoročne rešitve (Smonker, 2002).

2.2.4.2 Osebe, ki so bile v institucionalni obravnavi

Veliko ljudi se sooči z brezdomstvom po odpustu iz institucije. V raziskavi na Norveškem leta 2004 je bilo ugotovljeno, da tretjina zapornikov po izpustu iz zaporu ni imela urejene nastanitve (Ending Homelessness..., 2010), podobno je v New Yorku, kjer se s to težavo sooča 20% vseh izpuščenih zapornikov (Rodríguez in Brown, 2003), pri nas pa je ta številka nižja in sicer približno 4% (Filipović, 2007). Iz raziskave, ki je bila narejena leta 1999 v Glasgowu je razvidno, da je med brezdomci, ki spijo na prostem ali v hostlih, 44 odstotkov takih, ki so bili vsaj enkrat v zaporu. Med sodelujočimi v španski raziskavi je bilo 38% takih, ki so že bili v zaporu (Moreno Márquez, 2009). Kaj pa pri nas? Rezultati raziskave, ki je bila izvedena v Ljubljani so pokazali, da je bilo dolgotrajno hospitaliziranih 50% anketiranih, 43% jih je že bivalo v kanzenskih ustanovah. Posebne pozornosti so vredni tudi otroci, ki so v nadomestnih, rejniških družinah ali ustanovah dolgotrajne oskrbe, kot npr. v zavodih (v slednjih je po podatkih ljubljanske raziskave prebivalo 28% vprašanih). Totalne institucije, kot je na primer zapor, posameznika oropajo identitete in ga pustijo v stanju nemoči (Flaker, 1988). Mnoge raziskave kažejo, da posamezniki, ki so bili dalj časa institucionalizirani, tudi v prihodnosti ostanejo nekako zaznamovani, saj težje zgradijo identiteto, so čustveno in vedenjsko manj kompetentni, socialno oškodovani in manj sposobni skrbeti zase (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Razpotnik (2008) izpostavlja, da se dodaten problem pojavi pri nekaterih zapornikih s finančnimi dolgi in nerešenim bivanjskim vprašanjem, saj poleg tega, da zaradi kaznovanosti in odsotnosti stalnega

bivališča težje dobijo službo, tudi morebitna zaposlitev ne pomeni finančne gotovosti, saj se iz njihovih zaslužkov najprej obvezno povrnejo dolgovi.

Zaradi vsega naštetega institucionalizirani posamezniki postanejo še bolj ranljivi in se hitreje ujamejo v začaran krog prehajanja iz ene institucije v drugo. To dejstvo podpira tudi podatek že omenjene raziskave v Španiji, saj je večina anketiranih odraslih brezdomnih oseb, ki so bile že v zaporu, enkrat pred tem bivala tudi v mladoletniškem zaporu (Moreno Márquez, 2009).

V teh primerih se še posebej pokaže pomembnost posameznikovih socialnih mrež, ki lahko delujejo kot varovalni dejavnik pred ekstremno izključenostjo in brezdomstvom (Dekleva in Razpotnik, 2007a).

Pomembno je prepoznavanje ranljivosti posameznikov, ki so bili institucionalizirani. Nekatere države, npr. Norveška, so to skupino že označile za posebno prioriteto politik na področju brezdomstva. Tudi Škotska je to skupino posameznikov že vključila v kategorijo prednostnih potreb na področju brezdomstva, strategija na področju brezdomstva na Danskem in Nizozemskem pa določa, da mora biti pred prenehanjem institucionalizacije rešeno vprašanje posameznikove namestitve. Za posameznike, ki imajo urejeno stabilno nastanitev, je namreč manj verjetno, da bodo ponovno hospitalizirani, prav tako pa je nastanitev pomemben del rehabilitacije nekdanjih zapornikov in v veliki meri preprečuje povratništvo (Ending Homelessness..., 2010). Prav tako je pomembna učinkovita mreža programov nadaljnega spremljanja (po odpustu iz ustanove), saj le-to lahko upočasni *učinek vrtljivih vrat*, tj. prehajanje med različnimi programi pomoči brez pravega uspeha (Kertesz idr., 2003, po Dekleva in Razpotnik, 2007a).

2.2.4.3 Mladi

Število mladih brezdomcev narašča – v Avstraliji po podatkih, ki jih navajata Chamberlain in MacKenzie (2008, po Farrugia, 2010) mladi sestavljajo kar 43% brezdomne populacije.

Mladi so v današnjem svetu naraščujoče socialne in kulturne negotovosti, vrednotnih in moralnih protislovij ter negotovosti glede prihodnosti (Ule, 2000a; Ule, 2008) soočeni z razvojnimi nalogami, kjer pot od otroštva do odraslosti le navidezno urejajo formalizirani

socializacijski agensi, kot so izobraževalne, zdravstvene in kulturne ustanove (Mrgole, 2003, po Grcić in Kobolt, 2008). V resnici so posamezniki prepuščeni sami sebi in, kot pravi Uletova (2000a: 22) »vijugajo med različnimi življenjskimi izbirami« na svojo lastno odgovornost. Prav zaradi tega, ker tranzicija mladih v odraslost v današnjem času postaja vse bolj negotova (Dekleva in Razpotnik, 2007a) in življenjsko zgodbo mladih posameznikov spreminja v *biografijo tveganj* (Beck, 2009), je prehod k samostojnemu življenju čas, ko so ljudje bolj ogroženi, da postanejo brezdomni (Ending Homelessness..., 2010).

Posebej veliko tveganje predstavljata med seboj povezani vrsti pomanjkanja – pomanjkanje zaposlitve oziroma brezposelnost (Rapuš Pavel, 2008) in pomanjkanje možnosti za prvo samostojno nastanitev.

Brezdomstvo mladih je pogosto povezano z razpadom družine in posledično življenjem izven nje. Na Danskem ugotavljajo, da je za mlade ljudi, ki so nastanjeni v zavetiščih ali zavodih, bolj verjetno, da se bodo ujeli v dolgotrajen proces marginalizacije (Ending Homelessness..., 2010). Jones (2003) poroča, da je na Škotskem med mladimi brezdomnimi kar tretjina takih, ki so otroštvo preživel izven svoje družine, npr. v instituciji, Moreno Márquez (2009) pa v svoji raziskavi na področju Baskije v Španiji opaža, da je med anketiranimi 12% takih, ki so otroštvo preživel v neki ustanovi za mladostnike. Družina pa ni vedno varovalni dejavnik – ogroženi so tudi mladi, ki živijo doma, vendar se v družini soočajo s konfliktnimi odnosi, neurejenimi razmerami, slabim gmotnim stanjem ali zlorabami. Pri tem je morebitna odvisnost od prepovedanih drog dodaten element tveganja (Dekleva in Razpotnik, 2007a).

Vse več mladim iz različnih družbenih slojev se stopnjujejo težave na področju načrtovanja in vodenja življenja. Kopičijo se nerešeni problemi (npr. slab šolski uspeh, nizka izobrazba, slabe zaposlitvene možnosti, materialne in socialne težave), ki so med seboj povezani in številni. Nujno je zavedanje socialne in psihološke ranljivosti te skupine (Ule, 2000a) ter primerna zgodnja intervencija, ki se je izkazala kot učinkovita za preprečevanje brezdomstva mladih (Ending Homelessness..., 2010).

2.2.4.4 Osebe, odvisne od prepovedanih drog

Po podakih norveških študij lokalnih oblik pomoči ima velika večina brezdomnih oseb težave z zasvojenostjo (Ytrehus in Dropping, 2004, po Dekleva in Razpotnik, 2007a). Kot najpogostejše uporabljene prepovedane droge v Španiji Moreno Márquez (2009) navaja travo, kokain in heroin, v manjši meri pa še speed, ketamin, opij in ekstazi. Uporabo marihuane, ekstazija in heroina beleži tudi raziskava o brezdomstvu, zdravju in dostopnosti zdravstvenih storitev, izvedena v Sloveniji, ki pa opozarja še na razširjenost uporabe pomirjeval. V zadnjem letu (v času raziskave) jih je uporabljala več kot polovica izmed 122 vključenih oseb. 33,9% jih je že poskusilo heroin, 20,9% pa jih je zaradi njegove rabe že iskalo pomoč (Dekleva, 2009).

Brezdomni odvisniki so specifična skupina, saj so težje dosegljivi ter potrebujejo drugačno obravnavo kot tisti z domom. Brezdomstvo je tudi dejavnik, ki v veliki meri zmanjšuje vztrajanje posameznika v programu obravnave (Tommasello idr., 1999, po Dekleva in Razpotnik, 2007a) ter še dodatno pogloblja socialne, ekonomske, telesne in psihološke težave uporabnikov prepovedanih drog (Coumans in Spreen, 2003). Vidimo lahko, da imata brezdomstvo in odvisnost od drog medsebojen, obojesmeren in negativen vpliv. Posledično je pomembna celostna obravnava posameznika, torej reševanje obeh težav hkrati. Kot že omenjeno, je pomembna tudi post-tretmajska obravnava, saj zmanjšan učinek vrtljivih vrat lahko pripomore k utrditvi neodvisniških vzorcev vedenja (Kertesz idr., 2003, po Razpotnik, 2009).

2.2.4.5 Osebe, odvisne od alkohola

Zasvojenost z alkoholom je zelo pogosta težava brezdomnih ljudi, ki se lahko pojavi samostojno ali v kombinaciji z drugimi (npr. odvisnostjo od prepovedanih drog ali duševnimi težavami) (Dekleva in Razpotnik, 2007a). V raziskavi, narejeni med 200 brezdomci v Španiji (Moreno Márquez, 2009) je 18% anketiranih odgovorilo, da redno pije alkohol, 39% pa ga pije včasih. Veliko večji delež alkoholikov so pokazale nekatere druge raziskave. V Nemčiji (München) so raziskovalci anketirali 265 brezdomnih moških. Ugotovili so, da je kar 72,7% izmed njih odvisnih od alkohola. V primerjavi z ne-alkoholiki

sodelujočimi v raziskavi, so ti moški brezdomni že dalj časa, imeli so več epizod brezdomstva, pri čemer je do prve izkušnje prišlo bolj zgodaj. Rezultati so pokazali tudi, da je 76,2% vprašanih imelo težave z alkoholom že pred prvo izkušnjo brezdomstva, v 14,5% primerov sta se obe težavi pojavili hkrati, 9,3% anketiranih pa je začelo piti po tem, ko so postali brezdomci (Fichter in Quadflieg, 1999). Raziskava brezdomstva v Ljubljani (Dekleva in Razpotnik, 2007a) je pokazala, da je med 107 anketiranimi brezdomci 44% takih, ki so zasvojeni z alkoholom in le 23% abstinentov, ostali pa pijejo redko ali občasno. Pitje alkohola 22% vprašanih vidi kot razlog za svoje brezdomstvo.

Alkoholizem tako lahko razumemo kot pomemben dejavnik, ki vodi v brezdomstvo ali pa kot posledico težav, povezanih z brezdomstvom, npr. slabih življenjskih pogojev in nizkega samospoštovanja (Fichter in Quadflieg, 1999).

2.2.4.6 Osebe s težavami v duševnem zdravju

»Stanovanje je nujno pogoj za duševno zdravje v naši civilizaciji« (Flaker, 1999: 43). Savage in sodelavci (2006, po Razpotnik in Dekleva, 2009) ocenjujejo, da so težave v duševnem zdravju prisotne v 10-60% brezdomne populacije, nekateri avtorji, npr. Riley idr. (2003, po Razpotnik in Dekleva, 2009) pa navajajo še večji delež in sicer med 80 in 95%. Dekleva in Razpotnik (2007a) v svoji raziskavi ugotavljata, da je 24% anketiranih brezdomcev že bivalo v psihiatrični bolnišnici.

Za tako razširjenost duševnih težav med brezdomci nekateri avtorji vidijo vzrok v deinstitutionalizaciji, saj so bile prej osebe s težavami v duševnem zdravju dalj časa nastanjene v njim namenjenih ustanovah (Razpotnik in Dekleva, 2009). Po mnenju Craiga in Timmsa (1992, po Razpotnik in Dekleva, 2009) pa del vzroka leži tudi v vse krajših in hitrejših obravnavah, kljub temu, da je težava lahko resna, dolgotrajna in kompleksna.

Težave v duševnem zdravju brezdomci sami pogosto vidijo kot vzrok za brezdomstvo, pomoč na tem področju pa prepoznavajo kot enega izmed pogojev za prenehanje brezdomnega načina življenja (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Tudi pri tej skupini brezdomnih oseb se pojavlja vprašanje, kaj je posledica česa, brezdomstvo duševne stiske ali obratno (Flaker, 1999). Brezdomci s težavami v duševnem zdravju so ena izmed bolj ogroženih skupin brezdomcev zaradi kombinacije naslednji dejavnikov: več travmatičnih

dogodkov v življenju, nižja starost ob prvem brezdomstvu, več težav v življenju na cesti in več institucionalnih obravnav (Dekleva, 2008).

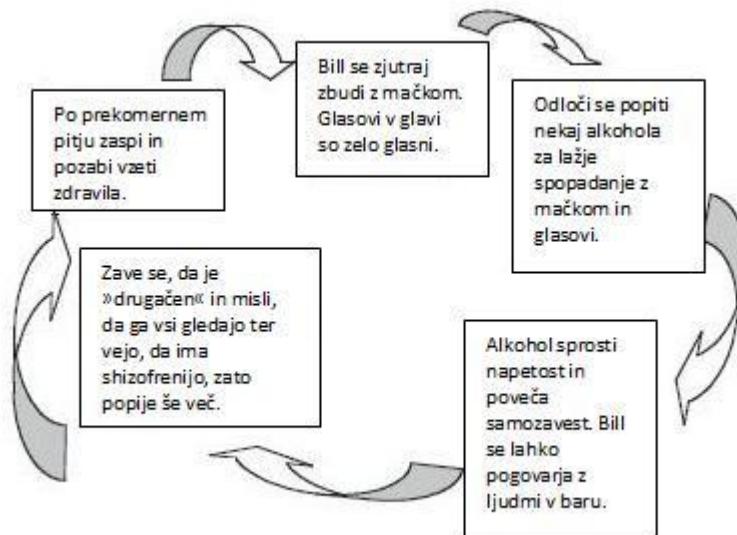
Razpotnik (2009) omenja, da so duševna bolezen, alkoholizem in zasvojenost s prepovedanimi drogami, po izsledkih različnih raziskav, najpogostejše zdravstvene težave brezdomnih ljudi. Pogosto poglobljajo začaran krog socialne izključenosti in niso vzročno povezane le s samim brezdomstvom, ampak vplivajo tudi na pojav ali poslabšanje ostalih zdravstvenih težav, med katerimi so najpogostejše razne nalezljive bolezni (npr. tuberkuloza, spolno prenosljive bolezni, bolezni jeter).

2.2.4.7 Osebe z dvojno diagnozo

Ker pa gre pri brezdomstvu za kompleksen preplet različnih oblik težav ter pogosto za prehajanje iz ene oblike brezdomstva v drugo, tudi med različnimi specifičnimi skupinami ne moremo zarisati jasnih meja. Lahko se zgodi, da posameznik spada v več skupin hkrati (je npr. mlad dnevni brezdomec). Govorimo lahko tudi o *dvojnih diagnozah*. Gre za »soobstoj vsaj dveh neodvisnih težav, na področju dela z ranljivimi skupinami pa se najpogosteje nanaša na kombinacijo in soobstoj resnejše duševne bolezni in odvisnosti od dovoljenih ali nedovoljenih psihoaktivnih substanc« (Dekleva in Razpotnik, 2007a: 35-36). Nemška raziskava Fichterja in Quadfliega (1999) je pokazala, da je med brezdomnimi odvisniki z alkoholom kar 59,1% takih, ki so imeli kakšno duševno težavo, npr. disocialno osebnost, motnje razpoloženja, psihotične (shizofrenija) ali kognitivne motnje.

Pri uporabi oznake dvojna diagnoza moramo biti previdni. Banerjee, Clancy in Clome (2002) opozarjajo, da gre v tej skupini ljudi za posameznike, ki so si različni in potrebujejo različno obravnavo. Termin dvojna diagnoza lahko tudi zavaja, saj kaže na obstoj dveh različnih težav, ki pa nista le dve ločeni diagnozi, ki ju je treba obravnavati posebej, ampak druga na druga lahko tudi vplivata in s tem ustvarjata novo, kompleksnejše stanje. Največkrat je težko ločiti, katera težava je vzrok, vplivajoči dejavnik ali posledica druge težave.

Slika 1 prikazuje primer soobstoja in medsebojnega vpliva duševne bolezni (shizofrenije) in uporabe drog (alkohola).

Slika 1: Ilustracija povezanosti uporabe drog in duševne bolezni

(Banerjee, Clancy in Clome, 2002: 6; prevedla avtorica)

Poleg brezdomstva imajo ljudje, označeni z dvojno diagnozo, večje težave tudi na področju zaposlovanja in pridobivanja izobrazbe ter se večkrat soočajo s fizično in spolno zlorabo.

Pomemben se mi zdi tudi podatek, da se morajo posamezniki, ki spadajo v skupino ljudi z dvojno diagnozo, poleg kompleksnejših težav spopadati še z večjo izpostavljenostjo predsodkom in diskriminaciji. Ne le s strani širše javnosti – zaskrbljujoče je, da zaradi posebnosti svojih težav pogosto izpadejo tudi iz mreže programov oskrbe (Ficher in Quadflieg, 1999; Crane in Warnes, 2001, po Razpotnik, 2009; Banerjee idr., 2002; Dekleva in Razpotnik, 2007a). Nikamor namreč »zares ne sodijo«, kar služi kot priročen izgovor za prelaganje odgovornosti. Na tem področju je torej očitna potreba po oblikovanju storitev pomoči, ki bi znale »prisluhniti« specifični brezdomcev z dvojno diagnozo.

Iz opisov omenjenih skupin brezdomcev je jasno razvidno, da se prav pri vseh ponavlja ugotovitev o prepletenosti različnih dejavnikov, ki z vsakemu posamezniku lastno kombinacijo medsebojnih vplivov ustvarjajo specifično življenjsko situacijo.

Diferenciacija različnih skupin brezdomnih ljudi pa ni pomembna le zaradi boljšega prepoznavanja kompleksnosti pojava ampak, kot poudarja Razpotnik (2010c), tudi zaradi lažje ocene njihovih individualnih potreb in na njej temelječega izbora ustrezne nastanitvene možnosti ter strokovne podpore. Le politike in storitve, ki temeljijo na individualnih potrebah, prepoznanih in razumljenih skozi dialog z uporabniki, so namreč lahko uspešne (Razpotnik, 2008).

2.2.5 BREZDOMSTVO PRI NAS

2.2.5.1 Procesi razslojevanja družbe

Brezdomstvo je v našem prostoru razmeroma nov pojav (Razpotnik, 2010b; 2010c). Oplotnik (2005, po Grcić in Kobolt, 2008) pravi, da so v Sloveniji za socialno razslojevanje zaslužni predvsem procesi prehoda iz socialistčnega sistema v tržno gospodarstvo (proces privatizacije, denacionalizacije). Večanje brezposelnosti, ki smo jo kot masovni pojav spoznali kmalu po začetku tranzicije (Razpotnik in Dekleva, 2007), povečana tekmovalnost (Grcić in Kobolt, 2008) in izguba podpornih mehanizmov (Razpotnik, 2010c) je le nekaj faktorjev, ki so prispevali k razslojevanju družbe ter posledično ustvarjanju novih depriviligiranih skupin.

V času tranzicije je funkcija stanovanja kot sredstva za zadovoljevanje potrebe po varnem bivanju oslabela, okrepila pa se je njegova funkcija kot premoženjske naložbe (Smonker, 2002). Vloga države, ki je pred osamosvojitvijo v večji meri reševala stanovanjsko vprašanje, se je s tranzicijo močno zmanjšala (Filipović, 2007). Hitra privatizacija stanovanjskega sektorja je povzročila zmanjšanje deleža javnih stanovanj in tudi števila najemnih stanovanj, kar je posledično povišalo najemnine. Hkrati se je vedno manj vlagalo v stanovanja za socialno šibke najemnike oziroma socialna stanovanja. Poleg tega so rasli standardi gradnje, kar je ponovno višalo cene ter zmanjševalo število cenovno dostopnejših stanovanj (Razpotnik in Dekleva, 2007). Vedno težje pa ni postalo le najti primerno stanovanje, ampak ga tudi obdržati. Tveganje za izgubo stanovanja, predvsem zaradi nezmožnosti plačevanja dolgov, se je namreč povišalo tudi pri lastnikih stanovanj (Bensenia, 2010; Mandič, 1999).

2.5.5.2 Odgovor na pojav brezdomstva – nekaj oblik pomoči

Ob omenjenih procesih je prišlo do razširitve in povečane vidnosti ekstremne socialne izključenosti ter brezdomstva kot ene izmed njenih oblik (Razpotnik, 2010c). Večja opaznost brezdomstva na ulici je sprožila zanimanje za pojav in tematika se je začela obravnavati tako v poljudni kot tudi v strokovni literaturi. Nastanek novega koncepta je omogočil tudi razvoj ukrepov na tem področju in tako je bilo l. 1988 ustanovljeno prvo slovensko Zavetišče za brezdomce (Dragoš, 1993), sprva kot razdelilnica hrane, kasneje pa je razširilo svoj program z možnostjo bivanja za brezdomce (Dekleva in Razpotnik, 2007b). Število institucionalnih ponudb podpore in pomoči je počasi raslo, predvsem v obliki razdelilnic hrane in zavetišč (Dekleva, 2008). Prvi sistematični program s ciljem ustvariti pogoje za ponovno stanovanjsko ustalitev brezdomcev, razvoj novih socialnih mrež ter pozitivno uveljavitev je ponudilo leta 2005 ustanovljeno društvo Kralji ulice, ko je leta 2008 začelo izvajati program celovite namestitvene podpore brezdomcem. Temeljna dejavnost društva je dnevni center, izredno pomembna (v simbolnem smislu) pa izdajanje in prodajanje časopisa Kralji ulice. Poleg omenjenega društvo izvaja še vrsto drugih projektov in dejavnosti, kjer brezdomne osebe nastopajo v vlogah uporabnikov in/ali sodelavcev (Dekleva in Razpotnik, 2009). Kot odgovor na naraščajoč obseg in vidnost brezdomstva je bilo ustanovljenih tudi nekaj drugih organizacij, ki ponujajo prostor za druženje (dnevni center), hrano, obleko, kratkotrajno namestitev, neformalna izobraževanja, zdravstveno oskrbo, mentorstvo, podporo pri iskanju zaposlitve in podobno (Razpotnik, 2008). V Ljubljani mrežo institucij za pomoč brezdomcev sestavljajo Zavetišče za brezdomce Poljanska, Ambulanta s posvetovalnico za osebe brez zdravstvenega zavarovanja – ProBono, Zavetišče za brezdomne uživalce nedovoljenih drog, Društvo za zmanjševanje škode zaradi drog Stigma, Vincencijeva zveza dobrote, Karitas, Območno združenje Rdečega križa Ljubljana, Zavetišče božjega usmiljenja ter Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice. Obstaja tudi nekaj drugih, manj transparentnih organizacij, ki večinoma delujejo v okviru župnišč, samostanov in cerkva (Dekleva in Razpotnik, 2007a).

Brezdomstvo pa seveda ni omejeno le na Ljubljano, čeprav je v tem mestu najbolj obsežno in vidno. Kot pravi Dragoš (1993), je nasploh število brezdomcev večje v večjih

urbanih središčih, saj v njih nastane največ tovrstnih primerov, poleg tega pa so večja mesta zaradi svoje gostote prebivalstva tudi bolj privlačna za brezdomce.

Zavetišča za brezdomne osebe zaenkrat najdemo v osmih slovenskih mestih - Jesenice, Ljubljana, Maribor, Slovenj Gradec, Murska Sobota, Kranj, Koper in Celje (Leskošek, 2009).

Zavetišča so le ena oblika pomoči, ki pa ni zadostna. Kljub temu, da je tudi pri nas vedno bolj prisotno zavedanje, da je na pojav brezdomstva treba gledati kompleksno in razvijati celostne politike ter bolj kompleksne in multisektorske odzive (Razpotnik, 2008), se medresorsko povezati in razviti standarde kakovosti znotraj organizacij (Razpotnik, 2010c), pa se žal to v praksi še vedno ne dogaja. Velik razlog za to je neurejenost pristojnosti za reševanje problematike brezdomstva. Ministrstvo za okolje in prostor ne priznava svojega deleža odgovornosti in tako ostaja brezdomstvo obravnavano kot socialni (celo individualni) in ne stanovanjski problem in sicer prepoznan v okviru Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Slednje sicer financira nekaj programov pomoči brezdomcem, kot so zavetišča, razdelilnice hrane in podobno, vendar problematike ne more celostno reševati, saj nima vpliva na stanovanjsko politiko (Leskošek, 2009). Omenjeni načini reševanja problematike, ki izhajajo iz opredelitve brezdomstva kot socialnega problema, so le začasne oblike, ki ne prinašajo trajnejših rešitev (Filipović, 2007). Dragoš (1993) je že pred skoraj dvajsetimi leti izpostavil pomen socialne zakonodaje, ki naj bi stabilizirala razmere v času povečane dinamike družbenega spreminjanja, ko narašča ogroženost za brezdomstvo. Opozoril je, da pri nas takšne zakonodaje še ni ter da je v zvezi s socialo v našem prostoru kontinuiteta zakonske regulative prisotna le v represiji, ki pa je za reševanje socialnih problemov popolnoma nepomembno področje.

Leta so minila in stanje na področju zakonodaje se ni bistveno spremenilo. Primanjkljaj trajne in celostne politike ter nacionalne strategije reševanja je očiten, pomoč brezdomcem pa ostaja v večji meri stvar občin ter posameznih organizacij.

2.2.5.3 Brezdomstvo v številkah

Za lažje načrtovanje obsega različnih služb za brezdomne osebe je Mestna občina Ljubljana naročila raziskavo o obsegu brezdomstva v Ljubljani, ki je potekala v letih 2005-2006. Na podlagi različnih podatkov in izračunov so raziskovalci ocenili, da je bilo v tistem času v Ljubljani od 285 do 700 brezdomcev (Dekleva in Razpotnik, 2007b), v celotni Sloveniji pa leta 2004 med 800 in 1000 brezdomcev (Cvetič, 2004). Filipović (2007) nekaj let kasneje podaja podobno oceno za področje države in sicer med 800 in 1200 brezdomcev. Vsi podatki se nanašajo na brezdomce v ožjem pomenu besede, torej tiste, ki po ETHOS definiciji spadajo v kategorijo "brez strehe" (glej tabelo 1). Zaradi kompleksnosti, kulturne in časovne spremenljivosti in precej ozke definiranosti pojava so te ocene le približne in verjetno podcenjujejo obseg brezdomstva, saj ne upoštevajo nekaterih njegovih manj vidnih oblik, poleg tega pa ni bila možna dobra ocena deleža težje dostopnih brezdomcev (npr. uporabnikov prepovedanih drog) (Dekleva in Razpotnik, 2007b). Za primerjavo pogledimo ocene iz leta 1995. Po podatkih občinskih centrov za socialno delo je bilo v Sloveniji okoli 500 brezdomcev, od tega v Ljubljani med 200 in 300 (Mandič, 1997). Številke kažejo, da je brezdomstvo pojav, ki se hitro razširja. Hkrati z naraščanjem števila brezdomnih oseb pa se pojavljajo tudi nove oblike brezdomstva, ki so zaradi svojih specifik v splošnih raziskavah pogosto spregledane.

Stalno spreminjanje pojava otežuje zanesljivo ocenjevanje in merjenje števila brezdomcev (Edgar in Meert, 2005), ki je že tako težko tudi zaradi socialno-kulturne relativnosti brezdomstva, odsotnosti institucije (v Sloveniji in mnogih drugih državah), zadolžene za njegovo evidentiranje, neusklajenost beleženja in merjenja števila brezdomcev med različnimi institucijami ter obstoja dnevnega brezdomstva, za katerega ni jasno, ali ga šteti med brezdomstvo ali ne (Dekleva in Razpotnik, 2007a).

S porastom števila brezdomcev ter povečanjem vidnosti se je okrepilo tudi zanimanje medijev in javnosti za ta pojav. In hkrati z novo drugačnostjo so se pojavili tudi novi predsodki, nova stigma, nova diskriminacija.

2.3 KONSTRUKCIJA REALNOSTI

2.3.1 LJUDJE USTVARJAMO SVOJO REALNOST

Že od pradavnine v človeku živi potreba po pojasnjevanju sveta. Princip našega razmišljanja se v tej točki ne razlikuje dosti od razmišljanja jamskega človeka, ki je vsak nepoznani dogodek ali pojav povezal z nekim že poznanim v vzročno-posledično zvezo in mu s tem pripisal pomen. Osmisliti stvari, ki se dogajajo okoli nas, pomeni rešiti se negotovosti in strahu, opredeliti vzrok in posledico pa pomeni poenostaviti zapleteno realnost.

Vendar pa je realnost preveč kompleksna, da bi jo razumeli in zajeli v celoti, brez preostanka. Pri mišljenju in izrekanju se nam tako nikoli ne uspe izogniti poenostavitvam, ki so nujne za družbeno realnost (Dragoš in Leskošek, 2003). Vsa naša izkustva, zaznave in sprejete informacije urejamo in razvrščamo v enote ali razrede, ki so zgrajeni na podlagi podobnosti med zaznavami. Te tipizacijske sheme »delujejo znotraj realnosti vsakdanjega življenja kot nekakšen orientacijski okvir, ki imogoča prepoznavanje in določanje nekoga/nečesa« (Vodeb, 2008: 15). S tem nam pomagajo zmanjševati strah pred neznanim in urejati svet, v katerem živimo.

Vendar si ne smemo »zamišljati, da svet obrača proti nam neki berljivi obraz, ki bi ga morali le dešifrirati« (Foucault, 1991: 18). Svet je namreč simbolem, ni statičen in tudi ni nikakršna objektivna empirična ter od nas neodvisna danost (Rutar, 1996). Objektivna realnost tako ne obstaja brez reprezentirane realnosti, socialno konstruirane na podlagi pomenov, ki sestavljajo subjektivno realnost posameznika (Calafat, 1999). Ljudje namreč »na osnovi kognicij ustvarjamo, konstruiramo svet in ne samo »podobo« sveta. Ne gre namreč le za to, da v naših glavah nastaja nekaj odsev objektivne stvarnosti, temveč se sami postavljamo v to podobo in živimo v njej, kar pa pomeni, da ni več le podoba nečesa, temveč je del stvarnosti same. Zato so lahko tudi navidezno povsem subjektivni procesi v tej konstrukciji realnosti, kot so: vrednotenje objektov v okolju, iskanje ali določanje pomenov stvari in dogajanje okoli nas, del človeške stvarnosti« (Ule, 1994: 47). Ljudje skozi kognitivne procese na podlagi socialnih sporočil, ki jih sprejemamo, konstruiramo svojo

subjektivno realnost (Calafat, 1999). Vsaka resničnost je vezana na določen kontekst in posameznika (Maturana in Varela, 1998). Nekakšno objektivno vrednost pa dobi, ko postane skupna – ko se torej tudi drugi ljudje na objekte, pomene, dogajanja in ljudi odzivajo enako ali podobno kot mi sami (Ule, 1994). Takrat govorimo o nekakšnem »zdravem razumu«, to je znanju, ki ga imajo vsi posamezniki neke skupine in daje ključ za komuniciranje (Calafat, 1999). Po teoriji socialnih reprezentacij psihologa Moscovicia (1961, po Ule, 1994), ki združuje socialne procese s kognitivnimi in tako uničuje pregrado med objektivno realnostjo in subjektivno realnostjo, je zdrav razum usedlina popularnih teorij, mitov in ideologij, ki krožijo v družbi in si jih ljudje delijo v procesih socializacije in komunikacije. Tvorijo ga izkušnje, informacije, znanje, miselni modeli, ki jih dobimo preko tradicije, edukacije, medijev in socialne komunikacije (Calafat, 1999). Svet vsakdanjega zdravega razuma je preprost, uporaben, praktičen ter prežet z ideologijo (Rutar, 1996).

Socialne reprezentacije Moscovici in Farr (1983, Ule, 1994: 59) definirata kot »skupine pojmov, predstav, izjav in razlag, ki jih imajo ljudje v vsakdanjem življenju o socialnem okolju. So razumljivi sistemi kognicij, ki jih razvijajo ljudje zaradi lažje vsakodnevne komunikacije.« Bistveno zanje je, da sočasno obstajajo kot del kognitivnega aparata v duševnosti posameznika ter hkrati krožijo med ljudmi kot deli objektivne realnosti (v sporočilih medijev, diskurzih, knjigah, načinu govora). Ljudje s pomočjo socialnih reprezentacij konstruiramo svoj socialni svet (Ule, 1994). Zanimivo je, da je socialna reprezentacija nečesa za nas pogosto bolj pomembna od empirično dokazljivih lastnosti te stvari (Calafat, 1999).

Tako ustvarjeno realnost vsakdanjega življenja jemljemo za samoumevno in paradoksalno je, da človek proizvede svet, ki ga nato doživlja kot nekaj, kar se od človeškega proizvoda razlikuje« (Berger in Luckmann, 1988: 63). Sicer o realnosti sveta lahko kdaj pa kdaj podvomimo, vendar moramo ta dvom potlačiti zaradi rutinske eksistence v vsakdanjem življenju (prav tam).

Podlaga za oblikovanje tega, kar si sami mislimo o določenih pojavih in ljudeh okoli nas ter tudi za naše ravnanje v odnosu do njih, so torej miselni procesi, s katerimi konstruiramo realnost.

2.3.2 TEMELJNI KOGNITIVNI PROCESI PRI KONSTRUKCIJI SOCIALNE REALNOSTI

Poenostavitve so produkt konstrukcije preko različnih miselnih postopkov: abstrahiranja, reduciranja, simboliziranja, analogiziranja, logičnega sklepanja itd. (Dragoš in Leskošek, 2003). Pri konstrukciji socialne realnosti Ule (1994) med najpomembnejše procese poleg oblikovanja socialnih reprezentacij šteje socialno kategorizacijo, socialno primerjavo in socialno pripisovanje.

- **SOCIALNA KATEGORIZACIJA**

Kategorizacija je »razvrščanje objektov v enote ali razrede, ki so zgrajeni na podlagi podobnosti med zaznavami« (Ule, 1994: 111). Opremlja nas z občutkom reda, pravilnosti in konstantnosti v svetu ter zmanjšuje preobilje informacij (Ule, 1992). Tako si urejamo tudi zaznave socialnega sveta in oblikujemo manjše število tipov ljudi ter skupin (Ule, 1994), pri čemer pride do dveh temeljnih učinkov – poudarjanja razlik med skupinami ter zmanjševanja razlik (večanja podobnosti) znotraj posamezne skupine (Brown, 1999). Najpogostejša in najpreprostejša socialna kategorizacija je delitev na »nas« in »vas« (Ule, 1994), ki je zaradi majhnega števila socialnih kategorij (delitev je binarna) nevarna in zelo vplivna. Stereotipi in predsodki kot načini izražanja socialnih kategorizacij toliko močnejše določajo njen potek, kolikor manjše je število kategorij. Nasprotna skupina sicer običajno združuje mnoge različnosti, vendar se v optiki binarne delitve te različnosti zgostijo v eno kategorijo (Ule, 1999).

- **SOCIALNA PRIMERJAVA**

Leon Festinger je na podlagi Lewinove teorije polja zgradil teorijo o socialni primerjavi, ki temelji na tezi, da imamo ljudje osnovno potrebo po primerjanju z drugimi. Primerjamo svoje predstave o sebi s predstavami drugih o nas, pa tudi z učinki svojih ravnanj. Najraje se primerjamo s tistimi ljudmi, ki so nam podobni po socialnih karakteristikah. Preko socialnih primerjav pridemo do samoocene, zato težimo k temu, da bi v procesu ohranjali pozitivno samopodobo. Pri tem si pomagamo tudi s pristranskostjo pri pripisovanju odgovornosti za ravnanje (Ule, 1994).

- **PROCES PRIPISOVANJA ODGOVORNOSTI ZA DELOVANJE**

Atribucija pomeni pripisovanje vzrokov in odgovornosti za dejanja posameznika. Pri tem imamo dve možnosti. Večjo težo za vzrok ali odgovornost lahko pripišemo posamezniku (njegovim nameram, osebnostnim lastnostim in željam) ali pa situacijskim dejavnikom (prav tam). Sampson (1991, prav tam) pravi, da pri tem delamo razlike glede na to ali neko dejanje stori pripadnik naše ali druge skupine. V prvem primeru bolj poudarimo situacijske vzroke, v drugem pa osebnostne, zlasti, ko gre za negativna dejanja. Ta pojav t.i. temeljne napake pripisovanja je eden izmed vzrokov za nastanek in ohranjanje stereotipov ter predsodkov.

Način sprejemanja, dekodiranja ter predelave sprejetih informacij določa naše védenje, motivacije, kognicije in dejanja. V tem, subjektivno predelanem svetu prepoznavamo sebe, pa tudi stvari in ljudi, ki nas obkrožajo (Ule, 1992). Oblikujemo si stališča, ena izmed najpomembnejših konstruktov socialne psihologije, ki, kot pravi Ule (1994), usmerjajo naše početje v svetu in tako predstavljajo povezavo med našo notranjo strukturo ter zunanjo aktivnostjo. Če je osnova nekega stališča stereotip, govorimo o predsodku.

Pa pogledjmo nekaj opredelitev omenjenih miselnih konceptov.

2.3.3 STALIŠČE IN STEREOTIP

2.3.3.1 Stališče

Stališče je izredno pomemben koncept predvsem zaradi povezave z obnašanjem človeka. Zajema in pojasnjuje kompleksno soodvisnost posameznikove duševnosti in njegovega socialnega delovanja ter predstavlja tisto osebnostno lastnost, ki je najbolj pod vplivom socialnih dejavnikov ter hkrati tudi najbolj vpliva na dogajanja med ljudmi. Konflikti in celo vojne med ljudmi se ne začnejo zaradi razlik v spominu, inteligentnosti in podobno, temveč prav zaradi razlik v stališčih, poudarja Ule (1994). Stališča nam pomagajo organizirati kaotičen svet s tem, ko nam pripravljajo že vnaprej pripravljene evaluativne dimenzije, na podlagi katerih klasificiramo nove informacije in izkušnje (Ule, 1992).

Definicija, ki so jo oblikovali Krech, Crutchfield in Ballachey (1962, po Ule, 1992: 94), pravi, da so stališča »trajni sistemi pozitivnega ali negativnega ocenjevanja, občutenja in aktivnosti v odnosu do različnih socialnih situacij in objektov«. Iz te opredelitve so razvidne tri komponente, ki sestavljajo vsako stališče (Ule, 1992; 1994):

- *Kognitivna komponenta* je sestavljena iz védenj, znanj, izkušenj, informacij, vrednotnih sodb o objektu, dogodku ali osebi. Njena najosnovnejša oblika so kategorije, v katere razvrščamo objekte.
- *Emotivna (evaluativna) komponenta* sestoji iz negativnih ali pozitivnih občutenj in ocenjevanja objekta.
- *Konativna (aktivnostna, dinamična) komponenta* je težnja posameznika, da deluje na določen način v zvezi z objektom stališča. Pri tem ni nujno, da do akcije dejansko pride, pomembna je pripravljenost za ravnanje.

Za oblikovanje stališč so najpomembnejši naslednji faktorji (Ule, 1994): *skupinska pripadnost* (vpliv primarnih ter referenčnih skupin), *informacije in znanje* (pomen množičnih komunikacijskih sredstev v vlogi izvora informacij) ter *osebne lastnosti in značilnosti* (izkušnje, trenutne potrebe, motivacija). Najenostavnejša oblika pridobivanja in spreminjanja stališč je posameznikova neposredna izkušnja.

2.3.3.2 Stereotip

Kadar sodbe temeljijo samo na kognitivni komponenti, govorimo o stereotipih. Stereotipi so posledica sklepanja na osnovi omejenih informacij in hkrati potrebe po poenostavitvi kompleksnosti pojavov in dogajanj v svetu okoli nas (Ule, 1994). So rezultat socialne kategorialne percepcije na ravni lastna skupina – tuja skupina (Oakes, Hasslam in Turner, 1999) in predstavljajo predstopnjo ter kognitivno komponento predsodkov (Ule, 1994)

2.3.4 PREDSEDEK

»Predsedek je odličen varčevalec časa.

Lahko si oblikuješ mnenja, brez da bi ti bilo treba pridobiti dejstva.«

(E.B. White)

Rot (1977, po Ule, 1992: 120) ponudi sledečo definicijo: »Predsedek je vrsta stališč, ki niso upravičena, argumentirana in preverjena, a jih spremljajo intenzivne emocije in so odporna na spremembe.«

Njihovo funkcijo Jost in Banaji (1994, po Ule, 2005) vidita v podpori in legitimaciji obstoječega družbenega statusa quo. S tem upravičujejo izkoriščanje marginalnih skupin ter dosežejo, da se zdijo razlike v premoženju, uspehu in možnostih naravne in neproblematične. Opirajo se na tezo o pravičnem svetu ter na njeni podlagi razlagajo obstoječi družbeni red.

Predsodki omogočajo posameznikom, da projicirajo svoje težave na ideološko stigmatizirane žrtve, na katere lahko stresajo svoje strahove, frustracije, občutke sovraštva in ogroženosti (Kuhar, 2008). Igrajo tudi pomembno vlogo v discipliniranju posameznika in množic, saj prav tako kot Foucaultov panoptikum deluje kot nevidno oko, ki nadzoruje vsakogar. S tem pri posameznikih vzbuja strah, da bi sam postal tarča predsodka, če se ne bo držal norm in pravil (Ule, 1999).

Predsodki nam pomagajo doseči stabilnost v opredeljevanju dogajanj v okolju in gotovost v obnašanju. Izredno nevarni pa postanejo, kadar pripeljejo posameznike in družbene skupine do množičnega in pogosto sistematičnega nasilja nad osebami, ki so tarče negativnih predsodkov (Ule, 1992).

Prav negativnim predsodkom, kljub obstoju pozitivnih, zaradi škodljivega učinka na medosebne in medskupinske odnose posvečamo največjo pozornost. Pomembni primeri so antisemitizem, rasizem, spolni in verski predsodki ter predsodki do drugih narodov oziroma narodnih manjšin. Kasneje so se razširili tudi tisti, ki so usmerjeni proti različnim manjšinam z alternativnim obnašanjem, npr. homoseksualcem ali duševnim bolnikom (Ule, 1992). Medtem, ko so tradicionalni predsodki opozarjali na »površinske« razlike med

ljudmi (npr. barva kože), se moderni predsodki nanašajo na »globinske« in ne neposredno opazne razlike, kot so razlike v izobrazbi, kulturni ravni, življenjskem stilu, duševnem in telesnem zdravju (Ule, 2005).

Tako kot vsa stališča, so tudi predsodki sestavljeni iz treh komponent - kognitivne, emotivne in konativne, od katerih je najbolj pomembna emotivna, saj predsodkom daje »duševno energijo« ter hrani njihovo nezavedno dinamiko (Ule, 1992).

2.3.4.1 Energijska zaloga predsodkov - čustva

Čustvo ali emocijo Milivojević (2008: 20) opredeli kot »odziv subjekta na dražljaj, ki ga je le-ta ocenil za pomembnega in ki visceralno, motorično, motivacijsko in mentalno pripravlja subjekt na prilagoditveno dejavnost.«

Na to, katero čustvo nam bosta določen posameznik ali skupina izzvala, torej vpliva kognitivna ocena situacije, saj so čustva odziv nanjo (Lazarus, 1991; Milivojević, 2008). Čustva, ki gradijo emotivno komponento predsodkov, so lahko različna in so odvisna tako od subjekta kot tudi objekta predsodka. Parker Tapias, Glaser, Keltner, Vasquez in Wickens (2007) so v raziskavi primerjali čustva, povezana s stereotipi o gejih ter temnopoltih ljudeh. Ugotovili so, da ljudje do gejev čutijo predvsem gnus, medtem ko je s temnopoltimi bolj povezana jeza (ki pa tudi v relaciji z geji ni zanemarljiva).

Cottrell in Neuberg (2005) pravita, da tuje skupine predstavljajo grožnjo, na katero se ljudje različno odzivajo. Enako trdi Coleman (1999) v povezavi s stigmo. V njenem ozadju se namreč skriva strah ljudi pred stigmatiziranimi posamezniki. Bojijo se, da bi jih le-ti okužili, da bi jim podrli družbeno prevlado ali, da bi zmanjkalo resursov. Predvsem tisti ljudje, ki so sami v negotovem položaju, bolj izražajo sovražnost do drugih (Hughes, 1994, prav tam). Strah je morda ključen za obstoj stigme ter ohranjanje njenih socialnih funkcij, vedno bolj pa se kot prevladujoča čustvena odziva razširjata tudi odpor in gnus (Coleman, 1999). Na splošno so kot sestavina predsodkov pogosta čustva pomilovanje, prezir (Fiske, Cuddy, Glick in Xu, 2002), jeza, gnus in strah (Mackie, Devos in Smith, 2000). Ule (2005) opaza, da včasih pogosteje občuteno sovraštvo do drugih skupin v današnjem času

zamenjujeta prezir in nezanimanje (ravnodušnost). Slednje je po Milivojević (2008) celo večja negacija vrednosti objekta, kot sovraštvo, saj definira odnos kot neobstajanje le-tega in s tem objekt popolnoma zavrača. Coleman (1999) zato pravi, da je stigma na nek način socialna smrt. Pripadniki superiorne skupine stigmatizirane obravnavajo, kot da so nevidni oziroma ne obstajajo, so mrtvi.

Horberg, Oveis in Keltner (2011) povezujejo nekatera pogosta čustva pri predsodkih z določeno sociomoralno skrbjo (*sociomoral concern*), to je idejami o pravilih, ki določajo etično, prosocialno obnašanje. Gnus se tako povezuje s skrbjo za čistost telesa in duha, jeza s skrbjo za pravičnost, pravice in avtonomijo ter prezir s skrbjo za družbene vloge in odgovornost. Isti posameznik ali situacija nam lahko vzbudi različna čustva, če je naša ocena drugačna.

Za primer vzemimo homoseksualnega moškega - lahko se nam gnusi, saj je telesno in duhovno nečist, lahko pa ga tudi preziramo, saj ne prevzema »normalne« vloge moškega.

Zanimiva je teza, da so posamezniki, ki imajo predispozicijo določenega čustva, bolj nagnjeni k predsodkom do tiste skupine, katere stereotipna podoba naj bi vzbujala to čustvo. Tisti ljudje, ki so po naravi nagle jeze, naj bi tako na splošno imeli več predsodkov do skupin, ki ponavadi vzbujajo jezo, npr. do Afroameričanov (Dasgupta, DeSteno, Williams in Hunsinger, 2009; Parker Tapias idr., 2007).

Smer delovanja čustev je tako na nek način dvojna – stigmatizirani posameznik (tarča predsodka) lahko v nas zbudi določeno čustvo, lahko pa čustvo (tako, ki je relevantno v medskupinskih odnosih) spodbuja ali šele ustvari predsodek, kjer ga prej ni bilo. Slednje so raziskovali DeSteno, Dasgupta, Bartlett in Cajdric (2004). Posameznike, ki so jih najprej razvrstili v umetno ustvarjene skupine, so pripravili do občutenja jeze, žalosti ali nevtralnega stanja. Nato so izmerili odnose do nasprotnih skupin. Rezultati so pokazali, da je jeza ustvarila avtomatski predsodek do drugih skupin, medtem ko žalost in nevtralnost nista vplivala na pristranskost.

Čustva potemtakem niso le pomemben mehanizem delovanja predsodkov, temveč včasih celo njihovega nastanka.

2.3.4.2 Mehanizem nastanka predsodkov

Pri nastanku predsodkov pomembno vlogo igrata dva že omenjena kognitivna konstrukta – socialne kategorije (kot rezultat socialne kategorizacije) ter socialne reprezentacije. Kot vemo, je kategorizacija nujna za človekovo funkcioniranje v kaosu informacij, ki sestavlja naše življenje. Ko pa se poveže s prevladujočimi socialnimi reprezentacijami, ki so odsev socialnih, psiholoških in ekonomskih interesov vplivnejših skupin, pride do razvoja predsodka (Ule, 1994). Tako je predsodek neke vrste dominantna socialna reprezentacija diskriminiranih skupin (Ule, 2005). Tudi Dragoš in Leskošek (2003) izpostavljata pomen interesov, ko pravita, da razlog nevarnosti predsodkov ni v njihovem vsebinskem razmerju do realnosti (torej neresnici), ampak že omenjena kombinacija interesov in okoliščin, ki iz miselnih konstruktov naredi socialno dejstvo.

Pomembni kognitivni procesi pri oblikovanju predsodkov so še generalizacija, diferenciacija, identifikacija in vrednotenje ali evalvacija (Ule, 1994). *Generalizacija* ali posploševanje v tem primeru pomeni, da predsodkom zadošča le ena informacija ali izkustvo, na podlagi katerega nato sklepamo o ostalih lastnostih neke osebe ali skupine oseb (Ule, 1992). *Diferenciacija* označuje povečevanje razlik med seboj in pripadnikom druge skupine preko pripisovanja dodatnih razlikovalnih lastnosti na podlagi ene razlike. Pri *identifikaciji* gre za identificiranje posameznikov z njihovo skupinsko pripadnostjo (Ule, 1994). Ker so predsodki pomembni za delovanje le skozi vrednotenje socialnih objektov, je njihova nujna spremljevalka *evalvacija* (Ule, 1992).

Predsodki živijo od maksimiranja razlik, polarizacij ter ekstremnih prikazov, vmesne nianse jih ne zanimajo. So izrazite kognitivne strukture, za katere je značilno veliko poudarjanje, potenciranje in redukcija na nekaj ključnih potez (prav tam).

V samem jedru predsodka je torej delitev na »nas« in »njih«, na »naše« in »ne-naše«, ki je močno potencirana. Ljudje, ki zaradi svoje drugačnosti ne spadajo v našo skupino, so »drugi« - so radikalno različni od »nas« in jim kot takim manjka tipičnih človeških karakteristik, zaradi česar jih vidimo kot nekaj manj kot ljudi (Leyens idr., 2000). Zgovorne primere najdemo že v plemenskih skupnostih. Za takratne ljudi se je človeštvo končalo na

meji njihovega plemena, lingvistične skupine ali celo vasi. Veliko število primitivnih populacij si je namreč naredilo ime, ki pomeni »ljudje«, s čimer so pokazali, da ostala plemena, skupine ali vasi z njimi ne delijo enakih človeških vrlin (Levi-Strauss, 1952, prav tam).

2.3.4.3 Izražanje predsodkov

Vsakdanji svet ljudi in vsakdanje interakcije z drugačnimi od nas so temeljna polja delovanja in razvoja predsodkov. Izražamo jih v vsakdanjem govoru, skozi šale, fraze, dvoumnosti. Včasih se zdijo povsem vsakdanji in nenevarni, nedolžni. Vendar hitro lahko postanejo družbeno vezivo množic, se razširijo ter delujejo kot orodje agresije, diskriminacije, preganjanja ali prepuščanja ogroženih skupin samim sebi in njihovi usodi (Ule, 2005). Predsodke ljudje izražamo na različne načine. Allport (1954, po Ule, 1994) jih razlikuje pet in jih uvršča v hierarhično lestvico. Prva stopnja je *ogovarjanje*, ki je izraz antipatije do drugih skupin. Ena izmed navidezno družbeno sprejemljivih oblik so šale oziroma vici. Sledi *izogibanje*, ki se kaže v ustvarjanju socialne distance do pripadnikov skupin, žrtev predsodkov. Lahko gre za izogibanje na individualnem ali družbenem nivoju. *Diskriminacija*⁴ kot naslednja stopnja je že neposredno usmerjena proti članom drugih skupin in se izraža v preprečevanju njihovega dostopa do občih dobrin oziroma neenakih možnostih npr. šolanja, zaposlovanja, bivanja. Sem spada tudi kratenje njihovih osnovnih pravic in državljanjskih svoboščin, ki so na voljo dominantni skupini. Diskriminacijo lahko po mnenju nekaterih avtorjev (Crocker, Major in Steele, 1998, po McGlaughlin-Volpe idr., 2004) vidimo kot obliko socialne izključenosti, saj izkušnja diskriminacije posameznikom sporoča, da niso del skupine in tudi ne predstavljajo potencialnih članov.

Še en nivo višje je *nasilje*, ki pomeni ogroženo fizično integriteto oziroma onemogočeno normalno življenje pripadnikov drugih skupin. Najvišje na lestvici je *genocid*, torej iztrebljanje in fizično preganjanje celih skupin, manjšin ali narodov (Allport, 1954, po Ule, 1994).

⁴ Če pogledamo na primeru brezdomstva: V pravni kliniki za brezdomce (Homeless Persons' Legal Clinic) v Avstraliji ugotavljajo, da so brezdomci v vsakdanjem življenju največkrat diskriminirani zaradi svojega videza, vira prihodkov (npr. socialne pomoči), povezanosti z dobrodelno organizacijo ali koriščenja njenih uslug ali nezmožnosti doseči določene zahteve, npr. imeti stalno bivališče (Discrimination on the basis of homelessness, 2006).

Način izražanja predsodkov pa tekom časa ni vedno enak. Ule (1999; 2005; 2009) opaža premik od neposrednega izražanja antipatije do določenih skupin k prikritemu oziroma simbolnemu, ki je značilno za »moderne« predsodke. Bolj kot sovraštvo in odkrito nasilje se pojavljajo hladno nezanimanje, izogibanje, ignoriranje in tihi prezir do drugačnosti, kar pa je lahko prav tako ali še bolj nevarno. Posamezniki se v svojem vsakdanjem življenju poskušajo predvsem izogniti težavam in konfliktom, ki bi lahko nastali ob neprijetnih srečanjih s pripadniki stigmatiziranih skupin. Eden izmed razlogov za to spremembo na primeru rasizma je dejstvo, da se zdi prikriti odklonilni rasizem bolj kultiviran, kar pripadnikom srednjega sloja olajša racionalizacijo nezaupanja in averzije do marginalnih skupin. Pri »moderni« obliki rasizma ni opaziti odkritega izražanja sovraštva, ampak so čustva potlačena. Še vedno pa obstajajo v nezavednem in od tam vplivajo na posameznikovo vedenje. Spremembe so opazne tudi v predsodkovnem mišljenju. Predsodki se vedno bolj partikularizirajo in individualizirajo ter umikajo v sfero konkretnih medosebnih stikov med posamezniki iz dominantnih in marginalnih skupin. Moderni individualizirani življenjski stili ne potrebujejo več odkritih ter rigidnih diskriminacij določenih družbenih skupin, saj to preveč fiksno določa socialne identitete posameznikov, ki pa se jih le-ti želijo osvoboditi. Poleg naštetega se spreminja tudi vsebina predsodkov. Omenila sem že, da bolj kot »površinske« razlike med ljudmi, fokus predsodkov postajajo »globlje« drugačnosti.

Oseba, ki je žrtev predsodkov, to največkrat tudi občuti in nosi težko psihološko breme. Ule (1992) izpostavlja dodatno nevarnost diskriminacije - to je možnost, da se njene žrtve začnejo obnašati v skladu s predsodki, saj le-ti delujejo kot nekakšno pričakovanje. Njihovo obnašanje nato upraviči in spodbuja nadaljnjo diskriminacijo. Verjetnost tega učinka se poveča, kolikor večja je razlika v družbenem položaju in družbeni moči obeh oseb. Enak efekt omenja Goffman, ko govori o stigmati.

Stigma je tista lastnost posameznika oziroma skupine, ki to osebo ali skupino naredi drugačno, odklonsko, deviantno (Goffman, 2008). Zaradi nje lahko postane tarča predsodkov. Govorimo o nezaželeni drugačnosti, močno diskreditirajoči lastnosti, hibi, pomankljivosti, prizadetosti (Coleman, 1999). Izraz stigma izhaja iz grščine in se je včasih nanašal na vžgane ali vrezane telesne znake, ki so oznanjali, da je njihov nosilec suženj, izdajalec ali hudodelec, skratka nekdo, ki se mu je treba izogibati (Goffman, 2008). Danes

stigma označuje tako telesne pomanjkljivosti ali iznakaženosti kot tudi značajske slabosti, razvade odvisnosti, brezposelnost (prav tam), znake duševne bolezni, deviantne načine življenja, kršenje norm in navad, negativne biografske značilnosti (npr. preteklost kriminalca), pripadnost določeni narodnostni ali verski skupini in podobno (Ule, 1994). Ker že v osnovi ne verjamemo popolnoma, da je oseba s stigmo čisto pravi človek, jo avtomatično diskriminiramo ter zmanjšujemo njene življenjske možnosti (Goffman, 2008), hkrati pa jo potisnemo v položaj nedoraslega subjekta (Ule, 1992). Stigmatizirani posameznik mora, da bi se ubranil pred napadi na identiteto, igrati neko igro in spretno voditi identitetno politiko, pri čemer lahko izbira med več strategijami. Eden od odzivov je, da skuša drugim prikriti svojo stigmo in si prizadeva delovati poudarjeno normalno ali izgobati se stikom z ljudmi, ki bi lahko opazili stigmo. Druga reakcija je popuščanje, sprejetje pomanjkljivosti ter obnašanje v skladu z njo. Tretji način pa je kognitivna predelava oziroma refleksija stigme, kjer se posameznik sooči z razlogi za svojo drugačnost (Ule, 1994). Najbolj škodljiva posledica stigme je, da tudi stigmatizirani nase in na svoje življenje začne gledati skozi stigmo. Poleg tega, da se počuti manjvreden, stigmo izkoristi za opravičilo svojih neuspehov ter za težave krivi stigmatizirano značilnost, namesto da bi se spopadel z resničnimi vzroki osebnih težav (Coleman, 1999).

2.3.4.4 Izvor predsodkov

Pogoji za nastanek predsodkov so kompleksni in raznovrstni. V grobem jih lahko razdelimo na dva nivoja. Makrosocialne pogoje sestavljajo ekonomsko-politični, pri katerih je pomemben vpliv spremenjene družbene strukture, ter kulturno-normativni, kjer gre za opravičevanje predsodkov s strani utrjenih norm ter kulturnih vzorcev obnašanja. Med mikrosocialne pogoje pa spadajo zgodnja socializacija (družina, šola, mediji) ter frustracijske in krizne situacije v odraslem življenju. Pomembni so tudi osebnostni dejavniki ter vpliv referenčnih skupin (Ule, 1992; 1994).

2.3.4.5 Razbijanje predsodkov

»Sem brez predsodkov. Vse sovražim enako.«

(W.C. Fields)

Ne obstaja nihče med nami, ki nima prav nobenega predsodka. Ule (1992) pravi celo, da človek ravno s tem, ko misli, da nima predsodkov, izraža svoj največji predsodek.

Res pa je, da nekateri le zavijemo z očmi, ko tema pogovora nanese na gradnjo džamije v Sloveniji, nekateri se v širokem loku izognemo brezdomcu na cesti, spet drugi pa se s sočnim napisom v rokah udeležujemo protestov proti homoseksualcem.

Razlikujemo se torej po tem, kako svoje predsodke izražamo, koliko se jih zavedamo in kateri socialni objekti so njihovi primarni objekt (Ule, 1992). Prav tako naši predsodki niso enako intenzivni ali enako številčni, saj na oblikovanje le-teh vplivajo tudi naše osebne lastnosti (Sibley in Duckitt, 2008).

Pa jih je možno spremeniti?

Kljub temu, da so predsodki in stereotipi predvsem zaradi svoje vloge kot mikroideologije vsakdanjega sveta (Ule, 2005) zelo stabilni in odporni, je uveljavljena predstava o njihovi popolni rigidnosti in nespremenljivosti nerealna (Ule, 1999). Tudi stereotipi se spreminjajo in sicer skladno s socialnim kontekstom in spremembami v medosebnih odnosih (Oakes, Haslam in Turner, 1999). Berger in Luckmann (1988) pravita, da se najpomembnejše doživljanje sočloveka dogaja z neposrednim stikom, ki je prototip družbene interakcije.

Pogost pozitiven kontakt med člani različnih skupin velja za eno najbolj učinkovitih strategij, ki promovira pozitivne odnose med skupinami in zmanjšuje stereotipe ter predsodke.

O tako imenovani hipotezi stika je govoril že Allport (1954, po Dhont, Roets in Van Hiel, 2011), ki je ugotovil, da je vpliv medosebnega stika na spremembo predsodka odvisen od določenih osebnostnih struktur posameznika. Ena izmed raziskav na tem področju, ki so jo

izvedli Dhont in sodelavci (2011) je pokazala, da zaradi tega, ker stik med skupinami zmanjšuje anksioznost, ob stiku v smislu spremembe predsodka največ pridobijo ljudje, ki so nagnjeni k negotovosti in strahu pred neznanim. Ljudje z rigidnim mišljenjem, ki težijo k gotovosti, se močno oklepajo svojega mišljenja, vključno s stereotipi in predsodki. Imajo močno motivacijsko-kognitivno oviro, ki preprečuje spremembo predsodkov v primeru, da uporabljamo metodo prepričevanja z argumenti ali implementiramo kakšno drugo, na informacijah temelječo tehniko. Nasprotno pa osebni stik s člani predsodkom podvržene skupine zaobide omenjeno motivacijsko-kognitivno oviro in ne aktivira obrambnih mehanizmov.

Same informacije nimajo zelo močnega vpliva na spremembo predsodkov tudi zaradi težnje, ki nas vodi v procesu socialne percepcije – težnje k usklajenosti podatkov in predstav. Pri zaznavanju in ocenjevanju osebe namreč stremimo k usklajevanju podatkov in oblikovanju uravnoveženih predstav. Ko imamo že ustvarjeno neko predstavo o drugem, nove informacije o njem nato prilagajamo tej predstavi in ne obratno. Na ta način ohranjamo konsistentnost predstave, ampak je le-ta lahko močno izkrivljena (Ule, 1994).

Vendar pa tudi osebni stik s člani tuje skupine ni vedno učinkovit in je lahko uspešen le pod določenimi pogoji, npr. da imata obe skupini enake cilje (Allport, 1954, po Kuhar, 2008). Oakes, Haslam in Turner (1999) izpostavljajo pojav napačne interpretacije hipoteze stika, ki predvideva, da socialni kontakt zmanjšuje predsodke, ker bi omogočal in spodbujal prijateljstvo med člani različnih skupin (Brown in Turner, 1981, prav tam). Vemo, da stereotipi reprezentirajo realnost na ravni skupine in ne osebnostnih značilnostih posameznih članov skupine (Lott in Lott, 1965, prav tam). Zato so socialni stiki pri spreminjanju stereotipov lahko učinkoviti, kadar spreminjajo naravo in strukturo medskupinskih odnosov (Oakes idr., 1999).

Iz tega sledi, da stališč, stereotipov ali predsodkov ne moremo učinkovito spreminjati zgolj s spodbujanjem medosebnih stikov na ravni posameznikov. Brown in Turner (1981, po Oakes idr., 1999: 69) predlagata uporabo postopkov, ki so »neposredno naravnani na spreminjanje družbenih identifikacij ljudi in njihovih medskupinskih odnosov.« Razgradnja predsodkov tudi ni le kognitivni akt, temveč proces dekonstrukcije socialnega sveta, ki se

dogaja v javnih in vsakdanjih diskurzih (Ule, 2005). Predsodki so izraz in sredstvo pozicioniranja, ki skupini, katere član je posameznik, dodeli ugodnejši položaj in s tem posamezniku ugodnejšo samopodobo (Ule, 1999). Stigmatiziranje določenih ljudi omogoča, da se posameznik počuti boljše od drugih. »Toda večvrednost in manjvrednost sta dve plati istega kovanca. Da bi se ena oseba lahko počutila superiorno, mora biti tam druga oseba, za katero se zdi, da je ali pa se dejansko počuti inferiorno. Stigmatizirani posamezniki so potrebni, da bi se številni nestigmatizirani posamezniki dobro počutili« (Coleman, 1999: 200).

Zato tu nastopi problem. S pomočjo predsodkov ohranjamo nekatere družbene skupine v podrejenem položaju in spremembe te strukture si niti ne želimo. Kot pravi Rutar (1996), ljudje oblikujemo svojo identiteto in občutek samega sebe prek odnosov z drugimi. Našo superiornost ohranjamo na podlagi obstoja tistih, ki so inferiorni, in za to razmerje smo se pripravljene boriti. »Boriti se za svojo že določeno identiteto pomeni boriti se za to, da svet ostane nespremenjen. Pomeni tudi to, da se odrekamo vsaki novi vednosti in spremembam gospostvenih odnosov« (prav tam: 96). Horkheimer (1975, po Ule, 1994) po drugi strani pravi, da to ni nujno. Če imamo zadostno širino izkustva, torej smo sposobni biti srečni na različne načine ter najti resnični užitek v mnogih stvareh, ne čutimo potrebe, da bi škodovali drugim ali jim ne bi pomagali. Ker nismo zavistni, smo bolj tolerantni do drugačnosti in lahko presegamo predsodke.

Vsekakor pa nam to otežuje neprestana izpostavljenost sporočilom, ki naše stereotipno mišljenje na prikrit način sooblikujejo, spodbujajo in ohranjajo. Pošiljajo nam jih vseprisotni množični obveščevalci, mediji.

2.3.5 VLOGA MEDIJEV

Mediji igrajo pomembno vlogo pri konstrukciji naše realnosti (Erjavec in Polar Kovačič, 2007). Njihovi prispevki vplivajo na to, o čem se bomo ljudje pogovarjali ter o čem in tudi kako bomo razmišljali (Erjavec, Hrvatinić in Kebl, 2000). Z izborom tem rangirajo dogodke po pomembnosti, hkrati pa jih z vsebino in načinom poročanja tudi vrednotijo in razlagajo - včasih bolj, drugič manj prikrito. S tem prispevajo k oblikovanju javnega mnenja, k ohranjanju obstoječih razmerij moči in delitve družbenih vlog ter k oblikovanju podob o

drugih ljudi. Na podlagi prevladujočih medijskih reprezentacij in diskurzov si posameznik ustvarja svoj diskurz pogleda na svet, posebej močan vpliv pa imajo na ljudi, ki sami z določenimi družbenimi skupinami nimajo stikov in izkušenj.

Po mnenju Wright (1995) so novinarji opustili poudarek, ki so ga včasih dajali objektivnosti podatkov. Čutijo se dolžne evaluirati in interpretirati informacije. To lahko postane zaviralec družbenih sprememb in povečevalec socialnega konformizma, kadar javni značaj komunikacije omeji zmožnost socialne kritike. Z vidika posameznika je to disfunkcionalno, če interpretacija informacij v množičnih medijih oslabi njihovo zmožnosti kritičnega mišljenja. Ko je neka novica interpretirana, posamezniku ni treba preiskati, klasificirati, interpretirati in evaluirati informacij, ki jih prinaša. Svobodno lahko sprejme ali zavrne že oblikovane poglede in mnenja, kot so predstavljena v množičnih občilih. Pokaže se, da konzumiranje delegiranih idej, mnenj in pogledov ustvari neučinkovitega državljana, manj sposobnega za delovanje kot razumen človek.

Ne le to, tudi razumsko delovanje ni povsem osvobojeno vpliva, saj imajo medijska sporočila sposobnost enostavne asimilacije v okviru zdravega razuma (Razpotnik in Dekleva, 2007) in tako prikrito delujejo »od zadaj«. S tem poleg ustvarjanja posameznikovega načina percepcije sveta, le-tega hkrati tudi ohranjajo in utrjujejo že obstoječa prepričanja, mnenja in poglede, ki so jih pomagali konstruirati (Moragas, 1985). Družba označuje individuum in njihovo delovanje kot bolj ali manj normalno, zaželeno, primerno (Ferkulj, 2007) - tudi s pomočjo medijev.

Medijska sporočila so polna diskurzov, ki jih Foucault (1991) razume kot formacijo podob, idej in praks s funkcijo tvorjenja in omogočanja konstruiranja vednosti o določenem področju ali objektu ter načinov nanašanja nanj.

Niso torej le govorni ali pisni stil ljudi, ampak mikropakse, ki združujejo jezik, interakcijo, komunikacijo, simbolne sisteme in družbene odnose (Ule, 1999).

Tisti medijski diskurzi, ki v sebi skrivajo rasistično, nestrpno, sovražno in stereotipno sporočilo, prinašajo posledice za realni svet, ki se izražajo v kategorizaciji in diskriminaciji določenih družbenih skupin (Leskošek, 2005) ter reprodukciji in racionalizaciji njihove marginalizacije (Branston in Stafford, 2003). Da so mediji močno orožje nadzora, se je govorilo že ob pojavu radia, saj so ga nekateri po zmožnosti začeli primerjati z atomsko

bombo (Lazarsfeld in Merton, 1985). Leskošek (2005) pravi, da oblast s pomočjo medijev želi ohranjati marginalne skupine izločene iz participacije v javnosti, saj le izolirane lahko še naprej izkorišča. Mediji torej ne le izražajo odrinjenega položaja manjšin, ampak ga tudi vzpostavljajo in rekonstruirajo (Razpotnik in Dekleva, 2007).

Mediji imajo tudi moralizirajočo funkcijo, saj preko reafirmiranja socialnih norm in izpostavljanja kršilcev teh norm javnemu mnenju vršijo socialni nadzor nad posamezniki (Wright, 1995).

Primer učinkovito izločenih in javnemu mnenju izpostavljenih so brezdomci. Tudi njihovo podobo v javnosti soustvarjajo mediji in žal s svojo reprezentacijo največkrat pripomorejo k negativnemu pogledu nanje.

2.4 DOJEMANJE BREZDOMSTVA

2.4.1 REPREZENTACIJA BREZDOMSTVA V MEDIJIH

Reynalds (2007) s svojo raziskavo potrjuje, da podoba brezdomstva v medijih ni ravno hvaležna, saj namreč na podlagi analize medijskih prispevkov o brezdomcih v ZDA ter pogovorov z novinarji in brezdomci opaža naslednje:

- Mediji poročajo brez razumevanja, kako raznolika skupina so brezdomci – vsi so prikazani bolj ali manj na enak način in poenostavljeno.
- Brezdomci so v objavah ekstenzivno stigmatizirani – predstavljeni so kot duševno bolni, odvisni od drog, vpleteni v kriminalno vedenje, slabega zdravja, z nalezljivimi boleznimi.
- Mediji o brezdomcih največkrat poročajo v povezavi z negativnimi stvarmi, saj ljudi zanimajo slabe novice, slabe stvari. Da bi si povišali gledanost, zgodbe predstavljajo senzacionalno.
- Tiskani mediji brezdomce prikazujejo v lepši luči kot televizija, ki jih večinoma povezuje s kriminalom (ker je gledalcem to všeč). Vendar pa je žal televizija veliko bolj razširjen in popularen medij, ki številnim ljudem služi kot primarni vir informacij o dogajanju v svetu.

- Krivdo za njihovo situacijo mediji večinoma pripisujejo brezdomcem (ter s tem rekonstruirajo in reafirmirajo prevladujoči zdravorazumski diskurz, pravita Razpotnik in Dekleva, 2007). Brezdomci so opomnik, kaj se lahko zgodi tistim, ki izgubijo svoje mesto v sistemu.

Diskurz individualizacije, ki gledalcem sporoča, da je brezdomstvo individualen problem, za katerega so odgovorni brezdomci sami in ga ni potrebno obravnavati na širši družbeni ravni, opažata tudi Cambell in Reeves (1999, po Razpotnik in Dekleva, 2007) ter ga uvrščata med dva prevladujoča diskurza v medijskih prispevkih o brezdomcih. Drugi je *diskurz tujosti brezdomcev*, ki slednje izključuje iz simboličnega polja skupnosti »nas«. S prikazovanjem brezdomcev kot drugačnih, tujih, manjvrednjih, ustvarjajo distanco med »nami« in »njimi« ter nas tako na politični kot tudi na moralni ravni odrešujejo odgovornosti in slabe vesti, saj »oni« niso »naši«, za katere bi morali poskrbeti (kar pa nam po načelih diskurza individualizacije tako ali tako ni treba). Na tak način mediji utišajo potrebo po resnejši in sistemski socialni spremembi, pravita Chaseten in Schneider (2010).

Kako brezdomstvo prikazujejo slovenski mediji, sta se vprašala Razpotnik in Dekleva (2007) ter ob analizi 79 medijskih prispevkov ugotavljala, da:

- se v dnevnih novicah piše predvsem o žalostnih življenjskih zgodbah, kjer se brezdomce prikazuje stereotipno, prispevki so skromni, nepoglobljeni, neanalitični in malo kritični,
- je brezdomstvo predstavljeno predvsem kot problem socialne bede, zasvojenosti in nasilja (Reynalds (2007) posebej opozarja na nevarnost senzacionalističnih zgodb, saj imajo močan vpliv na poslabšanje že tako negativne podobe v javnosti),
- brezdomci zelo redko nastopajo kot vir informacij,
- se brezdomce prikazuje kot nediferencirane posameznike, ki pa so slabši in drugačni od nas – so tujek,
- je tema brezdomstva povezana s temami dobrodelnosti in usmiljenja (predvsem v zimskem času),
- so le redki prispevki kritično opozarjali na prešibek aganžma družbe pri reševanju problematike.

Da imajo omenjene značilnosti medijskih reprezentacij brezdomstva vpliv na dožemanje samega pojava kaže npr. analiza pogovora o brezdomcih, ki sta ga vodila Razpotnik in Dekleva (2007). Odkriva namreč diskurze, ki se v številnih vidikih ujemajo z nekaterimi zgoraj napisanimi značilnostmi medijskih objav o brezdomcih.

2.4.2 DISKURZI DOŽEMANJA BREZDOMSTVA

Na področju dožemanja brezdomstva v javnosti je manko raziskav pri nas očitno. Temo sta obravnavala le Razpotnik in Dekleva (2007), ko sta se v okviru spontane fokusne skupine o brezdomcih pogovarjala s predstavniki četrtne skupnosti. Ugotavljata, da se ljudem v povezavi z brezdomci porajajo mešani in pogosto kontradiktorni občutki. Brezdomci jim vzbujajo težnjo, da bi jim pomagali, vendar pa vsem ne morejo, zato se morajo odločati o tem, kdo je njihovega usmiljenja in pomoči vreden in kdo ne. Pri tem avtorja izpostavljata dva prevladujoča diskurza:

- *(Krščanski) diskurz usmiljenja* vključuje mnenje ljudi, da naj bi bili tisti, ki beračijo na ulici tudi videti neboljani, ubogi, šibki, ostareli in po možnosti bolani in ne mladi, zdravi in čili.
- *Diskurz mi/oni* ločuje brezdomce na »naše« in »ne-naše«. Prvi si zaslužijo našo pomoč, slednji pa ne, saj so kot ne-pripadniki našega kraja, občine, države ali rase izvzeti iz območja naše odgovornosti (tudi moralne).

Poleg omenjenega opažata tudi, da ima pri razmejevanju zaslužnosti in nezaslužnosti veliko vlogo starost brezdomca (starejši vzbujajo sočutje, mlajši pa so označeni za delomrzneže), njegov izgled in materialno stanje (debeli in tisti, za katere se zdi, da nekaj imajo, si ne zaslužijo pomoči) ter motiv beračenja (ljudje kažejo simpatijo do iskrenih pijančkov, ki prosijo za »litro«).

Taki so torej prevladujoči pogledi sodelujočih v fokusni skupini. Kaj pa o dožemanju brezdomstva lahko izvemo iz diskusij na spletnih forumih?

3. EMPIRIČNI DEL

3.1 RAZISKOVALNI PROBLEM IN NAMEN RAZISKAVE

Brezdomstvo je v našem prostoru dokaj nov pojav in kot tak v javnosti še vedno zelo neoprijemljiv. Ljudje ne vedo točno, kako naj se vedejo do brezdomcev, svoje stališče o njih pa si največkrat izoblikujejo na podlagi neutemeljenih stereotipnih predstav. Če želimo celostno raziskovati nek družben pojav, se mi zdi pomembno spoznati tudi pogled javnosti. Ko ugotavljamo prisotnost predsodkov in ko izvemo, kako dobro ljudje poznajo problematiko, česa ne razumejo, kaj jih moti ter katere informacije potrebujejo, lahko bolje razumemo njihovo ravnanje ter lažje načrtujemo ukrepe na področju osveščanja javnosti. Le-to pa je pomembno ne le zato, da bi zmanjševali stereotipe in predsodke ter tako ustvarjali bolj strpno družbo, temveč tudi zato, ker »vprašanje dobi status težave in je priznано kot »družbeni problem« šele takrat, ko zadostno število dovolj vplivnih ljudi meni, da gre za težavo, ki terja ukrepanje, in ko se ta pogled vključi v prevladujoče predstave oz. zakone ali politične programske dokumente« (Hogwood in Gunn, 1984, po Mandič, 1999: 39). Omenjene dovolj vplivne ljudi pa lahko »zbudi« veliko posamezno manj vplivnih, a zelo močnih kot skupina - torej širša javnost.

V diplomski nalogi želim raziskati, kako uporabniki spletnih forumov dojemajo brezdomstvo ter pri tem preizkusiti zame nov način raziskovanja, ki nudi direkten vpogled v vsebino diskusij med ljudmi – analizo internetnih forumov.

3.2 RAZISKOVALNA METODOLOGIJA

3.2.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

V okviru raziskave me je zanimalo predvsem:

1. Katere teme se odpirajo na spletnih forumih v diskusijah o brezdomcih?
2. Katera čustva do brezdomcev izražajo udeleženci forumov in na kakšen način?
3. Kateri diskurzi se pojavljajo v diskusijah o brezdomcih na spletnih forumih?
4. Ali je analiza spletnih forumov primerna metoda za socialnopedagoško raziskovanje?

3.2.2 OSNOVNA RAZISKOVALNA METODA

V raziskavi je bila uporabljena kvalitativna metoda pedagoškega raziskovanja, ki jo Mesec (1998) opredeljuje z naslednjima lastnostima: (i) osnovno izkustveno gradivo sestavljajo besedni opisi ali pripovedi, (ii) gradivo je obdelano na beseden način, brez uporabe merskih postopkov, katerih rezultat so števila ter brez operacij nad števili.

Vsak raziskovalec, ki uporablja kvalitativno metodo, tvori del konteksta in zato ne more biti popolnoma objektiven. Na proučevan pojav gleda s svojega gledišča in njegova utemeljena predstava o njem je zgolj ena od več možnih interpretacij oziroma konstrukcij. Tako je na nek način raziskovalec sam svoj raziskovalni instrument (prav tam).

3.2.3 VZOREC

Moj vzorec je zaradi izbranega instrumenta oziroma medija nekoliko specifičen, saj ga ne sestavljajo osebe, temveč širše in ožje enote. Širša enota označuje temo na diskusijskem forumu (več o tem v poglavju »opis instrumenta/medija«), ožja pa vsako posamezno objavo. V raziskavo sem vključila **11** širših enot, sestavljenih iz **321** ožjih. Teme so z 9 različnih forumov in zajemajo časovni razpon 5 let in sicer od januarja 2005 do septembra 2010. Sestavo vzorca podrobneje prikazuje naslednja tabela.

Tabela 3: Struktura vzorca

Oznaka	Naslov teme	Ponudnik foruma	Na kratko o forumu	Število objav	Časovno obdobje objav
A	Ljubljanski brezdomci, reveži, klošarji	www.medover.net	združuje okoli 200.000 ljudi, ki jih zanima zdravo življenje in kakovost bivanja	33	januar 2005
B	Mraz trpinči brezdomce	www.mavricni-forum.net	namenjen izmenjavi informacij in mnenj, pomembnih za slovensko LGBT ⁵ populacijo	30	januar 2006 – april 2006
C	Brezdomci	www.konoplja.org	namenjen debati o konoplji (splošno, zakonodaja, vzgoja itd.)	28	januar 2006 – april 2006
Č	Klošarji	www.siol.net	forum o različnih temah (aktualno, družba, multimediji, zabava...), šteje preko 17.000 članov	40	april 2006 – avgust 2006
D	Usmiljeni Samarijan	www.mladi.net	namenjen je predvsem mladim, mladinski pastoralni ter dogajanju na katoliški mladinski sceni	9	julij 2007
E	Brezdomci na parkiriščih	www.bmwslo.com	namen ustanovitve je bil združiti slovenske ljubitelje znamke BMW na enem mestu; glavne teme so povezane z avtomobili te znamke	32	december 2008
F	Me pa res zanima vaše mnenje	www.ringaraja.net	nastal z namenom združevanja bodočih staršev in staršev majhnih otroka; z namenom zagotavljanja prostora, kjer bi vsak starš lahko vprašal za nasvet in le-tega prejel od drugih staršev	18	junij 2008
G	Zakaj klošar nima za burek	www.mladi.net	namenjen je predvsem mladim, mladinski pastoralni ter dogajanju na katoliški mladinski sceni	59	marec 2008 – april 2010
H	Brezdomci	www.zadovoljna.si	forum, namenjen ženskam; različne teme, kot npr. trend report, razvijam se, stilski izziv	14	januar 2009 – februar 2009

⁵ LGBT populacija = lezbična, gejevska, biseksualna, transeksualna populacija

Oznaka	Naslov teme	Ponudnik foruma	Na kratko o forumu	Število objav	Časovno obdobje objav
I	Brezdomci	www.lepa.si	diskusije o lepoti, modi in življenju; forum ima več kot 5000 članov	36	maj 2009 – september 2010
J	Agresivni klošarji	www.medover.net	združuje okoli 200.000 ljudi, ki jih zanima zdravo življenje in kakovost bivanja	22	december 2009

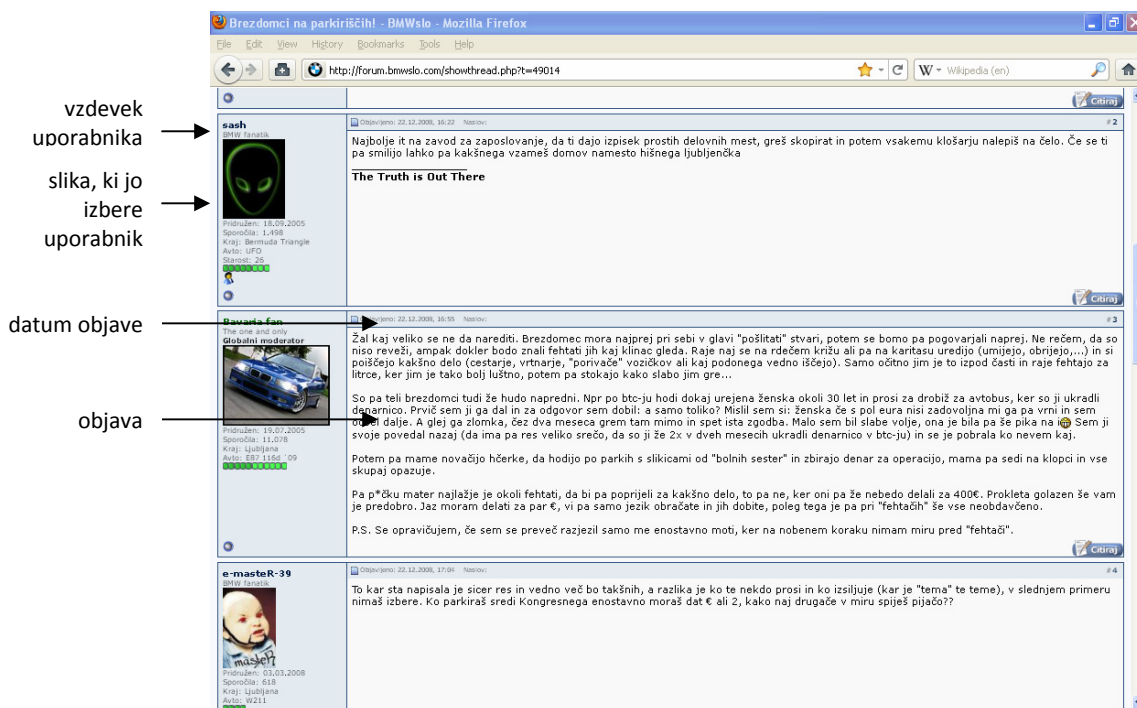
Raziskava ne omogoča posplošitve na celotno populacijo, saj vzorec ni reprezentativen. Kot pravi Mesec (1998) je pri izboru gradiva pomembna relevantnost in ne tipičnost.

3.2.4 OPIS INSTRUMENTA/MEDIJA

Internetni forum (spletni forum, diskusijski forum, *message board*), je spletni modul za upravljanje uporabniško ustvarjenih vsebin. Uporabniki (ki se morajo na večini forumov prej registrirati) lahko berejo že objavljene diskusije, se odzivajo na obstoječe objave ali odprejo novo diskusijo. Forum se od bloga razlikuje po tem, da blog piše en uporabnik, ostali pa le komentirajo objavljen material, medtem ko forum vsem omogoča enako sodelovanje pri nastajanju vsebine. Prav tako forum ni isto kot spletna klepetalnica (*chat room*). V slednji uporabniki komunicirajo istočasno, na forumu pa uporabnik napiše objavo, ostali pa jo lahko preberejo in se nanjo odzovejo kasneje, saj se vse objave arhivirajo. Poleg tega je forum bolj tematsko usmerjen.

Spletni forum ima hierarhično obliko. Lahko je zgrajen iz podforumov, ki imajo vsak po nekaj tem, razprav ali diskusij (*threads*). Vsako odprto razpravo pa sestavlja neomejeno število odgovorov oziroma objav (*posts*), pri čemer jih je lahko več od istega uporabnika. V moji raziskavi je, kot že omenjeno, širšo enoto sestavljala tema, ožjo pa objava. V nadaljevanju besede tema, razprava in diskusija uporabljam izmenično in kot sopomenke. Hierarhična je tudi razporeditev pravic in moči. Najvišje na lestvici je administrator, ki ima vsa pooblastila. Sledijo moderatorji, ki so ponavadi zadolženi za nadzor vsak svoje teme. Po potrebi lahko cenzurirajo objave ter v skrajnem primeru izključijo uporabnika, ki krši pravila foruma (žali druge uporabnike, večkrat objavlja ista sporočila (spam) itd.).

Anonimnost uporabnika je na forumu zagotovljena z uporabo psevdonima (*nickname*), ki si ga vsak izbere ob registraciji. Poleg vzdevka njegov profil ponavadi sestavlja še poljubna slika in podpis, ki se avtomatično pojavi na koncu vsake njegove objave.

Slika 2: Primer diskusije na forumu (vir: diskusija E)

Za uporabo tega medija sem se odločila, ker mi je predstavljal izziv, saj za preučevanje brezdomstva in tudi drugih tem s področja socialne pedagogike še ni bil uporabljen.

Poleg tega se mi je zdel ta način raziskovanja najbolj primeren za dostop do resničnega pogleda ljudi na brezdomce. Strokovnjaki (Strauss in Frost, 2001) ugotavljajo, da respondenti v spletnih raziskavah na občutljiva vprašanja odgovarjajo bolj iskreno, kot če jih sprašujemo v živo.

Če bi uporabila anketo ali intervju, bi se lahko zgodilo, da bi udeleženci raziskave svoje odgovore prilagodili tako, da bi izpadli bolj prijazni in strpni. Poleg tega bi s tem preveč usmerjala pogovor ter odpirala teme, tako pa so uporabniki forumov diskusije začeli sami in le-te posledično zares izražajo povsem njihove potrebe po pogovoru, teme, poglede in mišljenje. Tu sem sledila ideji, ki ji Mesec (1998) nameni prvo mesto med načeli kvalitativne metodologije – prisluhniti ljudem, ki jih raziskujemo. Pri tem gre za raziskovanje ne le tega, kar zanima raziskovalca, ampak tega, kar je pomembno z vidika raziskovanih. Prav odprtost za raznolike podatke (tako tiste, ki so v skladu z vnaprejšnjimi

pričakovanji in teorijami, kot tudi tiste, ki niso in prihajajo s strani raziskovanih oseb) predstavlja temeljni pogoj znanstvene objektivnosti.

V nastajanju materiala/podatkov za analizo sem bila torej popolnoma neudeležena, s čimer sem se izognila morebitnemu vplivu na vsebino objav. Sodelujoči na forumih niso vedeli, da bodo njihove objave uporabljene v raziskavi. Na tem mestu se pojavlja vprašanje etičnosti spletnega raziskovanja, za katero Mann in Stewart (2000) pravita, da tudi v strokovnih krogih še ni razjasnena in lahko predstavlja problem.

Ljudje se namreč skrivajo pod psevdonimi, kar otežuje dostop do njih in s tem do njihove privolitve za sodelovanje v raziskavi. Tudi, če bi prošnjo za sodelovanje objavili na samem forumu, ni rečeno, da bi jo videli vsi, ki so kdaj na forumu objavljali. Lahko se namreč zgodi, da foruma ne uporabljajo več, njihove objave pa so pač še vedno arhivirane.

Nekateri avtorji (npr. Rafaeli, Sudweeks, Konstan in Mabry, 1998) po drugi strani menijo, da za analizo podatkov, ki so prosto dostopni na internetu, ne potrebujemo dovoljenja, saj so uporabniki vsebine objavili svobodno in prostovoljno.

Menim, da moja raziskava s tega vidika ni sporna, saj analiziram le objave, ki so jih uporabniki prostovoljno objavili, zavedujoč se, da so dostopne širši javnosti. Poleg tega mojega vzorca ne sestavljajo uporabniki foruma ter njihovi osebni podatki, ampak njihove objave. Tako me na nobeni točki v raziskavi ne zanima, kakšne so demografske značilnosti (npr. spol in starost) uporabnikov in kdo se skriva za vzdevkom, ki je avtor določene vsebine, ampak le, kaj je bilo napisano.

3.2.5 POTEK ZBIRANJA PODATKOV

Prvi korak v procesu zbiranja podatkov je bil iskanje forumov, na katerih se pojavlja tema brezdomstvo. Iskanje sem izvedla januarja 2011⁶ preko spletnega iskalnika Google in sicer vzporedno z več variacijami ključnih besed:

- »forum o brezdomcih«
- »brezdomstvo forum«
- »forum o klošarjih«

⁶ Ko sem julija 2011 iz radovednosti ponovila iskanje, so bili zadetki nekoliko drugačni. Našla sem tudi novo diskusijo, ustvarjeno 11.6.2011 (<http://www.nova-gorica.si/forum/read.php?7,23329>), kar kaže na to, da je tema brezdomstva še vedno aktualna.

Sledil je pregled relevantnih zadetkov ter izbor gradiva za analizo. Posebnega kriterija za izbiro si vnaprej nisem zastavila, zato sem forume pregledovala kar po vrstnem redu zadetkov. Ob prvem branju sem se odločila, da izločim tiste, ki so imeli manj kot 10 objav (z izjemo enega, ki ima sicer 9 objav, vendar je vsebinsko dovolj zanimiv – diskusija D). Pri izbiri sem bila kasneje pozorna tudi na to, da sem vključila forume iz čim bolj različnih časovnih obdobj, kar bi mi omogočalo bolj celosten pogled ter take, ki so bili na nek način posebni, ne-tipični, zanimivi. Izbrala sem 11 diskusij, ki sem jih nato analizirala. Ustreznihi zadetkov pri iskanju forumov je bilo sicer še več, vendar bi bil ves material preobsežen za potrebe diplomske naloge.

3.2.6 POSTOPEK OBDELAVE PODATKOV

Pri kvalitativni analizi ne obstaja le en obče veljaven postopek analize, ki bi se mehanično ponovil v vsakem primeru (Mesec, 1998). Moj postopek je bil sledeč:

Da bi nepregledno množico objav na različnih spletnih straneh preoblikovala branju in analizi primerno, sem najprej v Wordu oblikovala *obrazec za analizo*, sestavljen iz glave, ki je vsebovala podatke o temi (naslov, ime ponudnika foruma, link do diskusije ter časovno obdobje) ter razpredelnice s polji za objavo (vzdevek avtorja ter besedilo) ter dvema stolpcema za vpisovanje kod 1. in 2. reda. Nato sem v obrazec za analizo prekopirala objave s spletnih strani – vsako diskusijo v svoj dokument. S kopiranjem (ki ga je omogočal izbran raziskovalni instrument) sem se izognila možnosti napak pri prepisovanju besedila oziroma izgubi pomenskega bogastva pri parafraziranju.

Sledilo je večkratno branje vsebine in ustvarjanje splošnega vtisa o besedilu. Nadaljevala sem z označevanjem relevantnih delov besedila, kar sem storila tako, da sem jih podčrtala. Ker nisem gledala na pogostost, ampak na pojavnost različnih oblik in vsebin, sem pri podčrtavanju izpustila tiste dele besedila, ki so bili zelo podobni nekaterim prejšnjim in tako niso dodajali novih informacij. Z razčlenjevanjem besedila sem dobila sestavne dele – enote kodiranja.

Potem sem začela z odprtim kodiranjem, t.j. postopkom pregledovanja, kategoriziranja in razvrščanja podatkov, kjer relevantnim delom besedila v slogu »deževanja idej« pripisujemo pojme oz. kode (Mesec, 1998), ki nam pomagajo organizirati in osmisliti množico nepreglednih informacij (Winters, Cudney in Sullivan, 2010). Pri procesu

kodiranja je prevladoval za kvalitativno analizo priporočen induktivni pristop (Mesec, 1998), uporabila pa sem tudi deduktivnega in sicer pri iskanju diskurzov, opisanih v teoriji. Nato sem med kodami prvega reda glede na vsebinsko smiselno iskala sorodnost in jih po tem ključu združevala v kode drugega reda. Preko nadaljnega branja, razmisleka in primerjanja sem kode drugega reda združila v širše kategorije. Nato sem vse dele besedila, ki so spadali pod določeno kategorijo, prekopirala v poseben dokument (za vsako kategorijo sem ustvarila svojega). Tako sem imela boljši pregled nad posameznimi kategorijami in sem jih lažje opisala. Pri opisu kategorij oziroma analizi sem pri vsaki relevantni izjavi, ki sem jo vključila v besedilo, označila, iz katere diskusije je vzeta (po sistemu: izjava, pomišljaj ter črka, ki označuje diskusijo). Seznam oznak diskusij je v poglavju »vzorec«. Pri analizi sem iskala povezave med kodami ter skušala čim bolj razčleniti kategorije.

Analiza je potekala krožno, saj sem ob ponovnem branju večkrat spreminjala kode, ustvarjala drugačne kategorije, preverjala ugotovitve z nadaljnjimi primeri iz empiričnega gradiva ter že med obdelavo podatkov odkrivala in razvijala teorijo. Vse to so značilnosti sekvenčne analize (Mesec, 1998). Ker »ni nujno, da so vnaprej pripravljena raziskovalna vprašanja /.../ že v dokončni obliki; pozneje jih, če je treba, na podlagi izkušenj pri zbiranju podatkov in zlasti na podlagi rezultatov analize podatkov /.../ primerno preoblikujemo, razčlenimo in preciziramo« (Sagadin, 2001: 17), sem tudi jaz tekom analize deloma preoblikovala na začetku zastavljena raziskovalna vprašanja.

V interpretaciji sem nato s pomočjo povezave s teorijo poskušala pojasniti dobljene rezultate, odgovoriti na raziskovalna vprašanja in celostno prikazati dožemanje brezdomstva, kot ga izražajo uporabniki analiziranih forumov.

3.3 ANALIZA

Pri analizi diskusij na spletnih forumih sem se osredotočila na dva vidika. Prvi je zajemal vsebino diskusij, kjer sem bila pozorna na teme, ki se v diskusijah odpirajo. Drugi vidik pa so predstavljali načini oziroma splošne značilnosti pisanja (poglobljenost, izhajanje iz samega sebe, podkrepitve s primeri in podobno). Citati iz spletnih diskusij, ki v nadaljevanju služijo kot primeri določene teme ali značilnosti, niso lektorirani. Tako se ohranja večja sporočilnost objave.

3.3.1 TEME

V analiziranih spletnih diskusijah so uporabniki⁷ odpirali številne različne vidike brezdomstva. Tem, ki se pojavljajo, je, tudi zaradi specifik medija, veliko – najpomembnejše sem razdelila na 7 kategorij (vsaka tema predstavlja svojo kategorijo): ocena stanja, značilnosti in »vrste« brezdomcev, vzroki za brezdomstvo, beračenje, delo, rešitve in čustva.

Posebno kategorijo predstavljajo splošne značilnosti oziroma načini pisanja.

Ko uporabniki pišejo o brezdomcih, imajo v mislih tiste, s katerimi se srečujejo v vsakdanjem življenju, na ulici, parkiriščih, v parkih... Večinoma gre za brezdomce, ki beračijo in na tak način vzpostavijo stik z njimi, pa tudi za tiste, ki jih le opazijo, vendar z njimi nimajo kontakta. Nanašajo se torej na vidno, odkrito brezdomstvo.

3.3.1.1 Ocena stanja

To je kategorija, ki zajema mnenja, opažanja in ocene, povezane z obstoječim stanjem na področju brezdomstva. Glede na tematski fokus sem jo razdelila na naslednje podkategorije:

- **ŠTEVILO, SPOL, STAROST IN LOKACIJA BREZDOMCEV**

Uporabniki opažajo porast brezdomstva ter spremembe v strukturi – **večje število mladih** (*Je pa res, da jih je zmeri več, tut mladih.* - A) in **tujcev** (*pa teli iz tujine se kar množijo:* S - I).

⁷ Z besedo »uporabnik« v svoji diplomski nalogi označujem uporabnike spletnih forumov.

Slednje eden od uporabnikov pripisuje vstopu v EU (*Ma Maribor je, odkar smo v EU, poln nekih zapečenih, ki ob strani klečijo in fehtajo. Zdi se mi, da so se res pojavili po našem vstopu v EU. Prej jih nisem videl.* - Č). Družbene spremembe po mnenju uporabnika vplivajo tudi na **porast beračenja** (*Vse več je tega beračenja odkar je ta recesija* - I). Eden od uporabnikov je podal oceno, da je **večina brezdomcev moških**, vendar pa si tega dejstva ni znal razložiti. Kar se tiče lokacije, uporabniki največkrat opisujejo stanje **v večjih mestih** in sicer v Ljubljani in Mariboru. Včasih lokacijo še natančneje definirajo, predvsem ko govorijo o točno določenem brezdomcu, ki ima svoje »mesto« za beračenje (*Potem ena res suha, s podočnjaki, videti zelo uboga, isto na Čopovi tudi vedno stoji tam z napisom, da je brezdomka.* - F). V Ljubljani brezdomce največkrat opažajo na železniški postaji, Čopovi ulici, Prešernovem trgu in raznih parkiriščih, v Mariboru pa v mestnem parku. Uporabnica je primerjala stanje v slovenskih mestih s situacijo v Zagrebu in zdi se ji, da je v Zagrebu več brezdomcev, ki so tudi bolj nesramni in vsiljivi, saj pridejo do tebe tudi, ko sediš v lokalu.

Poleg primerjave med mesti je prisotna še nostalgичna primerjava s preteklostjo, ko so bili klošarji bolj prijazni (*Ja, škoda ko ni več kot v starih časih. Takrat te je na cesti ustavil klošar, ponavadi duhovit, vsekakor pa nevsiljiv. Danes pa je center poln narkomanov, shiranih bledih mlajših, z vročičnimi očmi...* - J). Tu gre že za delitev brezdomcev na različne skupine, o čemer več pišem v analizi kategorije *Značilnosti in »vrste« brezdomcev*. Pa pogledajmo še v prihodnost – nek uporabnik ocenjuje, da je v Sloveniji *precej potencialnih brezdomcev, ki so naprimer izgubili službo, za sabo pa imajo družino...* - I in skladno s tem se tudi splošna prognoza uporabnikov glasi, da bo brezdomcev vedno več (*Na cesti bo pa itak zmeraj več ljudi.* - C).

- **TEŽAVE, S KATERIMI SE SREČUJEJO BREZDOMCI**

Najpogostejša težava, ki jo izpostavljajo uporabniki, so težke razmere za preživetje, torej **mraz** (*Mraz jih fizično iztrebi vsako zimo kar nekaj.* - A) in **pomanjkanje denarja**. Poleg tega jih po mnenju uporabnikov **večina prekomerno pije** (*"J" jih kralj Alkohol (večino): ga ni nikol dovolj* – A). Nekaj uporabnikov se sprašuje, zakaj je tako in razlog večinoma vidijo v težavnosti razmer, v katerih živijo (*Mogoče je med njimi res večina alkoholikov, ampak sprašujem se, zakaj je tako. Mogoče zato, ker jih v mrzlih nočeh na klopci v Tivoliju razen "literce" nima kaj gret? Ne vem...* - G, *Pa sej vem, da si ne grejo kupit za jest, ampak po*

enga "dobrovoljčka" u štacuno. Sam kaj čmo... .majo vsaj veselje. Pa magari samo trenutno. - Č, Ma ne vem, saj se mi zdi kar nekako logično, da zapadejo v alkohol in droge, da bi vsaj malo pozabli na svoje bedno življenje... Pač živijo iz dneva v dan, ker verjetno mislijo, da se jim ne splača več za nič truditi... - I, Poleg tega pride seveda v igro alkohol, kar pa je bolj posledica vseh dogodkov, kot pa navada brezdomcev. - E). **Apatija, stoična vdanost v usodo, smiljenje samim sebi, izguba zaupanja v ljudi ali pa pomanjkanje ciljev in interesa narediti kaj zase**, saj kot brezdomci lažje pridejo do denarja, so po mnenju uporabnikov značilnosti, ki ovirajo pot iz brezdomske situacije (*Normalno, da so izgubili zaupanje v ljudi, in mogoče zaradi tega ne verjamejo, da jim kdo sploh še lahko pomaga. Pač, na nek način so se vdali v svojo usodo...* - I) Omenjene lastnosti naj bi bile prisotne pri večini brezdomcev, ne pa pri vseh – nekateri med njimi se trudijo spremeniti. Težavo nek uporabnik vidi tudi v tem, da brezdomci **nimajo naslova stalnega prebivališča**.

Nekateri uporabniki izražajo občudovanje do brezdomcev, ki imajo kljub težkemu življenju vseeno neko moč, da ga živijo na tak način. - I (*Sedaj v tem vetru in mrazu so kar heroji, da cel dan preklošarijo na prostem. – A, Tistim, ki si iščejo pomoč in ki po vsem tem še vedno ne obupajo lahko samo rečem SVAKA ČAST! Ker to je res težko in marsikomu nebi uspelo po tako težkem življenju.* - I).

• ODNOS DRUŽBE DO BREZDOMCEV

Se vam sicer zdi, da mladi in drugi dovolj vemo o brezdomcih? Tu nimam v mislih zgolj raznih podatkov, ampak tisto kar nam oni znajo povedat. Se vam zdi, da jim da družba dovolj možnosti, da nam lahko povedo svojo izkušnjo, predstavijo svojo resničnost? - G.

Ne ne vemo. Grem mimo njih. Itak kadar sem v LJ se mi zmeraj mudi. /.../ Družba kot taka se ne zanima/se ne zanimamo za njih. So. – G.

Zgornji dialog dobro povzema večinsko zaznan odnos družbe do brezdomcev. Največkrat jih ignoriramo, zanje nam ni mar, niti ne vidimo, da so oni tudi ljudje (*Ljudje sploh ne vejo, da so tut klateži ljudje, pa čeprav žicajo za litrco...* - A, *2 tisoč let je mimo pa še vedno se nismo spremenili. Še vedno gremo mimo, se me ne tiče... Kvečemu, kaj me briga, sam si je kriv.* - Č, *In mi to gledamo, a ne storimo nič.* - I). Povezujemo jih z nečim slabim (*Družba jih ne sprejme medse, ker ima družba z besedo "brezdomec" ali "klošar" v mislih nekaj slabega, ki je v sorodstvu s kriminalom.* - E),

dojemamo jih kot strošek za davkoplačevalce in tako nam, kot tudi državi so v breme (Mrzla zima jih bo kar nekaj pospavila pod rušo in mati država bo vsa srečna! 😊 - A). Eden od uporabnikov se ne strinja s takim pogledom (Da jih "moramo" mi podpirati oz, da brezdomci slonijo na naših žepih pa je ena večjih neumnosti, ki sem jih prebral. Na vsakem posamezniku je ali mu bo kaj dal ali ne. Mora pa se nič.. "Softspot" pa je spet odvisen od posameznika. In spet je tu... koliko boš dal, če boš sploh kaj dal, je odločitev, ki je v rokah posameznika z zaenkrat še zagotovljeno socialno varnostjo. - E).

Nek uporabnik se je z odnosom družbe hitro sprijaznil, češ predsodki pa vedno so in vedno bodo - F, nekdo drug pa je skušal opozoriti na to, da družba sama ustvarja norme: Ker je "nas" več, lahko postavljamo pravila in norme za normalno sociološko delovanje, vse kar je drugače, je devianca, s katero pač nočemo imeti opravka. Oni dejansko so deviantni, zato jih ljudje odpravljajo proč. - F. Ker družba brezdomce povezuje z deviantnim, se bojimo, da bi nas drugi obsojali, če bi se družili/pogovarjali z brezdomcem (In veste zakaj ne sedemo s temi ljudmi skupaj na klopcu? Ker se bojimo obsojanja drugih, ko bi nas videli sedeti ob takem osebk. They make us look bad. Šele to pa je pokvarjeno in obsojanja vredno. - E) Uporabniki pa ne opažajo le predsodkov in ignoriranja, ampak tudi odkrito diskriminacijo brezdomcev (Zadnjič sem šel na kavo v Kavarno Maximarketa. Vse lepo in prav, dokler nista v lokal vstopila 2 brezdomca - očitno premražena do kosti. Imela sta denar za kavo a ju je lastnik vrgel ven.. Na mraz! Oba sta brez besede odšla.. Celo hvala sta rekla!! Meni je zavrela kri in sem natakcarico vprašal, čemu to, pa mi je odgovorila, da ona nima ničesar z tem! Mislim, sej sta imela denar, hotela sta kavo? Zakaj je nista dobila? Sta popolnoma upravičena do nje! Nikogar nista motila!! Taka diskriminacija mi obrača želodec! 🤢 Tja sem šel prvič in zadnjič na kavo! - B).

Uporabnik opozarja, da s svojim slabim odnosom do brezdomcev vplivamo na njihov odnos do nas (Njihov odnos do okolja (nas), pa smo kreirali sami. Mi smo do njih obsojajoči in jasno je da nam ne bodo vračali s potico. - E).

• SISTEM POMOČI BREZDOMCEM

Kar se tiče preskrbljenosti brezdomcev, veliko uporabnikov meni, da sami dovolj zaslužijo z beračenjem ter socialno podporo in da več tako ali tako ne potrebujejo, saj nič ne delajo in denarja tudi nimajo za kaj porabit (saj navsezadnje, če dobro premislimo res, če v povprečju recimo zasluži oz. naprosi 5 - 15 evrov ali še več, je to za en dan/dva več kot

dovolj denarja, za hrano in pijačo, kaj več pa tako in tako ne potrebuje oz. denarja niti ne namenja ostalim stvarim, kolikor jst mislim. - I, Mislim, da jim ni nč hudga, vsaj tistim, ki že dalj časa živijo takšno življenje. Moramo vedeti, da nekateri zaposleni ljudje delajo za nekaj več kot 500e na mesec, brezdomec pa ima delavnik vsak dan in če ima mesec 30 dni ter če vsak dan zbere 20e, je to 600e. Vedeti pa moramo tudi, da brezdomec nima nobenih stroškov, poleg tega pa mislim, da imajo brezplačen obrok - I, ma kašn sendvič...večina jih je presitih, pa tudi njim je dost en na dan (za to kar delajo) - Č, Sicer bi lahko rekli, da jim gre slabo, ampak načeloma imajo pravico do postelje in pa do toplega obroka dnevno. - Č).

Kot primer materialne preskrbljenosti brezdomcev mnogi uporabniki navajajo, da imajo mobilne telefone in da so dobro oblečeni (*Kolegica je delala seminarsko na temo brezdomci in enega od njih intervjujala. Model je reku, da ma večina klošarjev gsm in da tut ne kličejo tok mal. Sklepam: popijejo dost, za gsm majo in še za marsikej. - C).*

Prisotno je tudi nasprotno mnenje in sicer, da se z beračenjem ne da zaslužiti dovolj, prav tako pa je tudi socialna podpora premalo za preživetje (*tastar pa kakšne ti bluziš pejt se delat klošarja boš zaslužu 20 - 30 jurjev na dan to je zakon če zbreš 2000 sit v enem dnevu pa jih ziher ne bi si lahko zeloooooo srečen /.../ ej halo če bi blo to res bi bla že 1/2 folka v slo klošarji - C) Vseeno pa ne vem, če so socialne podpore tako visoke - marsikdo, ki je brez službe, mora obračati vsak evro (in cent), da "pride skozi". - G, Dej agnes raj ti upraši kolega kaj je takrat kadil ko je vidu klošarja s takim dnarjem pa kaj vam je a mislte da vsak k gre mimo da klošarju jurja stisne ja pa kaj še. - C). Tudi če jim že uspe nabrati denar, pa še vedno nimajo ostalih stvari, potrebnih za življenje (*Ampak zgleda, da denar že naprosijo, nimajo pa tistih nekaterih osnovnih življenjskih "stvari", da bi živeli normalno življenje. Kot je npr. stanovanje, obleke, pa tko dalje. Imajo hrano, kolikor seveda dobijo denarja, ki ga naprosijo, kaj več pa res ne. - I).* Zanimiv je pogled enega od uporabnikov, ki pravi, da pa imajo življenjske surovine, teh pa mi ne premoremo kaj dosti - I.*

Nekaterim uporabnikom se zdi, da je za brezdomce dobro poskrbljeno in da je pomoč v obliki hrane in prenočišča povsem dovolj (*se mi zdi dobr, da imajo pri nas v večjih mestih zastonj en obrok na dan, pa mogoče kšno prenočišče za pozimi. Pa pomoje to večini klošarjev že kar zadostuje. - G).* Večina se jih ne strinja – pravijo, da so brezdomci prepuščeni sami sebi pri iskanju prenočišča, da imamo **premalo zavetišč** (*Slovenija ima le pet zavetišč za stotnijo registriranih brezdomcev, na cesti pa jih je še nekaj sto. Kako*

*pomagati le-tem? - B, Vsi ne "ljubijo" zavetišča na Poljanski oz. režima, ki se od njih tam zahteva. - C, Takih prenočišč za brezdomce je (vsaj v LJ) precej premalo, tako da jih večina še vedno spi na raznih klopcah. - G), da imajo nekatere ustanove **prestroga merila** (Vem, da imata Karitas in RK načeloma precej stroga merila glede tega, v kakšnem stanju morajo bit cunje (kemično očiščena, itd.). Sicer jih zavrnejo. – B, Ravno zaradi teh bebavih meril teh naših humanitarnih organizacij, mi ne bomo dal oblačil njim, ampak direktno v zavetišče, kjer ne zahtevajo kemičnega čiščenja, ipd. – B,), **se jim ne da zaupati** (Odločil smo se da bomo prispeval oblačila in ne denar. Ker denar je pač denar in sam bog ve kje ta res pristane. Oblačila že sama zase govorijo za koga so namenjena. Tko da oblačila izključno. - B) in **so predrage** (Če so pa v zavetišču, jim pa itak skoraj ves denar od socialne poberejo za bivanje. - C), **zaposleni v ustanovah pa pomagajo predvsem sebi** (Zaposleni v njih pomagajo u glavnem sebi. Od sebe pa dajejo drobtine. - C).*

3.3.1.2 Značilnosti in »vrste« brezdomcev

Ta kategorija bi po smiselnosti lahko tvorila del kategorije »ocena stanja«, vendar sem jo zaradi obsežnosti oziroma kompleksnosti raje ločila. Vsebuje mnenja uporabnikov o tem, kakšni so brezdomci na splošno (osebnostne značilnosti, obnašanje) ter prikaz delitve brezdomcev v več skupin/»vrst«.

Uporabniki za brezdomce na splošno menijo, da so:

- prijazni in skrbni (So pa res zlati, iz začetka, ko se zuni še nism znašla, so ful skrbel zame :) Sm spala na železniški in vsako jutro so mi prinesl milko, vsakič drug okus, smo si razdelil časopis, povedal so mi koga se moram pazit in bli res angelski. - A)
- svobodomiselni in razgledani (Drugače so pa nekateri prav fajn ljudje, svobodomiselni in zelo razgledani. - Č)
- pametni (Mogoče se vam bo zdelo čudno ampak ti ljudje so RES pametni. Nekateri. Posebn razmišljanje imajo. - I)
- zviti (So kar pametni ti klošarji, veste. Oni točno vejo, da se morajo postaviti tam pred frančiškansko cerkev, zato ker tja vsako sredo pride ogromno mlade, "naivne" krščanske mladine. In oni vedo, da je kristjane Jezus učil, da je treba pomagati sočloveku v nesreči. - Č)

- sposobni (*Lahko rečem da jih je večina bolj sposobna kot pa marsikdo ki je fuuul uspešen.* - I)
- nekateri vsiljivi, drugi prijazni in nevsiljivi (*Je pa polno drugih ki so zelo prijazni. Jaz jim vedno dam kak euro ali pa kakšen cigaret. Ker niso vsiljivi. Lepo vpraša in tud če nimaš ti zaželi lep dan. Drugo je, ko so eni vsiljivi in te še zraven pošiljajo v tri krasne.* - I)
- nadležni (*Seveda so nadležni, vprašanje tudi, a jim človek naredi uslugo, če jim da drobiž. – J, Oni pa nadlegujejo ljudi. - A, Eni znajo bit res nadležni.* - I)
- mehkosrčni (*So osebe z zelo mehkim srcem, ki jih isto vse hitro prizadane kot vse ostale.* —I)
- agresivni (*Zadnje čase postajo čedalje številčnejši in čedalje agresivnejši – J, Problem je, ker so pri nas klošarji precej agresivni...* - I)
- napadalni (*/.../sicer ne vedno ampak ko se opiijejo postanejo prav napadalni.* - I)
- leni (*Je pa res, da nekateri pa izkoriščajo tole, in fehtarijo okrog, pa imajo npr. dom, in se jim ne da spravit delat...* - I)
- večinoma odvisni od alkohola (*Večina je pijancev in se smili samemu sebi.* - G)

Kar se tiče izobrazbe, nekateri uporabniki menijo, da so brezdomci večinoma **izobraženi** (*Veliko brezdomcev je izobraženih. Jim je življenje spodletelo. Niso neumni in neuki.* - J), drugi pa, da **niso izobraženi** (*Sem bila na spletni strani zavoda za zaposlovanje in iščejo ogromno ljudi, kjer ni potrebna izobrazba, ker večina jih je takšnih da je res nima... Sramota!* - H).

Pogosto uporabniki o značilnostih brezdomcev pišejo posplošeno in generalizirano (kot, da so vsi taki), ne pa vedno. Kar nekaj uporabnikov opozarja, da se tudi brezdomci med seboj razlikujejo (*tako kot mi, ki imamo dom, nismo homogena skupina in obstajajo velike razlike med nami, tako se tut brezdomci razlikujejo en od drugega... eni so hvaležni, drugi na nas gledajo zviška, tretji se zapijajo, četrti se trudijo preživeti itd...* - I, *Mislim, da ne gre vseh brezdomcev metat v isti koš.* - G, *Ne mešati jabolk in hrušk.* - E).

In ne le, da se razlikujejo – celo razdeli se jih lahko v več skupin oziroma »vrst«. Ugotoviti, kdo spada v katero skupino, se nekaterim ne zdi težko, saj so razlike očitne (*Ni težko ločit med tistimi, k veš, da so na cesti in med bleferji.* - Č), drugi pa imajo s tem več težav (*Je pa*

res, da nekateri pa izkoriščajo tole, in fehtarijo okrog, pa imajo npr. dom, in se jim ne da spraviti delat... Ampak ločiti, kdo spada med katere, pa ni tako enostavno. Vsaj meni ne, ker se mi vedno vsak človek zasmili... preveč sem naivna. - I)

Tabela na naslednji strani prikazuje različne skupine brezdomcev, kot jih vidijo uporabniki. Značilnosti vsake »vrste« so zbrane iz različnih objav več uporabnikov, kar pomeni, da ni nujno, da za vse pripadnike določene skupine ali »vrste« brezdomcev veljajo vse naštetе značilnosti. Nekdo lahko npr. spada v skupino »materialno preskrbljenih brezdomcev« le zaradi dobrih oblačil, četudi ostale naštetе stvari (mobilni telefon, denar, nakit itd.) zanj ne veljajo.

Tabela 4: Skupine/»vrste« brezdomcev, kot jih vidijo uporabniki analiziranih spletnih forumov

»VRSTA« BREZDOMCEV	ZNAČILNOSTI	PRIMER/-I OBJAV
Materialno preskrbljeni brezdomci	imajo mobilne telefone, privoščijo si lahko skank, imajo denar, so dobro oblečeni, imajo nakit, imajo domače živali	<i>Klošar ki vsak dan fehta v pri Komuni že ni revež... Če ima za GSM pol ima tud za jest in za pit... - A</i> <i>Boljše cunje od mene, okol vratu pa tolk zlatnine, da bi si lahko avto kupil s tistga, ne sam hrano, če bi prodal. - Č</i>
Narkomani	»fehtajo« večje vsote, lažejo, kradejo, ne gledajo v oči, zbran denar porabijo za drogo, so nadležni, veliko jih je; stari so med 20 in 40 let, shirani, bleđi, z vročnimi očmi; tragične življenjske zgodbe, so strošek za državo, od njih ni koristi	<i>Danes pa je center poln narkomanov, shiranih bleđih mlajših, z vročnimi očmi... - J</i> <i>Džankiji so podn družbe, kradejo po hišah, na ulici, da se lahko zadevajo - A</i>
Klasični klošarji, avtohtoni klošarji, pravi klošarji, reveži, klošarji veterani, stari klošarji	so prijazni, nenasilni, iskreni, nezahtevni, neškodljivi, duhoviti; imajo različno izobrazbo, težko dobijo službo, pogosto je brezdomstvo življenjski slog in izbira, večina jih prekomerno pije; imajo neurejeno brado, klobuk ali čepico, ponošen plašč ali jakno; ko beračijo, takoj povedo, da rabijo za »litro«, lepo vprašajo za denar, če nimaš, ti zaželiš lep dan, so hvaležni; stari so od 40 let naprej, pri nas jih ni več veliko	<i>Ta prave klošarje takoj prepoznaš: imajo kakšno neurejeno brado, klobuk ali čepico, kakšen dolg ponošen plašč ali jakno. Star so pa tam od 40 let naprej. - A</i> <i>Pravi klošarji so neškodljivi in prijazni. To so ljudje z različno izobrazbo. - Č</i>
Mladi klošarji, klošarji študenti	jemljejo droge; so zdravi, urejeni; so nesramni	<i>Grozni pa so kaki mladi 'klošarji'. Primer: nekoč me je za denar prosila ena punca stara malce čez 20 let. V ustih je imela cigareto, ko sem rekla, da nimam denarja, me je celo nesramno ozmerjala. - A</i>
Cigani, Romi	stvari jim dobro tečejo, se znajdejo, niso reveži, so vsiljivi, če jim ne daš denarja, te ozmerjajo	<i>Drugo je, ko so eni vsiljivi in te še zraven pošiljajo v tri krasne. To so večinoma romi. - I</i>
Bleferji, poklicni berači	so nehvaležni, »fehtanje« je služba, niso reveži, ki nič nimajo, nekateri dobivajo socialno podporo, se pretvarjajo	<i>klošar ti je hvaležen za vsak tolar... kakšni bleferji al pa berači pa še rečejo če nimaš nič več... k**** jih vidi - Č</i>
Zapečeni brezdomci, klečeči brezdomci, uvoženi berači, tujci	klečijo na ulici, pred večjimi trgovinami ali v podhodih in beračijo, včasih imajo v rokah kakšno sliko, na obrazu pa trpeč izraz, lahko so zakriti z rutami; večinoma so moški temne polti, po videzu so sposobni za delo; govorijo tuj jezik, delajo za druge, njim skoraj nič ne ostane - gre za organiziran kriminal; vedno več jih je, opaženi so v Ljubljani in Mariboru	<i>Ne prenesem pa teh uvoženih klošarjev, ki v podhodih beračijo zakriti z rutami ipd.. - I</i> <i>Ma Maribor je, odkar smo v EU, poln nekih zapečenih, ki ob strani klečijo in fehtajo. Zdi se mi, da so se res pojavili po našem vstopu v EU. prej jih nisem videl. večinoma so moški, na videz povsem sposobni za delo. Vsi trikrat zapečeni, govorijo nek čuden jezik. - Č</i>
Naši klošarji, lokalni brezdomci, slovenski klošarji	malo preveč pasivni (vendar se situacija spreminja); si zapomnijo, ko jim nekaj daš; na cesti so, ker jim je življenje postalo pretežko	<i>So samo še pravi slovenski fantje, ki jim je življenje postalo pretežko. - J</i>

V tabeli so zbrane vse opažene skupine. Delitve so ponavadi binarne in sicer v različnih kombinacijah, med katerimi so najpogostejše: mladi/stari, pravi klošarji/narkomani, materialno preskrbljeni brezdomci/reveži, tujci/naši, pravi klošarji/bleferji.

Nekaj primerov binarne delitve:

- *te mladi so res večina v drogah, starejši pa na pijači.* - I
- *Kakšen je pa vaš odnos do različnih klošarjev? Mislim, recimo, če vas ustavi "klošar študent" (oz ne vem kako bi to imenoval - mladi klošar, pač sej veste bolj mladi osebkki ki prosjačijo za denar), a mu date denar al mu rečete: "sej si mlad, pejst na ŠS in delat pa boš meu denar"? Ali ste do "klošarjev veteranov" (starejši gospodiči z brado) bolj prijazni in se vam bolj zasmilijo?* - E
- *Ločiti pa je treba lokalne brezdomce in uvožene profi berače.* - J
- *Klošarji so prijazni, iskreni in nezahtevni. Tudi ce jim das 50 sit so zadovoljni, narkomani pa "fehtajo" vecje vsote, lazejo, veliko jih tudi krade.* - A

Opaziti je tudi eno delitev na tri skupine:

Tukaj pri nas je malo klošarjev (mislim da 4 max?), ostalo so narkiči pa tudi nekaj 'poklicnih beračev' ki fejkajo to. Ker dobivajo socialno podporo in so sploh nevredni omembe. - I.

Po mnenju nekaterih uporabnikov, določene skupine brezdomcev sploh ne spadajo med klošarje. Za primer vzemimo odgovor nekega uporabnika na objavo, da je v Mariboru vedno več zapečenih brezdomcev, ki klečijo in prosijo: *To niso klošarji. Autotohni klošar ti bo takoj povedal da rabi za pijačo.* - Č. Podobno meni uporabnica o narkomanih: *Jaz pa ne bi rada, da mečete v isti koš narkomane in klošarje. To je meni popolnoma različno.* - A

3.3.1.3 Beračenje

Anton Brezdomec: *Ne bo prvič. Čemu bi si delili! Najina lakota je velika. Poštenost in želodec si nista tovariša. — Srečen si.*

France Brezdomec: *Zakaj?*

Anton Brezdomec: *Zmerom imaš. Jaz ne dobim nikoli ničesar. Meni nič ne dajo. Ti se jim vidiš vse drugačen, pa te ne spodijo.*

(Odlomek iz dela Brezdomci, Kolman, 1936: 392)

Kategorija beračenje zajema tri podkategorije in sicer *splošno o beračenju, odzivi na beračenje* ter *kriteriji zaslužnosti*.

- **SPLOŠNO O BERAČENJU**

Beračenje je v vseh diskusijah zelo pogosta tema. O njem uporabniki velikokrat pišejo v obliki pripovedovanja zgodbe, torej svoje (ali prijateljeve, očetove, materine) izkušnje srečanja z brezdomcem, ki berači. Zanimajo jih tudi izkušnje drugih uporabnikov (*Kakšne so kaj vaše izkušnje in srečanja z njimi?* - A). Nekateri uporabniki so zaradi pogostega stika z brezdomci (*Kjerkoli se nahajam po Ljubljani imam to srečo, da naletim na brezdomce, klošerje ali mamlarje.* - A) že navajeni njihovega beračenja (*Dan za dnem jih srečujem in sem že navajen njihovega "fehtarjenja".* - A).

Med načini beračenja gresta uporabnikom najbolj na živce izkoriščanje otrok (*točno je vedela, če bo otroka imela sabo, da se bo folku zasmilila (ker otrok pač ni nič kriv), drugače pa ne! Ja, otroke izkoriščajo v svoj prid.* - H) ter prosjačenje v gostinskih lokalih (*mi grejo pa tok na živce tisti, ki fehtarjo ko si ti na pijači/kosilu. mislm za po*** je kdaj. in to še tko ponavadi, da se ti skor že v naročje usede.* - I). Moti jih tudi, ko jih isti brezdomec ustavi večkrat (*in kok vztrajno ti to morijo. tud po večkrat. pa saj se ne spomni itak da je tam že bil. al pa ko komu daš pa greš po isti poti nazaj pa ti spet reče. ja ne me hecat no. pol pa po možnosti ko ne daš še kak komentar spusti, čeprav si mu prej že dal!? - I).*

- **ODZIVI NA BERAČENJE**

Odzivi na beračenje, torej reakcije ljudi, ko se na cesti srečajo z brezdomcem, ki berači, so različni. Eden od uporabnikov **ne ve, kako naj reagira** (*Js včasih kr ne vem, kaj jim reči,*

kako reagirati, ko grem mimo... - G). Nekateri se beračem najraje **izognejo in jih ignorirajo**. Eden od uporabnikov ignoriranje označi celo za metodo (*Seveda pa tud jaz nisem vedno pripravljen pomagat. Takrat, kot se mi zdi da večina ljudi, uporabim metodo ignoriranja.* - D), vendar pravi, da ni najboljša. Brezdomci namreč po njegovih izkušnjah dobro sprejmejo tudi, če jim iskreno poveš, da nimaš denarja (*Zame niso problematični, ker jim direkt povem, da ne.* - E). Večina uporabnikov ima drugačno mnenje – brezdomci na zavrnitev reagirajo nesramno in celo agresivno (*Eni znajo bit res nadležni. Včasih tudi jaz doživim kaj takega in če mu rečeš NE te začne potem nadirat kako nimaš in, da se lažeš pa take.* - I). Nekateri uporabniki se z berači **pogovarjajo, jih poslušajo** (*Kar se mene tiče jim, če imam čas in če to želijo, rad prisluhnem. Prisluhnem njim in njihovi življenjski zgodbi.* - G), jim **dajo cigarete** (*izkušnja s brezdomcom ja najhujšja je bla ta ko mi je klošar reku če mu dam čik da že dva dni ni kadil sm mu kr dva dal* - C), **denar, hrano, tudi kekse za psa**. Eden od uporabnikov berača vpraša, koliko denarja želi (*Vprašam jih, koliko želijo in nikoli ne zahtevajo veliko.* - A). Veliko uporabnikov pravi, da brezdomcem raje kot denar ponudijo hrano (*Če je kdo lačen, mu bom vedno dala jesti pa čeprav imam le 45.000 mesečno* - A, *jaz narkičem tud ne dajem denarja, gremo pa velikokrat skupi jest* - A). S tem se izognejo temu, da bi brezdomec porabil njihov denar za alkohol ali drogo. Pogosto se zgodi, da brezdomci hrano zavrnejo in zahtevajo denar, kar uporabnike zelo razjezi (*Enkrat me je v Ljubljani en fantek žical pa sem mu rekla, naj gre z mano, da mu rade volje za jest kupim, ampak denarja pa da ne dam... pa ni hotel, da bi denar, je reku... pa nič.* - A, *Šla sva po sendvič in mleko v tetrapaku. Ma me ni motilo, da si je tip zbral nevem kakšen pršut in nevem kakšen sir, pa še mali kozarček kumaric zraven, na koncu me je zmotilo le, ko je rekel, da bi pa namesto mleka rajši litrco. Ker se nisva mogla dogovoriti, je na koncu ostal brez vsega.* - F).

Ker brezdomci največkrat prosijo za denar, pogledjmo podrobneje, kakšni so pri uporabnikih motivi in argumenti za dajanje oziroma ne-dajanje denarja.

DAJANJE:

- princip »zakaj pa ne« (*Ni mi žal denarja! Tudi sama ga večkrat zapravim za brezvezne stvari; zakaj še ne bi njim kaj dala!* - A)
- dober občutek, boljše mnenje o sebi (*In moram priznati, da jim dajem tudi zaradi lastnega boljšega občutka o sebi. Malo sebično, vem.* - A, *verjamem da tudi kdo*

izkorišča našo dobroto, povsod so izjeme. tut sam sem se spopadal s predsodki preden sem začel, vendar čutim da ves moj trud dobim nazaj v obliki miru in zadovoljstva v svoji duši. vse se vrača, vse se plača - A, Pa tut sama se pol ful dobr počutim (k vsaj mal pomagam), k si mislim, sej bog vse vidi, enkrat bo tut men vse povrnu! 🙏🙏 - Č, Sem vsaj šel z dobrim občutkom domov. - E, Z veseljem jim dam kaj denarja, čeprav tudi sama nimam dosti (študentska plača, hahaha no bolj slaba) in se potem počutim boljše. - I)

Eden od uporabnikov je do tega motiva kritičen (/.../ In se počutiš dobro, ker si nekomu dal 2 evra, ker je svoje dostojanstvo in vrednote zapostavil in dal v ospredje lačen želodec ali pa raje litrco, ker tako ve, da ne bo še cel dan lačen, ker bo vinjen.../.../ Torej, res premisleka vredna gesta, za 2 evra, ki mu jih položiš v roke, si očistiš vest... ena najboljših naložb vašega življenja, brez truda in zelo poceni... - I)

- usmiljenje (*jest jim zmeri dam denar, men se smiljo. - A)*
- sprejemanje (*Ne glede zakaj prosi denar, vedno jim dam nekaj denarja ali celo komu kupim kaj za jest seveda če to želi. Nikoli ne sprašujem kako in zakaj bo porabil denar. Vem samo to, da so v stiski, da so se tako odločili in moja naloga ni da jih spreminjam ampak, da jih sprejemam takšne kot so. - A, Poln dobrih namenov vzamem denarnico, vmes rečeva še nekaj prijaznih besed. On meni, da verjetno lahko vidim, da ni pijanc. Jaz njemu, da je to itak njegova odločitev. - D, Se pa niti ne sprašujem kako bo tisto porabil. Važen je namen. Ne moreš zmeraj vedeti ali bo tisto porabil za alkohol ali za hrano. - H, Da bi ga omejeval in mu pogojeval, kaj naj si z podarjenim denarjem kupi, si ne dovolim in je v mojih očeh skrajno nesramno. S tem, ko pogojujemo, da damo denar samo v primeru, da gre po sendvič, razvijamo suženjski odnos, saj je on v naših očeh manjvredno bitje. Vzamemo mu še tisto malo dostojanstva, ki ga ima. - E)*
- dobra volja (*včasih so prav posrečeni in mi ni težko dat nekaj drobiža, ker me kar v dobro voljo spravijo. še posebej en v parku pri sodišču (LJ) je vedno dobre volje :D - Č, Z mano je pa tko, včasih dam, včasih ne, odvisno kake volje sem /.../ - H, Če sem dobre volje, dam več, če sem slabe volje, ne dam nič. - J)*

- vraževernost (Drugače pa VEDNO, VEDNO, VEDNO DAM starkam... sem ful vraževerna, predvsem, ko imam tamalega s sabo!!! Mogoče izgleda neumno, ampak verjamem v preklinjanja... - F)

NE-DAJANJE:

- vsak ima možnost, da kaj naredi iz sebe (Jst nobenmu ne dam nič. Iz razloga, ker vsak ki je zdrav ima možnost, da nardi kej iz sebe sam voljo more met... - A)
- uporabniki se preveč trudijo za svoj denar (Jst se za svoj denar preveč matram, da bi ga razmetavala glih vsakmu, ki mim pride... - A)
- uporabniki tudi sami nimajo redne službe oziroma veliko denarja (Tudi sama nimam redne službe, tako da nikoli ne vem, kako dolgo bom še imela delo in zato denar. - A)
- brezdomci denar uporabijo za alkohol, cigarete, drogo (Za šit pa ne mislm keša dajat, proklet narkič... - A, Za pijačo in cigarete pa nimam. - A, A da bi mu še za vino dajala? Ma niti pod razno. - A)

Večina uporabnikov včasih da denar, včasih pa ne, nekaj pa je takih, ki dajo vedno (Vedno nekaj dam, najmanj do sedaj 10 sit in največ 1000 sit. - Č) oziroma takih, ki ne dajo nikoli (Ne, nikomur ničesar ne dam. - Č)

- **KRITERIJI ZASLUŽNOSTI**

Uporabniki ugotavljajo, da vsem beračem ne morejo pomagati, saj bi bil strošek prevelik (pa 100 SIT tam, pa 100 tam pa je hitr jurja:(- A, Ampak, teh brezdomcev in prosečih ljudi za denar na ulicah, je veliko. Za vsakega enostavno ne moreš poskrebeti... Ali pač? - D, Vsak dan me ustavijo minimalno 6 krat. Torej ni point v 50 centih, temveč že v par evrih na dan. Plus čas, ki me stane, da ta denar dam. To ne gre. Poleg tega živim blizu Metelkove in me v 90 % pred Mercatorjem na Kotnikovi ustavijo za drobiž še metadonci. Torej si lahko hitro izračunaš mesečni znesek za tovrstno dobroto. - J). Ugotavljajo, da nekateri brezdomci beračenje le izkoriščajo, drugi pa denar res potrebujejo, vendar je izredno težko ločiti, kdo je kdo. Posledično se morajo uporabniki na podlagi nekih svojih meril sproti odločati, kdo si njihov denar zasluži in kdo ne (Ker jaz sem kar se tega tiče malo zbircen in kar vsakemu tako ne dam. - G). Ta merila niso univerzalna - za nekoga nek

kriterij zaslužnosti lahko pomeni tudi obratno, torej razlog za nezaslužnost (npr. odkrit namen, da bo šel denar za nakup alkohola). Iz objav na forumih lahko razberemo naslednje kriterije zaslužnosti:

- lep ali simpatičen pristop, prijaznost, nevsiljivost, neagresivnost (džankijem, ki me ne morejo niti v oči pogledat in nekaj momljajo, pa ne dam. - Č, Drgač sem pa glih dons naletu na enga džankija in že pristop je mel tolk odbijajoč, da sem sam reku, da nimam nč. - Č, Jaz ponavadi vedno dam denar od 200 do 500 sit, če me prosijo! - Č, Na Nazorjevi u Ljubljani je skoraj vsakič,ko grem mimo,klošar, ki vedno vpraša:"Miška,a bo kej drobižka?" 🍷 Pa kaj naj drugega kot da mu dam vsaj 100 sit!? :D - Č, Poznam enega, ki je precej agresiven, pa mu ljudje nočejo nič dati in lahko samo nemočno zmerja in vpije, kakšna krivica se mu godi. - G, Tistim, ki težijo, rečem da nimam ničesar dam samo, če lepo prosijo.- H, Je pa polno drugih ki so zelo prijazni. Jaz jim vedno dam kak euro ali pa kakšen cigaret. Ker niso vsiljivi. Lepo vpraša in tud če nimaš ti zaželi lep dan. Drugo je, ko so eni vsiljivi in te še zraven pošiljajo v tri krasne. - I
- pošten pristop, iskrenost (Vedno padem na "pošten" pristop, saj po resnici povedo, za kaj rabijo - za "litrco. - A, itak pizda da dam 100 - 200 tolarjev če glih mam drobiž seveda če mi po pravic pove da rab za litrco - C, Se spomnem, sva s fotrom šetala enkrat po stari Lj in je k nama pristopu en klošar in prjavu: "Gospod lejte, takole je... .Js, pa še dva kolega tamle... smo ravno vsak en sendvič pojedl.. .zdej bi pa radi še kak liter vina spil, pa nimamo denarja... krademo pa ne.. .a mate kak tola?r"... hehe fotr mu je stisnu dva kosa u šusu, js pa sam bunke... wtf? 😊 pa mi fotr reče: "dej mulc ko boš ti tak pošteno povedal zakaj gre dnar, k ti ga dam, bo še velik Lublance pretekl, tak da mi ne pisneš zdele..." 🍷 - C, jst , vedno naredim tak, ga uprašam če je lačen, če mi reče da je grem zraven njega v trgovino in mu kupim za jest, če pa reče da si bo sam šel v trgovino po hrano mu pa rečem da brez veze da laže, če reče da rabi za pijačo mu dam, važn je da pove po resnici 😊 - H)
- bolezen, starost, invalidnost, nezmožnost za delo, videz reveža (In to sploh niso starejši ljudje, tudi invalidi ne. To se mi pa res zdi kar malo za malo. - A, Ma kakšnemu starejšemu človeku, ki takole prosi okoli še dam kak euro. - E, Sej je res da jih je dosti takih ki nočejo delat - če vidim takšne mlade in sposobne dela ljudi

jim nič ne dam! Če pa vidim kakega bogega starega, pa se mi zasmili in mu dam kakšen evro. - E, js govorim o primerih, k celo življenje ne delajo nič, nimajo enega dneva službe, nimajo nobene šole, potem se pa sami sebi smilijo in so najbolj bogi... takšnih js ne podpiram, in jim ne bi dala niti evra... drugo je če je človek bolan in ne more delat. - I, pa enkrat me je na Kongrescu fehtala ena punca mojih let, ki je bila oblečena veliko BOLJE kot js... ne vem to... take stvari so mi pa malo sumljive - I)

- neprostopovoljnost življenja na ulici (če je pa na ulici prostovoljno, potem pa ne dam, kar težko zaslužim... - Č)
- koristna poraba denarja (Mogoče bi mu še dal, če bi vedel, da bo denar porabil za kaj koristnega, recimo za sendvič - Č, mi je pa en ful simpatičn k je vedno pred mercatorjem tam pri gregorčičevi, prijazen res. se mi dejansko zdi da porabi za kako stvar, sendvič in obleko, ne za litrco pa čike - I)
- prava »vrsta« brezdomca (glej tabelo 5), npr. klošar (kak tolar se najde tudi za njih sm pa tam... ampak za klošarje ne pa za kake "bleferje" - Č), ki ni tujec (no če presodim, dam včasih tudi kaj več, samo nikoli pa kakim Romunom, tem nikoli niti centa, ker imamo že svojih preveč, ne da nam še uvožene prodajajo! - E)
- očitna stiska, ki je razvidna iz načina beračenja (V stiski človek prosi drugače. Je žalosten. - F, Če bi bil tip res v stiski, bi ti to povedal brez preklinjanja. - F, Če bi jih res krvavo potreboval bi lepo prosil in razložil zakaj se gre oziroma zakaj jih nujno potrebuje. - F). Tu je zanimivo mnenje uporabnika, ki pravi, da je brezdomec sam kriv, če stiske ne zna dobro prezentirati (Če je bil res v kakšni stiski, je pa čisto njegov problem, če svoje stiske ni znal prezentirati. Pri petdesetih bi lahko že vedel, da smo ljudje precej nezaupljivi do raznih 'pomoči potrebnih'. A ne zato, ker človek ne bi hotel dati, temveč zato, ker je prosjačenje postalo gospodarska panoga, ki prosperira na račun mehkosrčnih naivnežev. - F). Včasih kriterij očitne stiske ni jasen, gre za intuitiven občutek, kot na primer, ko je neka uporabnica lahko videla na človeku, da res potrebuje pomoč (Ko sem šla v avto in si ga od daleč bolj ogledala, ko sem že speljala z avtom, sem videla na njemu, da res potrebuje pomoč. - F). Enemu od uporabnikov pa se zdi, da brezdomec, ki berači, sploh ni v pravi stiski (Ok, začasno se človek res lahko znajde v taki stiski, da ni izhoda

drugače. Ampak tak človek verjetno ne postava po ljubljanskih ulicah in z enoličnim izrazom sprašuje za drobiž. - A).

- izkazan trud (nekaterim dam, drugim ne. sem mnenja, da se more za ta denar vsaj malo potruditi... če mi v prepolni Ljubljani pokaže, kje lahko parkiram, si zasluži tisti euro, prav tako, če mi zapoje ali zapleše 🎵🎶🎤 sliši se neumno, ampak včasih, ko sem še vsak dan hodil čez tisti most med mercatorjem in bloki v kosezah v Ljubljani, sem tako natreniral tiste tri "pijančke" da so mi vsak dan zapeli kakšno drugo pesmico 🎵🎶 če ne drugega sem se jaz nasmejal, oni pa zaslužili 5€ pa smo bili vsi veseli! - E)
- trud za izhod iz brezdomske situacije (Zame vejo da ne podpiram tega da sedi in pije. Podpiram samo tiste ki nekaj delajo na tem da pobegnejo iz tega življenja. - I)
- treznost, »ne-zadetost« (Torej... če lahko, dam... vse dokler človek ni ful vsiljiv (ampak ful, tolko da ti sledi da imaš feeling da ti bo kaj naredil) in vidno opit/zadet. - I, Se mi je pa enkrat v Torriju zgodilo, da me je punca ki je bila mojih let, oblečena 50x boljše od mene vprašala če bi ji dala kaj drobiža. Mogoče bi celo premislila o temu, če bi ne bila punca očitno hudo zadeta. - I)
- hvaležnost (Če noče drobiža, potem nej gre delat, pa bo imel v roki tudi papirnat dolar za 100, 200 €... če pa me kdo na ulici vpraša če imam kakšen cent pa rad dam tud 1 €, če je un pol za to hvaležen - G)

Omenjeni kriteriji pa niso vsem uporabnikom v dovolj dobro pomoč - nezmožnost ločevanja med zaslužnimi in nezaslužnimi brezdomci jih lahko privede to tega, da nikoli nikomur nič ne dajo. Uporabnik opozarja, da zaradi našega presojanja o zaslužnosti lahko prezremo tiste, ki pomoč res potrebujejo (Le zakaj smo mi vedno tako pametni in premišljujemo, za kaj bo zapravil denar in kako smo pravzaprav mi pošteni, ker ne podpiramo pijančevanja. Ko tako generalno sodimo pomislimo na tistega, ki je mogoče v resnici res redek primer, ki ga zavrnemo ob njegovi prošnji z mislijo "vsi klošarji so enaki", on pa resnično potrebuje. - D). Uporabnica pa pravi, da se niti ne čuti poklicana k razsojanju o tem (Zase vem, da ne bi znala realno presoditi, kdo blefira in kdo ne oz. kdo si bo kupil hrano in kdo alkohol. Pa tudi poklicana k razsojanju o tem se ne čutim. - H).

V diskusiji o tem, komu ljudje dajejo denar, se pojavijo primeri, ko imajo uporabniki ali njihovi prijatelji/družinski člani »svojega klošarja«. Imeti svojega klošarja pomeni, da ima uporabnik izbranega enega brezdomca, s katerim se redno srečuje in samo njemu daje denar ali hrano (*Imam pa res enega "klošarja", ki mi je res priljubljen in vedno, ko ga vidim mu dam minimalno 5€, nazadnje ko sem ga srečal sem mu plačal obrok hrane v restavraciji (13€) 😊*). - E)

- **(NE)HVALEŽNOST**

Veliko uporabnikov kot slabo izkušnjo z brezdomci omenja situacijo, ko je bil nek brezdomec nehvaležen za podarjen denar in je to tudi jasno pokazal z vpitjem ali obtoževanjem (*K sm pa jest enga srečala pa sm mela res dobr dan pa mu dan 200 sit, pa tip reče še če mam še kej drobiža HALO. In tega fanta skos srečavam, pa če nič ne daš si pa vse sam človek ne.* - F, *Včeraj sem šla mal v shopping in pred vhodom v trgovski center me prijazno pozdravi en zanemarjen poraščen umazan moški. Ko sem izstopila me je vprašal če imam kaj drobiža. Pa sem mu dala 1 eur, ki je ostal od vozička, pa je zavpil za mano: "Vaaaa sam en euro mi je dala", pa sem se obrnila in zelo nesramno skoraj vpila naj mi vrne nazaj. Pol mi ga vrže na tla in reče "kako te ni sram, lačen sm pa žejen, zebe me... (itd.)"* - H, *Pa to je res najhuje, da ko se odločim da zdaj bom pa dala, pa imam samo bakrene, sem pa takoj škrtja pa ne vem kaj.* - H)

Uporabniki menijo, da bi morali biti brezdomci veseli vsakršne pomoči (*ampak pomoje, če si v krizi, si vesel vsake pomoči.* - I). In nekateri tudi so. Uporabniki poleg nehvaležih brezdomcev srečujejo tudi hvaležne in njihov odziv jim polepša dan (*Sam sem pa prvič doživela, da je bil klošar res hvaležen. Pobiču (pomoje ni imel 20 let) so se kar učke zasvetile, pa res se je lepo nasmehnu in je še za mano tulu: hvala, hvala in lep dan. Tko, da sem imela res dan polepšan.* - H, *Se pa spomnem enkrat ko sem bila še v osnovni šoli in sem šla v CityPark, da je bil tam zunaj en gospod, ki je sedel ob ograji in je nosil napis "Lačen sem, prosim pomagajte". Sem si rekla, da če mi bo kaj ostalo, mu bom dala. In sem mu dala tistih borih 100 tolarjev (sami papirnati desetaki in dvajsetaki) v tisto škatlo in je tako iskreno rekel "Hvala lepa", da me še danes pogreje, ko pomislim na to. In največkrat so resnično hvaležni, še nikoli mi ni nihče ni rekel, da je premalo ali podobno. Meni resnično to malo dejanje polepša dan.* - H).

Hvaležnost oziroma nehvaležnost nek uporabnik vidi kot kriterij ločevanja med pravimi klošarji in bleferji (*klošar ti je hvaležen za vsak tolar... kakšni bleferji al pa berači pa še rečejo če nimaš nič več... k**** jih vidi - Č*).

3.3.1.4 Vzroki za brezdomstvo

Kategorija vključuje mnenja uporabnikov o tem, zakaj nekdo postane oziroma ostane brezdomec.

Veliko uporabnikov se sprašuje o vzrokih brezdomstva (*Kaj si mislite o tem, so si za to da so pristali na cesti, sami krivi ali jih je na cesto vrglo kruto življenje? - I, Srečujem jih vsakodnevno, in priznam, da sem že pomislila kdaj, ko sem videla kakšnega brezdomca in začela razmišljat, kaj se mu je zgodilo, da je pristal tam, kjer je pristal. - I*), enemu izmed njih se zdi razmišljanje o tem še posebej pomembno (*In meni osebno se res zdi pomembno, da folk začne razmišljat zakaj so te ljudje tako zablužili v življenju, kaj jih je do tega pripeljalo ipd. - I*), nekaj uporabnikom pa sploh ne (*sigurno imajo svoj razlog da so to kar so. - A*). Nek uporabnik opozarja, da teorije, ki jih imamo o vzrokih, niso preverjene, saj nihče o tem ne vpraša brezdomcev samih (*Tako vsi nekaj tja v tri dni obsojamo te ljudi, seveda imamo sami svoje ugotovitve, prizadetega pa tudi en od vas tako kot jaz ni vprašal zakaj je pravzaprav prišel na beraško palico. Niti en se s takim človekom ni vsedel skupaj na klopcu in ga povpraša kako lahko do tega pride. - E*).

Mnenja o vzrokih so različna. V diskusijah omenjene vzroke v grobem lahko razdelimo na **individualne** ter tiste, ki so **izven posameznikovega vpliva**. Pri nekaterih brezdomcih naj bi šlo za vzrok iz prve skupine, pri drugih iz druge (*Nekateri so si sami krivi, drugim se je lajff tko obrnu. - A, Js mislm, da so ti ljudje povečini sami krivi za svoj položaj. Ok, dopuščam možnost, da jih je določen procent v situacijo pahnili sistem. tolik o tem. - C*), v manjši meri pa je prisotno tudi mnenje, da gre za **kombinacijo obeh vrst vzrokov** – največkrat so omenjene težke okoliščine v kombinaciji s šibkim karakterjem ali neiznajdljivostjo (*Res je tudi, da se eni prostovoljno odločijo za to (takih je najbrž bolj malo), večina pa ne. Vsi se pač ne znajdejo v življenju, kaj češ. Kaj pa lahko narediš s socialno, s 30, 40 jurji na mesec? Plačaš najemnino za eno ušivo sobo ali si kupiš hrano? Kaj ti ostane? - C, Iz raznih razlogov so pristali na cesti. Večina ni bogve kako močnega karakterja, najbrž jim je bilo lažje "se predati" kot pa vztrajati in potruditi se, da bi se*

izvlekli iz težav. - H, *Kajti tudi oni so ljudje in ne veš zakaj so zabredli v klošarstvo, lahko so bili čustveno nestabilni, prevarani kar je sledilo da so se vdali alkoholu to je vodilo v izgubo službe, bližnji so ga odrinili stran in pristal je kot klošar* - A). Glede na vzročnost je opaziti tudi primerjavo med sedanostjo in preteklostjo. Brezdomstvo naj bi bilo za brezdomce včasih življenjski slog, ki so si sami ga izbrali (*Klošarji stare šole so ljudje, ki so povečini po lastni volji ubrali tako življensko pot.* - J), današnji klošarji narkomani pa naj bi bili *padle ptice, tragične figure* vrag si ga vedi kakšnih domačih zgodb - J).

Tega, kaj je bil vzrok pri točno določenem posamezniku, pa mimoidoči ne moremo vedeti, kar lahko vpliva tudi na pripravljenost za pomoč (*Vendar ne moremo vedeti, kdo je pristal tam po lastni krivdi, in s kom se je usoda poigrala. In prav zaradi takih stvari, se ti včasih zdi dobesedno "neumno" dajati kakršnekoli stvari, od obleke, do denarja, do hrane.* - I)

Poglejmo podrobneje vzroke vsake skupine:

• INDIVIDUALNI VZROKI

Najpogostejše omenjeni vzrok, ki izhaja iz posameznika, je **lastna odločitev** za brezdomski način življenja (*99 % klošarjev se je samo odločilo za tak način življenja.* - E, *Jp, gre za tipa, ki ga malone celo mesto(ni prestolnica) pozna. V bistvu ima mož baje bajto in neki dnarja, folk pravi, da je v lajfu veliko delal in na tak način uživa brezskrbno življenje... sej mu nič ne fali.* - C).

Nek uporabnik pravi, da so mogoče storili kakšno **napako** (*Mogoče jim je včasih šlo dobro, pa so storili kako napako, in so pristali in obtičali na mestu, kjer so.* - I).

Veliko uporabnikov meni, da jih je **večina tut sama kriva**, da je tko - Č, torej, da so postali brezdomci, kajti *možnosti pomoči je več če pa obupaš je pa tvoja stvar.* - Č (*preden človek (neprostovoljno) konča na ulici, gre skozi veliko rok in mimo mnogih vrat ...* - Č). Uporabniki brezdomce primerjajo z drugimi ljudmi (tudi s sabo), ki so se znašli v težavah, vendar so se s svojim trdom izvlekli ter se sprašujejo, zakaj se brezdomci ne. Ena od možnih razlag je, da so oni pač tuki najbolj nasrkali, al pa imamo mi več milosti. Ne vem, mogoče smo imeli mi vsaj nekoga, ki nas je malo dvignil, mogoče imamo drugačno obrambo - npr. *bežimo pred sabo v delo, oni pa v alko al pa hors.* - E). Univerzalnega odgovora nikoli ne bomo izvedeli. Brezdomci so sami krivi, a mi jih ne smemo obsojati, saj

ne vemo, kaj je v ozadju. - E. Pripomba, da so brezdomci sicer sami krivi, vendar jih ne bi smeli obsojati, se v diskusijah pojavi večkrat.

- **VZROKI IZVEN POSAMEZNIKOVEGA VPLIVA**

Nekateri uporabniki menijo, da brezdomci na cesti **niso pristali po svoji volji** (*Klošarji so pa sploh v redu in večina ni na cesti po svoji želji. - A, Jaz verjamem, da noče niti en biti cel dan in celo noč zunaj na hladnem. Ali bi to kdo od vas želel? - E*). Tudi, če gre za odločitev, pa je bila narejena zato, ker oseba ni več zdržala in tako **druge izbire kot iti na cesto niti ni bilo** (*mi je blo pa zmeraj veliko vprašanje, kaj lahko človeka tolk dotolče, da se odloči za ta korak in gre na ulico!? - C, a se vam ne zdi, da so oni že tko in tko izgubil vse na svetu in da nimajo nč več za kar bi živel? A se vam to ne zdi zadost velka kazen, za nekoga, ki enostavno ni več zdržal svoje bede? In mislim RES BEDE. - A, Biti klošar pa pomeni zadnji izhod pred smrtijo, ko ne nejdeš drugega izhoda vendar marsikdo bi raje normalno živel od teh klošarjev kot pa životaril. - Č, Tako druge izbire nimajo, kot beračiti. - E*).

Uporabniki včasih navajajo splošne, široke vzroke, npr. **težko življenje** (*Življenje jih pač pahne v takšno situacijo, da potem tako eksistirajo. - Č, jim je usoda namenila takšno življenje - I*) ali **nesrečne prelomnice** (*Nekaj nesrečnih prelomnic lahko človeka hitro spravi v obup in če ni pomoči gre stvar samo še navzdol. - E*), včasih pa opisujejo bolj konkretne scenarije (*Nekateri imajo manjše dolgove, jim prodajo stanovanje po polovični ceni (druga dražba), ker npr. na prvi ni bilo kupcev. Nekdanji lastnik je pa vržen na cesto... Bil naiven pa šel npr. za poroka kakemu falotu... - C*).

Med ostalimi specifičnimi vzroki so še: **izguba službe** (*Vsak lahko hitro zgubi službo in potem, če je v najemniškem stanovanju s pomočjo države komaj pokrije stroške za stanovanje. Če ti to ne uspe se lahko pridružiš ostalim na ulici. - Č*), **alkohol** (*Nekatere je alkohol spravil med klošarje. - E*), **poškodba** (*Človek je pristal na vozičku zaradi tega ker mu je drevo padel na noge in je ostal brez nog in posledično je tako pristal tudi na cesti. Žalostno, da nekatere do tega pripelje krut dogodek. - I*), **deložacija** (*Deložirali iz stanovanja, ker si ni mogel privoščiti odkup. /.../ Država mu še to vzame, tako, da praktično nima več sredstev in toplega doma. - E*), **težke razmere v otroštvu** (*To so ljudje, ki so izgubili zaupanje vase, v sočloveka, izgubili so dostojanstvo in to verjetno že od malega. Čeprav jih je večina nekoč imela službo in družino, enostavno so tako ranjeni, da ne zdržijo v odnosih. Nikjer. Ne morejo se srečat s sabo, ker jih vse preveč boli. Zato hitro*

vse pustijo in obupujejo nad sabo še naprej. Z vsakim, s katerim sem jaz govorila, je imel doma štal, pretepanje, alkohol, narkomanske starše, starše brezdomce, zlorabe... kar češ. Kaj boš pol? Komu boš zaupal, če je edino kar poznaš zloraba in dajanje v nič? - E).

Vsak ima torej svojo zgodbo (*Da so postali klošarji ima vsak svoj razlog, katerega bi morali spoštovati - Č*), ki je lahko zelo boleča (*njegove "zgodbe" so kar resnične in boleče... - Č*). Prisotno je zavedanje uporabnikov, da tudi sami lahko postanejo junaki katere izmed teh zgodb (*Saj, še posebej zdaj v času gospodarske krize, vidimo, da se morajo tudi družine z zaposlenimi starši boriti, da se prebijejo skozi mesec. Težko je. - I, Saj morda se bo to nekoč zgodilo meni. - A, vsakemu se lahko kaj takega zgodi, žalostno:(. - A, Ali lahko zagotovo rečemo, da nam se kaj takega ne more zgoditi? - E, Življenje je zelo goljufiva zadeva. Obrne se lahko kadarkoli. - J*).

Takšni so torej odgovori uporabnikov na vprašanje, zakaj nekdo postane brezdomec. Kaj pa pravijo o tem, zakaj nekdo brezdomec tudi ostane?

Razlogov je lahko milijon - večina njih pa izhaja iz človeka samega. Predvsem pa ni korektno reči - ta človek ni imel možnosti. Ker to enostavno ne drži. Res ne. - E.

Kot sem omenila že v kategoriji *Ocena stanja*, nekateri uporabniki menijo, da brezdomci nimajo interesa, da bi spremenili svojo situacijo, so vdani v svojo usodo, apatični in brez ciljev.

Med drugimi razlogi najdemo:

- ker se na ta stil življenja navadijo (*V Kopru poznam dva klošarja, ki imata zelo lep dom in starše, samo sta se tako navadila in živita tako. - H*)
- ker nočejo delat (*Vem, da mogoče ne bi smela obsojati ampak po mojem mnenju so tudi brezdomci, ki so sposobni delat, si poiskati službo in bi si lahko uredili življenje ampak nočejo delat zato pa raje prosjačjo. - I*)
- ker je brezdomstvo lažja pot (*Če pa tak "na easy" pridejo do denarja, navsezadnje zakaj bi se sekirali (verjetno tako razmišljajo). - I, To je najlažja pot, da si klošar. - Č, najlažja pot je iti na ulico, se zanemariti, po možnosti se ti svira ne samo zase ampak tudi za ostalo familio... in se iti: miška a bo kaj drobižka... - Č, Najlažje se je vdati v usodo, si reči, jebiga, v življenju se mi je zalomilo, najbolje, da se uležem na hrbet in počakam, da kriza mine; pa da ne bo tak dolgčas, se ga bom pa še malo*

napil in zadel. Zelo malo klošarjev sem slišala reči, da bi si radi nazaj uredili življenje, vsi ostali raje bluzijo in fehtajo, ker se da na tak način čisto lepo preživet brez pretiranega naprezanja. - J)

- ker niso iznajdljivi in zanje nikomur ni mar (*Pa tudi niso vsi tako iznajdljivi, čeprav bi se tudi zanje dalo najti kakšno delo ali stanovanje. Itak se pa nihče ne pobriga zate, če nimaš na primer sorodnikov. - A, Ne najdejo se. Ne znajo ali pa tudi nočejo se vrniti.– J)*
- ker je to življenjski slog, ki jim je všeč (*Pač jim tak lajf ustreza, da so na postaji že ob 8h zjutraj ko se tam trgovina odpre in potem ga pijejo na postaji oz. za postajo do 9h zvečer dokler se ne zapre. - I, To je njihov način življenja! Daleč od tega, da nebi bili sposobni delat, si poiskat kašno sobo bit pač neklošarji - H, Če človek prebira Kralje ulice, se da tudi ugotoviti, da imajo nekateri hiše, bančne račune, celo delne redne zaposlitve. Gre torej povečini za življenjski slog - J)*
- ker je težko karkoli spremeniti (*Težko se je pobrat, ko si tako na dnu. - I Mogoče bi se nekateri radi popravili, pa nimajo dovolj volje... - I, Če se ti zgodi, da ostaneš brez stanovanja kolikor vem nimaš stalnega naslova in je težko dobit službo it na banko itn. - Č, Leta naredijo svoje. Pri 45-50ih letih je težko najti delo. - E)*
- ker ostali z dajanjem miloščine ohranjamo njihovo stanje (*S tem, ko jim dajemo denar, samo vzpodbujamo njihovo lenobo in labilnost. - A)*

3.3.1.5 Rešitve

V to kategorijo spadajo ideje, predlogi, mnenja in nasveti uporabnikov v zvezi z izboljšanjem stanja na področju brezdomstva oziroma v zvezi s tem, kako bi se morali ljudje do brezdomcev obnašati. Kategorija zajema tudi prakse in nasvete o tem, kako reagirati na cesti, da se ti brezdomec sploh ne bi približal oziroma kako se ga znebiti, ko že stopi do tebe.

Ločimo lahko tri nivoje ukrepanj oziroma ravnanj – nivo brezdomca, nivo javnosti in sistemski nivo.

• NIVO BREZDOMCA

Prevladujoča misel tega nivoja je, da se **brezdomec lahko spremeni le sam**, ne glede na naše posredovanje, pa naj bo to v obliki zaničevanja in obsojanja ali pa pomoči oziroma ukrepov (*Kaj mislite, da boste spremenil s tem da ga zaničujete? Njega? Spremeni se lahko samo sam.* - A, *Pač se je sam odločil za tak lajf in če mu js nebom dal dnara, to ne spremeni ničesar, on zarad tega nebo šel delat v fabrko* - C, *Žal kaj veliko se ne da narediti. Brezdomec mora najprej pri sebi v glavi "pošlitati" stvari, potem se bomo pa pogovarjali naprej.* - D, *Se popolnoma strinjam. In njim se je nekaj zavrtelo v glavi! In se jim še vedno vrti. Mi jim sicer lahko pomagamo ustaviti vrtenje, opraviti pa morajo sami. Problem je, če se nekdo navadi na klošarsko življenje, če sprejme kot pravilno in kot zanj (edino) ustrezno ... Takrat je pa res (skoraj) utopično razmišljati o rešitvi posameznika...* - E).

Vse, kar po mnenju uporabnikov lahko naredimo je, da jim **razložimo, da si lahko sami pomagajo** (*Tudi to, da jim razložiš, da si lahko sami pomagajo, če si želijo, je super, ker verjamem, da se je marsiakteri brezdomec že zapletel v naučeno nemoč.* - G), oziroma **verjamemo vanje in skupaj z njimi iščemo rešitev** (*Jest mislim, da je s klošarji treba zelo počasi, korak za korakom iskat rešitev. /.../ In itak, ničesar ne moremo storit namesto njih, lahko pa verjamemo vanje.* - G). Uporabniki pa se niti to ne zdi potrebno - **vsak naj se znajde sam** (*Vsak od nas se mora najdit na tem krutem svetu.* - A)

Nekaj uporabnikov razmišlja o tem, kaj bi sami storili, če bi se znašli na cesti (*V primeru, da sam zaključim kot klošar. Si zrihtam vrt, postavim brunarico 4x5, spanje si uredim v podstrešju, kuham na plin, vodo si napeljem v cisterno in me boli "K" za cel svet. Nabavim pitbula, samostrel, elektroschoker... za samoobrambo in uživam Life. Klošarjenje mi postane življenski slog. Podpora laufa (45.000k), položnic ni.* - C).

Kot rešitev večina uporabnikov brezdomcem »predlaga«, **naj si najdejo delo** – kakšno, ni pomembno, celo nelegalno je boljše kot nič (*Nej gre gojit konoplo pa prodajat, pa bo zaslužu, ne pa da fehta* - C, *Ne rečem, da so niso reveži, ampak dokler bodo znali fehtati jih kaj klinac gleda. Raje naj se na rdečem križu ali pa na karitasu uredijo (umijejo, obrijejo,...) in si poiščejo kakšno delo (cestarje, vrtnarje, "porivače" vozičkov ali kaj podonega vedno iščejo).* - D).

- **NIVO JAVNOSTI**

Veliko uporabnikov meni, da brezdomcev **ne bi smeli obsojati** in k temu tudi pozivajo bralce forumov (*Prosim ne obsojajte jih. - A, kul, ne damo jim dnarja, ker se nam to pač moralno ne zdi ok. vse lepo. ampak zakaj obsojat? a se vam ne zdi, da so oni že tko in tko izgubil vse na svetu in da nimajo nč več za kar bi živel? a se vam to ne zdi zadost velka kazen, za nekoga, ki enostavno ni več zdržal svoje bede? In mislim RES BEDE. A bi jih mogli še zaničvat, ko so že tko manj kot na dnu? vem da obstaja ena misel, ki se je ne spomnim natančno, blo pa naj bi neki v tem smislu, če ne moreš storit za človeka nč dobrega, mu tut slabga ne deli... - A, Torej ne obsojajte temveč pomagajte po svoji moči, zaradi 1€ ne bo nihče propadel, klošar pa bo lahko kupil tisti litrček vina, ki mu je še edina uteha v življenju. - I, Sicer je čisto vaš problem dat ali ne dat denar. Ni pa treba govorit o lenuhih ipd., če ne veste zakaj so ti ljudje v taki situaciji. Se čisto strinjam z Ano vprašajte človeka zakaj je v tej situaciji in ne sodite sami. - Č).*

Po mnenju enega od uporabnikov bi k boljšemu razumevanju brezdomcev pripomogel **direkten stik** (*Če bi slišali te zgodbe v živo in če bi to videli dejansko vsak dan bi razumeli. - I) oziroma posluh* (*Mogoče bi bilo pa fajn, če bi namseto razlaganja kdaj prisluhnilli, da nam oni povedo svoje ideje. Mogoče bi jih potem lažje razumeli. - G).* Osebni pristop se uporabnikom zdi pomemben, vendar ni brez negativne plati (*Edina rešitev tle je osebni pristop, ampak to je za posameznika res težko (si vzet čas, otrpljenje pa še tvegaš veliko...).* /.../ *Tvegaš, da te bo nekam poslal, ko mu boš razlagal svoje ideje, kar sicer ni prav hudo, bi se pa verjetno zgodilo v večini primerov. - G).*

Nek uporabnik pravi, da je tudi **način, kako brezdomce zavrremo pri beračenju** (če smo vljudni in iskreni), pomemben (*Naš odnos do brezdomcev mora biti vreden človeka. Dolgoveziti o tem ne mislim. Je pa res, da mnogokrat ne vemo, ali je prav, da komu izmed njih, kaj damo ali ne. Zagotovo pa ne bomo nikoli zgrešili, če se mu nasmehnemo, mu rečemo lepo besedo ipd. - E, Tudi to je način, kako poskrbimo za njih. Ne zbijajmo tem ljudem dostojanstva. In še to. Zelo všeč mi je misel. "Zlo zmaga vedno, ko dober človek ne naredi nič dobrega." Prepričan sem, da je brezdomcem treba pomagat na tak način. Prepričan sem, da bi se Jezus strinjal z menoj. In usmiljeni Samarijan tudi. - D).*

Nauk zgodbe o usmiljenem Samarijanu in ljubezni je rdeča nit diskusije, ki nosi enak naslov - Usmiljeni Samarijan. Večina uporabnikov, ki je sodelovala v tej diskusiji meni, da bi morali ljudje, prav tako kot usmiljeni Samarijan, izkazovati ljubezen, skrb in **usmiljenje do bližnjih**, tudi brezdomcev. Podobna mnenja najdemo tudi diskusijah na drugih forumih (*A zakaj bi jim pomagal? Zato ker so oni ljudje, ki jih ljubi Bog in ki smo jih tut mi dolžni ljubiti (na način, kot to zmoremo). Kolikor moremo, jim moramo poklanjat dostojanstvo človeka (morda le z nasmehom).* - E, *Znano je, da se Judje in Samarijani ne marajo. Nagovorjujoče mi je bilo to, da je tale Samarijan premagal antipatijo (seveda, če jo je sploh čutil) in bil pripravljen pomagati človeku tukaj in zdaj brez kakršnegakoli če, ampak...* - D).

Drugačnega mnenja pa so uporabniki, ki pravijo, da s tem, ko brezdomcem pomagamo, le ohranjamo stanje takšno, kot je, in bi bilo torej **bolje, če jim ne bi ničesar dajali**:

Tudi jaz tako mislim... če jim čist nobeden nebi nič dal, bi se že zdaaavnaj zmigali in nebi zabredli tako globoko... - A

Ja krivi smo pa vsi, ki mislijo, da jim je treba dati po 2 eur pa po 5 eur???? hallo 2 eur = 480 sit po starem, ste dali kdaj prej klošarju 500 sit????????? Malo se zamislite??? - E

Jest se pa sprašujem, če je sploh v redu, če jim dajemo hrano pa rihtamo prenočja ipd. Po eni strani je logično, da človeka ne boš pustu ležat tm nekej, sploh če maš možnost mu ponudit nekaj za bivanje. Ampak ali ni morda to odobravanje takega življenja in vzbujanja razmišljanja: Sej mi ni treba delat. Mi dobri ljudje dajo ... Tuki mislem, da je res en velik konflikt. - E

In če jim nihče več nikoli ne da nič, potem je to prava pot, da pozabijo na omamo in rešijo svoje težave s trezno glavo. Pač ne štekam alkohola in takih reči v povezavi z žalostjo, težavami ipd... - I

Točno tako kot je ena zgoraj napisala, da jim država preveč da in ljudje. Če jim država&ljudje ne bi tolko devali, bi mogli delat, če ne bi pa (po domače povedano) umrli od lakote... - H

Nekateri uporabniki pa ne ostajajo le pri besedah, ampak poročajo o svoji **aktivni participaciji na področju pomoči brezdomcem** (*jest bi pa samo to dodal, da sem pred kratkim začel delat kot prostovoljec in pomagam dve uri na teden pri razdeljevanju*

*brezplačne hrane klošarjem, narkomanom... - A) oziroma načrtujejo **nove akcije** (Mogoče bi lahko MF začel kakšno akcijo?! Zbiranje oblačil in/ali prostovoljnih prispevkov? Peticija na mater županjo, Ministrstvo za delo, Ministrstvo za zdravje...? - B, Pametna ideja... Verjamem, da nobeden ni tako reven da ne bi mogel kaj dati oz. prispevati. - B, Vsekakor sem za to! 😊 Mogoče zdaj, ko bo mraz pritiskal še kar nekaj časa, sem za to, da se zberejo kakšne bunde oz. puhovke, deke oz. odeje, ipd. .. 🤖 - B).*

Z načrtovanjem skupne akcije je povezana tudi ugotovitev, da brezdomcem **lažje pomagamo skupaj**, kot pa vsak sam (*Kako pomagati brezdomcem? Vsak posameznik težko (razen kakšen tolar kdaj pa kdaj), več skupaj pa lažje! - B).*

Vendar pa se nekateri uporabniki sprašujejo o smislu in ustreznosti pomoči človeku, ki le-te ne želi (*Zakaj bi bilo posameznika sploh potrebno reševati, če svoje življenje sprejme kot pravilno in ustrezno? Samo zato, ker razmišljajo durgače, kot večina? Je res prav, da vedno hočemo pomagat tistim, ki tega nočejo? - E).* Mnenja so deljena (*Slončica, popolnoma se strinjam, da je vsak človek vreden ljubezni in dostojanstvenega življenja. Hotel sem samo vprašat, zakaj bi mi (družba, mainstream) vsiljevali nekomu, kaj pomeni dostojanstveno življenje. Saj razumem - iz ljubezni. Pa vseeno - ni mogoče do neke mere ljubezen tudi v tem, da človeku pustiš, da je takšen, kot želi biti? - E, Res ne moremo nekomu vsiljevati nečesa, če to noče. Pa vendar, če mu pokažemo, da je ljubljen in bo popoln dne ta človek umrl, bo umrl z zavestjo, da je ljubljen in to JE RAZLIKA, čeprav se na zunaj morda ne vidi. - E).*

Ena od uporabnic pa je, predvsem do brezdomnih uživalcev drog, zelo netolerantna. Pomoč se ji ne zdi potrebna, rešitev vidi v **odstranitvi** po sistemu genocida - postavila bi jih pred zid. (*Ja, da o ta mladih džankijih niti ne govorim - take pa direkt pred zid! Sem zelo netolerantna do njih. Če se komu tako zelo smilijo, jih pa naj pelje k sebi domov. - A).*

Uporabniki imajo tudi nekaj nasvetov v zvezi z reagiranjem na cesti, če ne želiš, da bi se ti brezdomec približal oziroma se ga želiš znebiti.

Da se ti oseba sploh ne približa, naj bi bilo najbolje **ostati hladen** (*Do teh bleferjem je treba bit totalno hladen in da mu že od daleč daš vedet da nej ne hod k tebi zgublat čas... - Č),* pomaga tudi **poslušanje glasbe preko slušalk** (*Odkar imam v ušesih slušalke, se je*

procent težakov drastično zmanjšal. Če pa še kdo laja za tabo, ga pa itak ne slišiš, ker poslušáš glasbo ali pa se tako narediš :) – I).

Ko oseba že pristopi, pa se je lahko znebiš z **ignoriranjem ali krepkimi besedami** (Še najbolj me nervirajo s fehtarjenjem cigani, ampak z z ignorjem ali parimi krepkimi besedami se jih da otrest – E). Če bi brezdomec grozil, bi uporabnik poklical **policijo** (če pa bi kdo grozil, pa verjamite da bi jaz njemu bolj zagrenil življenje, kot on meni (policija, davkarija) - ki mu sicer nič ne morejo, lahko pa ga kakšno uro ali dve malo ožemajo, da se bo naučil... - E). Policijo bi uporabniki klicali tudi zato, ker jim gredo brezdomci na živce ter zaradi suma, da je brezdomec poškodoval avto (Zadnjič smo jo videli s psom v Tivoliju - če ima denar za psa in če lahko teče za avtomobili, čveka pa kako jo noge bolijo in kr neki (sej ne vem, o čem blefira, da je bolana), ampak me ima, da bi enkrat poklicala policijo. - D, Se strinjam s tabo. Tudi jaz jih imam poln kufer. Ne vem, kje je policija, ko jo rabiš? – I, Velikokrat sem že razmišljal, če bi lahko v takem primeru kot sem ga navedel zgoraj poklical policijo itd. Ker zadnjič ko sem pral avto sem našel rahlo dolgo prasko čez desna vrata, ne bom obtoževal, samo lahko bi bil eden izmed njih, ker mu je enkrat kolega iz fore dal 2 marke – E).

• **SISTEMSKI NIVO**

Uporabnik meni, da bi za brezdomce morala poskrbeti **država** in sicer bi jih morala **odstranit s ceste** (v tej "svobodni" državi, bi država morala poskrbet z njimi. torej jih spucat z naših mestnih ulic. – Č), ne pove pa, kako naj bi to država naredila. Drug uporabnik vidi vlogo države v tem, da vsem **zagotovi enake možnosti in poskrbi za to, da so brezdomci v zavetiščih**, ne pa, da naredi vse namesto posameznika, saj to zmanjšuje motivacijo za delo. Uporabniki sami večinoma ne predlagajo konkretnih rešitev, vendar pa to želijo od države (Naša vlada bi se lahko spomnila urediti kaj bolj konkretnega za vse te ljudi. - I). Eno redkih konkretnih idej na sistemskem nivoju ima uporabnica, ki meni, da država podpira ne-delo: Očitno jim država preveč denarja nameni, da si lahko privoščijo nedelo./.../ Če bi jaz bila odgovorna na tem področju, bi vsem klošarjem ukinila kakršnekoli prispevke (razen invalidske) izdajala bi plačilne naloge ker stojijo pred trgovinami in s tem kršijo javni red in ugled... potem bi si vsaj 1/2 klošarjev poiskala kakršnokoli delo. - G.

3.3.1.6 Delo

*'Lej, stvarnica vse ti ponudi,
iz rok ji prejemati' ne múdi!*

*Lenega čaka
strgan rokav,
pal'ca beraška,
prazen bokal.*

(Valentin Vodnik: Dramilo)

Kategorija »delo« predstavlja zelo pogosto temo v analiziranih diskusijah. Mnenja uporabnikov o brezdomcih v povezavi z delom so si med seboj zelo podobna. Njihova glavna sporočila so:

- delati je treba (*Vsak dan sem utrujena, delam do poznih večernih ur, partnerja premalo vidim, za prijatelje si komaj najdem čas... ampak delati je treba /.../- A)*
- vsak, ki je zdrav, ima možnost narediti kaj iz sebe (*Iz razloga, ker vsak ki je zdrav ima možnost, da nardi kej iz sebe sam voljo more met... - A*). V primeru bolezni so uporabniki bolj popustljivi (*drugo je če je clovek bolan in ne more delat - I*)
- brezdomci ne delajo, ker z beračenjem in/ali socialno podporo na lažji način zaslužijo dovolj (*Tipičen primer so socialni primerki... Hja navsezadnje zakaj bi clovek hodil v službo za 400 evrov, če se prijaviš na socialno pa dobiš 200 evrov, s tem da si čisto brez obveznosti... - I, Sploh, ker ni fora v tem, da ne bi mogli delat, ampak nočejo. Valda, lažje jim je sedeti npr. pred trgovino in fehtati, kot pa, da bi garali, da bi si zaslužili denar. – H, ampak kaj, ko brez dela lahko zaslužijo več, veliko več. – E, Žal od teh junakov res ne bi nihče delal, končno pa zakaj pa bi, ko pa nafehta v 4-5 urah tam 30-50 eur, če bi pa delal bi pa zaslužil ušivih 400-500 eur za 182 ur - E)*

V zvezi s tem je prisotno tudi mnenje, da jim država namenja preveč denarja in s tem tak način življenja omogoča (*Očitno jim država preveč denarja nameni, da si lahko privoščijo nedelo. – G*). Enako naj bi počela tudi Cerkev s svojimi programi pomoči (*Poglejmo: hrano ti delijo razni prostovoljci, denar pa dobivaš od tistih, ki*

dejansko za kruh in vodo nekaj naredijo. Kako se lahko Cerkev potem postavi na stran teh lenuhov in, da ne rečem, izkoriščevalcev? – G).

- brezdomci ne delajo, ker so preveč leni (*Ampak očitno je, da takim primerkom to ustreza, življenje brez obveznosti, denar prileti dobesečno z neba, narediti jim ni treba popolnoma nič, potem tu pa tam gre še na rdeči križ, pa kaki karitas pa še tam dobi stvari, ki jih potrebuje... In seveda naša usmiljena država podpira takšne "lenuhe"... - I, Sej verjamem, da je dost itakih, ki so zares bogi, ampak roko na srce - večina je takih, k ise jim enostavno ne da delat! - H)*
- brezdomci bi morali delati (*naj nekaj naredi za svoj denar, ni važno a je star, mlad, ali pa brez ene roke. gre za odnos do okolja, oziroma bolje za način življenja. - E, Pred trgovino Hofer je klečal mlad fant in prosil, jaz sem mu brez pomisleka rekla: ustani gor in pojdi delat, kaj te ni sram, da tukaj prosiš?? - H)*
- večina brezdomcev je sposobnih delati (*od 100% klošarjev je zihr 80% takih, ki bi lahk kej naredl iz sebe... - A, Daleč od tega, da nebi bli sposobni delat, si poiskat kašno sobo bit pač neklošarji - H). Uporabnike med brezdomci, ki ne delajo, najbolj motijo mladi (Mene pa živcirajo "smrkavci" med 20 in 40 let, ki imajo dve zdravi roki, pa so preleni, da bi poprijeli za kakšno delo in raje fehtajo. - J, še nikoli nisem tam nikomur nič dal, ker tam fehtajo taki 20-40 letni polno sposobni za delo - E)*
- če bi želeli, bi brezdomci lahko dobili službo (*Ne smilijo se mi. Dela je dovolj na tem svetu. Če le hočeš delat. - A, vsaj čez poletno sezono lahko najdejo delo... če le želijo... - I, Vsak ki bi rad delal lahko dobi službo. Kdor pa noče pa ne bo delal in bo raje v luft gledal po cele dneve. Nažalost moramo potem zaposleni še take podpirat - E)*

Tu se kar pogosto pojavlja tudi nasprotno mnenje, torej, da brezdomci zelo težko dobijo službo, saj niso zanimiv kader, nimajo stalnega naslova, nimajo volje, nimajo zadostne izobrazbe, se težje prilagodijo, so prestari, psihično uničeni, odvisni od alkohola, ujeti v začaran krog in podobno. Poleg tega je družba polna predsodkov, delodajalci pa diskriminatorni, kar prav tako slabša njihove možnosti (*V naših krajih so načeloma klošarji starejše osebe (tam okolica abrahama in gor) in tudi če si slednji gre iskat službo, kdo pa ga bo zaposlil?? Komaj čakajo, da zaposlijo psihično uničenega, nezanesljivega navadno še alkoholno odvisnega brezdomca! - E, Ljudje rečejo: "Zakaj si pa ne najdejo kakšne službe, zakaj fehtajo*

za denar?" Ja kdo bo pa vzel v službo brezdomca? Če hočeš delat moreš imet stalno bivališče in če si hočeš kupit stanovanje, da boš imel stalno bivališče rabiš denar, torej moreš delat... Začarani krog... - I, predsodki pa vedno so in vedno bodo, ravno tako kot fovšija & co. No in ravno zaradi zadnjih dveh stavkov ne dobijo službe pa so lahko dobri ne vem kje. Se pravi napaka ni v njih ampak v nas - E).

Na argumente in vprašanja, povezana s formalnimi ovirami (Se kdo spozna na zakodonado s tega področja? Zanima me, na kakšen način so brezdomci sploh lahko zaposleni, kaj je z njihovim stalnim prebivališčem (in posledično dokumenti)? - G), uporabnik, ki se tudi poklicno srečuje z brezdomci, odgovarja:

1.) Formalno stalno (za krajši čas) bivališče si lahko uredi na krajevno pristojnem CSD. 2.) Prijavi se v evidenco ZRSZ in si še isti dan BREZPLAČNO uredi obvezno zdravstveno zavarovanje (kot brezposelni osebi ji to plačuje občina). 3.) S tem, predvsem s točko 1, se vzpostavi formalna, s točko 2 pa vsebinska osnova in možnost za takojšnjo zaposlitev. In, glej čudo, vse to se da urediti praktično v parih dneh. Seveda če je zdravje in volja... kjer pa tega ni, se pa lahko vsi na trepalnice mečemo, a zaman. - G

- brezdomci so »izbirčni« glede službe (Se pa strinjam, da je velika večina preponosna (kako, hudiča, a klošarjenje pa ni pod njihovo častjo), da bi opravljali delo smetarja ali kaj podobnega. – H, V Slovenijo prihajajo delavci iz tujih držav, ker smo mi, Slovenci, preponosni, da bi poprijeli za določena dela. Ker nekateri raje cingajo nogo na zavodu in čakajo na dotično službo, nekateri še te ne čakajo. Zame je vse to skupaj nekaj nedopustnega. Ja no, pa čakajte na svojo perfektno službico, za katero ste doštudirali. Ampak včasih je potrebno poprijeti tudi za kakšno "nižje" delo, če želimo kasneje uspeti. - G, In mi je zavrelo in sm jih tudi jaz nadrla, da naj gredo delat. Da Okolje išče delavce (ker sem ravno par dni pred tem brala o tem) pa so rekli, da zakaj bio mogli opravljat tako SRAMOTNO delo (smetarja) - pa sm jim rekla, da če jim ni bolj sramotno to, da morajo fehtat pred faxom študente. - H)
- služba je rešitev (Vem, da mogoče ne bi smela obsojati ampak po mojem mnenju so tudi brezdomci, ki so sposobni delat, si poiskati službo in bi si lahko uredili življenje ampak nočejo delat zato pa raje prosjačjo. - I, verjami, da se dobijo službe, pa magari za 500€ na mesec, kar je dovolj za eno sobo in preživetje na toplem - E)

Brezdomci, ki ne delajo, si po mnenju uporabnikov tudi ne zaslužijo njihovega denarja in pomoči (*nej gre delat al pa nej s****i. ne bom jz garal 8 ur na dan da mu bom za cviček daju.* - C). Pogost argument je, da mora uporabnik trdo delati za zaslužen denar, zato se mu ga ne zdi smiselno zapravljati za ljudi, ki ne delajo, pa so tega sposobni (*jst se za svoj denar preveč matram, da bi ga razmetavala glih vsakmu, ki mim pride...* - A) oziroma se mu zdi, da bi bilo prav, če bi tudi brezdomci delali in se trudili za svoj zaslužek, saj se mora tudi on (*če jaz lahko delam 8 ur in več na dan, potem tudi on lahko.* - A).

Uporabniki poročajo o primerih, ko so se sami angažirali in brezdomcu ponudili službo ali delo, pa ga je le-ta zavrnil (*Aja, ko me pa kak berač iz bližnje okolice vpraša, če imam kaj drobiža, ga vprašam, če mi pride pokosit travo. Si lahko misite, koliko mi jo je pokosilo.* - D, *nato sem mu ponudila službo kot skladiščnik v našem podjetju (ker sem sama odgovorna za kader in trenutno potrebujemo 2 skladiščnika) mi je rekel: "haha, a zgledam tko da bi v skladišču delal"* - G).

Tudi na tem področju pa niso vsi brezdomci enaki. Uporabniki postavljajo za zgled primere »delovnih« brezdomcev, ki so poprijeli za delo (kakršno koli že, saj je vsako delo častno):

- *Vsak teden gledam ljudi, ki pred našim blokom in v okolici pobirajo smeti. Zaposleni so prek javnih del, za drobiž, ampak vsako delo je častno. To res velja, čeprav se mnogi obnašajo, kot da ni tako.* – A
- *Kjer sem delal prejšnje poletje, so imeli angažiranega enga klošarja, da je vsako jutro pometel parkirišče in prinesel časopise (trafika je bla like 200m stran), obenem pa je šel po cigarete, če si ga vprašal. V redu mož, vsako jutro je dobil jurja za čiščenje parkirplaca (za ene 25 avtov) + drobiž, ki je ostal od časopisov in cigaret. Preačunano, je gospod tako zaslužu like 30 jurjev na mesec...* - C
- *so pa tud izjeme no. eni pomagajo vozičke pospravlat al pa vsaj pokažejo neko voljo. čuvajo nekmu psa ko gre v trgovino itd.* - I
- *Js z največjim veseljem kupim Kralje ulice, kadar mi jih kdo ponudi. Res! Ker spoštujem tiste, ki se kljub temu da so na cesti, trudijo z nečim zaslužiti in se konc koncev v nečem udelejevati.* - I
- *Sem pa zadnič kupila od enega un njihov cajtnig, Kralji ulice al nekaj takšnega. In to samo zato, ker je pač človek nekaj delal. Pa še začuda ni bil hudo vsiljiv. Ok, sej to ni ne vem kakšno delo, a nekaj pač počne.* - H

Brezdomci, ki delajo, so edini brezdomci, za katere sta dva uporabnika napisala, da jih cenita oziroma spoštujeta (*Take brezdomce cenim. Tiste, ki ob Ljubljanici prosijo za cigaret in "od vsakega 100 sit", bi pa najrajš na gobec... - C*).

Nek uporabnik ne razume brezdomcev, ki ne delajo (*Kako jim je lahko to dovolj, še bolj se sprašujem glede tega, kaj delajo cele dneve doma?! V čem je fora tega? - I*).

Ko diskusija nanese na temo dela, se nekateri uporabniki odzovejo zelo burno – se razjezijo, preklinjajo, se norčujejo:

- *Pa p*čku mater najlažje je okoli fehtati, da bi pa poprijeli za kakšno delo, to pa ne, ker oni pa že nebedo delali za 400€. Prokleta golazen še vam je predobro. - E*
- *Vprašala sem ga zakaj ne gre delat nekam in služiti denar, pa je rekel da nikjer ne najde službe (skoraj sem umrla od smeha), nato sem mu ponudila službo kot skladiščnik v našem podjetju (ker sem sama odgovorna za kader in trenutno potrebujemo 2 skladiščnika) mi je rekel: "haha, a zgledam tko da bi v skladišču delal"... Tukaj mi je kar zavrela kri, bi ga najraj počla po uni butasti glavi... Še vedno sem jezna, ker sem vedno bila prepričana, da večina teh klošarjev LAHKO DELA, vendar se jim ne da, ker so leni in zapiti. Seveda če moraš vstati ob 6ih in 8ur delati, ne smeš biti pijan, itd. - G*
- *Najbolje it na zavod za zaposlovanje, da ti dajo izpisek prostih delovnih mest, greš skopirat in potem vsakemu klošarju nalepiš na čelo. Če se ti pa smilijo lahko pa kakšnega vzameš domov namesto hišnega ljubljenčka. - E*

Zanimivo je uporabnikovo razmišljanje o tem, zakaj je bolje delati kot beračiti: *Sicer pa .. je bolje delat kot prosjačit. Lahko si vsaj jezen nad situacijo... za razliko od obupa pri slednji. Obup je še precej bolj destruktiven kot jeza. - G*

3.3.1.7 Čustva

V tej kategoriji so zajeta čustva, ki jih izražajo uporabniki analiziranih diskusij do brezdomcev oziroma jih brezdomci v njih vzbujajo. Pri analizi sem upoštevala eksplicitno izražena in poimenovana čustva, pa tudi nekaj izjav, kjer je čustvo možno razbrati iz

konteksta. Kjer so čustvo poimenovali že uporabniki, sem njihovo poimenovanja obdržala in se nisem poglobljala v preverjanje primernosti poimenovanja. V primerih, kjer sem čustvo identificirala sama, sem izhajala iz opredelitve ustreznega čustva po Milivojeviću (2008).

Spekter čustev v diskusijah sestavljajo:

- **JEZA**

Uporabnike jezi predvsem, da brezdomci ne delajo, čeprav so tega zmožni, da beračijo (sploh mladi) in da so nehvaležni.

*Tukaj mi je kar zavrela kri, bi ga najraj počla po uni butasti glavi...
Še vedno sem jezna, ker sem vedno bila prepričana, da večina teh klošarjev LAHKO DELA, vendar se jim ne da, ker so leni in zapiti. - H*

Samo me pa razpizdi ko vidim koga, ki je star toliko kot jaz ali pa mogoče par let starejši ko fehta. Takrat mi pa odleti pokrov. - E

To temo odpiram verjetno iz razloga da malo pojamram, ker sem zelo jezna in morm mal spisat ven iz sebe. - H

In so mi nekaj zasikali nazaj, da sem škrtal al ne vem kaj. In mi je zavrelo in sm jih tudi jaz nadrla, da naj gredo delat. - H

- **BES**

Toliko o tem, kako se ti neznanci zaradi ene lepe geste obesijo za vrat in mislijo, da je tvoja dolžnost da jim pomagaš. Tudi jaz sem bila takrat besna - H

- **ZASKRBLJENOST**

Uporabnike skrbi predvsem to, da bi brezdomci poškodovali njihove avtomobile na parkirišilih, če jim ne dajo denarja.

To kar sta napisala je sicer res in vedno več bo takšnih, a razlika je ko te nekdo prosi in ko izsiljuje (kar je "tema" te teme), v slednjem primeru nimaš izbire. Ko parkiraš sredi Kongresnega enostavno moraš dat € ali 2, kako naj drugače v miru spiješ pijačo?? - E

Je pa res, da če parkiram v Lj pred Maxijem in vem, da je klošar videl, kje sem pustila avto, mu rajš dam kak kovanec, ker imam drugače slab občutek in ne vem, v kakšnem stanju bom dobila avto, ko pridem nazaj. Mogoče me daje paranoja, a vseeno. - H

Najhujši je pa dankur na parkirišču pred Maximarketom. Plačaš 2 EUR za uro parkiranja. Takoj, ko parkiraš je že proi tebi in fehta. Če ne daš, včasih zagrozi. Kdo bo plačal škodo, če mi bo slučajno popraskal avto? - E

- **STRAH**

..jst se jih bojim.. 🤩 - Č

Drugače pa VEDNO, VEDNO, VEDNO DAM starkam... sem ful vraževerna, predvsem, ko imam tamalega s sabo!!! Mogoče izgleda neumno, ampak verjamem v preklinjanja... - F
eni so pa takooo zadeti, da se kar malo bojim no. en tak z dalšimi lasmi pa kao berglo ima, agresiven res. in potem ga vidim ko se fura po Lj s kolesom (ukradenim bi predvidevala), grrrrr, ampak takim se raje umaknem. - I

- **PREZIR**

Takšnih ljudi enostavno ne razumem in jih preziram. Tako klošarje kot ostale cingajoče nogice. - G

- **GNUS**

Ko kažejo svoje uboge otroke, z rakom na treh koncih, pa ne vem kakšne potredila o operacijah ipd. obrača se mi, ko vidm, kako zavajajo. - G

- **ZAVIST**

Ti k se pa trudiš, da boš nekaj naredil iz sebe in zase, ter delaš tudi za 300 evrov ali morda nekaj evrov več, nisi upravičen do ničesar... Ker ponavadi zavrnejo vse tvoje vloge, ker po njihovem presegaš tisto njihovo mejo, pa četudi gre tukaj za preseganje le 3 evrov.. .In navsezadnje res, zakaj bi se človek sekiral pa obremenjeval, kaj bo jutri, kaj če ne dobim službe in tak dalje, če pa potem vidiš, da si lahko tisti iz socialne (še sploh če se odločijo za kakšnega otroka, kar je v socialnih primerih pogost pojav), privošči toliko kot ti... - I

- **RAVNODUŠNOST**

*Živim v obrobni delu sveta in brezdomce srečam kvečjemu v večjih mestih... in takrat me pa, tako kot za vse druge, boli k**** in se ne ubadam z njimi. - A*

- **FRUSTRACIJA**

In sam se res veliko trudi in kadarkoli mi to pove me zelo zaboli ker bi takim res z največjim veseljem pomagala, ampak nevem kako. :(- I

- **KRIVDA**

Ker jaz sem kar se tega tiče malo zbirčen in kar vsakemu tako ne dam. No če bi čist vsakemu ki ga srečam dal, bi kaj kmalu bankrotiral. Ampak zmeraj ko nekoga zavrnem, razmišljam ali sem mu naredil krivico, ali ta oseba res nujno potrebuje. - G

Seveda, jaz pa nežna dušica in me zdaj matra, kaj pa če je bil človek res v stiski pa je res rabil tistih 5 evrov pa mu jih nisem dala, po drugi strani bi pa lahko zadevo objasnil, ne pa samo zahteval naj mu jih dam. Bolj tuhtam, manj vem, zdaj se pa slabo počutim, da nisem morda nekemu v stiski pomagala. - H

- **SRAM**

Ce bi lahko bi jim stisnila v roko kaj pa vcasih te je sram dati tako malo, vcasih pa tudi nimam. - I

- **LJUBEZEN DO BLIŽNJEGA**

Zato ker so oni ljudje, ki jih ljubi Bog in ki smo jih tut mi dolžni ljubiti (na način, kot to zmoremo). Kolikor moremo, jim moramo poklanjat dostojanstvo človeka (morda le z nasmehom). Pa vendar, če mu pokažemo, da je ljubljen in bo popolndne ta človek umrl, bo umrl z zavestjo, da je ljubljen in to JE RAZLIKA, čeprav se na zunaj morda ne vidi. - G

Zato jest prav nikogar od njih ne obsojam, čeprav so eni težki, manipulirajo, grozijo, izsiljujejo, ampak če jih sprejmeš, če jih lahko slišiš v tem, kar so, potem jih enostavno moraš imeti rad! - G

- **SOČUTJE, SMILJENJE**

Ampak vseeno se pa men večinoma klošarji smilijo. - H

In prav smilijo se mi, ko jih gledam v tem mrazu. - A

Meni je prav hudo pri srcu, zmeraj ko grem mimo kakega in me milo prosi za denar ali kaj podobnega. - C

Ko pa fehtarijo neke ženske z bolnim otrokom in podobno je srce parajoče. - G

Skozi vsa ta leta sem slišala veliko zgodb, ki so me res fuuul šokirale. - I

Res ko slišiš take zgodbe te zaboli v srcu pa če se ti te ljudje zdijo še tako nesramni, nesposobni itd - I

- **HVALEŽNOST**

So pa res zlati, iz začetka, ko se zuni še nism znašla, so ful skrbel zame :) Sm spala na železniški in vsako jutro so mi prinesl milko, vsakič drug okus, smo si razdelil časopis, povedal so mi koga se moram pazit in bli res angelski. kaj tako lepega od ljudi nism doživela nikol prej. - A

- **EMPATIJA**

Kako bi bilo meni, če bi prosila ker nimam pa bi negdo ki ima šel mimo mene kot da ne obstajam? - I

- **SPOŠTOVANJE**

Js z največjim veseljem kupim Kralje ulice, kadar mi jih kdo ponudi. Res! Ker spoštujem tiste, ki se kljub temu da so na cesti, trudijo z nečim zaslužiti in se konc koncev v nečem udeleževati. - I

- **GANJENOST**

Se pa spomnem enkrat ko sem bila še v osnovni šoli in sem šla v CityPark, da je bil tam zunaj en gospod, ki je sedel ob ograji in je nosil napis "Lačen sem, prosim pomagajte". Sem si rekla, da če mi bo kaj ostalo, mu bom dala. In sem mu dala tistih borih 100 tolarjev (sami papirnati desetaki in dvajsetaki) v tisto škatlo in je tako iskreno rekel "Hvala lepa", da me še danes pogreje, ko pomislim na to. In največkrat so resnično hvaležni, še nikoli mi ni nihče ni rekel, da je premalo ali podobno. Meni resnično to malo dejanje polepša dan. -

H

Čustva so v objavah ponavadi spremljevalci neke izkušnje oziroma mnenja v zvezi z brezdomci. Zelo redko so torej edina vsebina objave.

GRAFIČNO IZRAŽANJE ČUSTEV

Poseben način izražanja čustev je v spletni komunikaciji uporaba t.i. **emotikonov**. Gre za simbol ali kombinacijo simbolov, uporabljenih za prenos čustveno vsebinskih sporočil v pisni obliki, ki nadomeščajo klasične vizualne znake neverbalne komunikacije (Praprotnik, 2003). Nekaj primerov iz analiziranih diskusij:

- *sam mi vsaj vemo, kaj nam je storiti v tem primeru* 🤔🔪 - C
- *vsakemu se lahko kaj takega zgodi, žalostno:(...* - A
- *Kako jim pomagati?* 🙄 - B
- *Taka diskriminacija mi obrača želodec!* 🤢 - B

Pomeni uporabe emotikonov so relativno neformalizirani in neenotni, kar otežuje ali celo onemogoča analizo. Rešitev nekateri raziskovalci vidijo v tem, da bi pred odprtjem diskusije sami najprej definirali pomene ter javno objavili listo emotikonov ter njihovih razlag (Im in Chee, 2006). S tem bi premostili oviro v primerih, ko bi raziskovalci sami odprli neko diskusijo, ki bi jo kasneje analizirali, težava pa bi bila še vedno prisotna pri analizi že obstoječih diskusij, kjer raziskovalec ni aktivno udeležen. Ker gre v mojem primeru za drugo situacijo, pomeni emotikonov niso enotni, zato natančna analiza ni mogoča. Poleg tega uporabniki emotikonov niso uporabljali le kot orodje prenosa čustvenih sporočil, temveč tudi kot neke vrste mašilo oziroma okrasek, ki nima vsebinskega doprinosa. Kakor da bi se na nek način »spodobilo« besedilo popestriti s kakšnim smajlijem⁸, drugače deluje preveč resno ali celo dolgočasno. Dodatno oviro pri analizi je predstavljalo dejstvo, da se emotikoni grafično razlikujejo glede na forum. Na nekaterih forumih se pojavljajo v enostavni obliki (kombinacija znakov, npr. :), :D), na drugih pa so bolj kompleksni in sicer v obliki majhnih slikic (😊, 🙄, 🤢). Tu se včasih zaradi podobnosti zelo težko (ali pa se sploh ne) loči med pomeni (npr. 😊 in 🤢). Ker emotikoni dobivajo vedno več podob, počasi izgubljajo svoj prvotni namen in včasih niti nimajo povezave s čustvenimi stanji (🤔🔪, 🙄). Zaradi omenjenih faktorjev se kljub prvotnemu namenu analizirati tudi ta vidik, za to nisem odločila.

⁸ Smajli (smiley, 😊) je eden najpogostejše uporabljenih emotikonov, ki izraža smeh oziroma veselje.

3.3.2 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI, NAČINI PISANJA

Opaziti je, da se v ozadju vsebin večine objav skriva **stereotipno mišljenje, objave so praviloma kratke in največkrat nepoglobljene ter neanalitične**. Vse omenjene značilnosti sta Razpotnik in Dekleva (2007) našla v medijskih prispevkih o brezdomcih. Kaže, da je tak način pisanja tako novinarjem kot tudi večini uporabnikov spletnih forumov zadosten in se jim podrobnejša analiza problematike ter poglobljeno kritično razmišljanje ne zdita potrebna. Vzorci pa se najbrž tudi prenašajo – če mediji, ki znatno oblikujejo našo podobo realnosti določenega pojava ter sugerirajo načine razmišljanja o njem (Erjavec in Polar Kovačič, 2007) o brezdomcih pišejo stereotipno in površinsko, s tem javnosti sporočajo, da se tudi njej v svojem razmišljanju ni potrebno povzpeti na višji nivo. Javnost pa je pragmatična, ne mara kompleksnosti in to »dovoljenje« z veseljem sprejme.

Pri razmišljanju ter ravnanju v zvezi z brezdomci uporabniki zelo očitno **izhajajo iz sebe** (*»Jaz nikoli ne pijem alkohola, kave, ne kadim in tudi nikomur ne dajem denarja za take stvari.«* - A). Primerjava s sabo je vezana na delo oziroma ne-delo (*če jaz lahko delam 8 ur in več na dan, potem tudi on lahko- A, Tudi mene nihče ne podpira, za vsak tolar moram garati. - A, Tud meni se ne ljubi vsak dan v službo, pa grem... - J*) ter na beračenje (*Nikoli v življenju si nisem denarja sposodila, kaj šele da bi fehtala, mislim da bi kar umrla od sramu in ne razumem teh ljudi... - H, meni osebno bi mi bila sramota, da bi mogla fehtati. Raje bi delala si služila svoj denar, kot pa da bi druge fehtala! - H*). V povezavi z beračenjem ta način razmišljanja najdemo tudi v ozadju motivov za pozitiven oziroma negativen odziv na prošnjo za denar (*če imam denar, zakaj ne bi nekaj drobiža dela brezdomcu, ki ga ima veliko manj kot jst? ... Tega drobiža ne bom tako zelo pogrešala kot se ga bo on razveselil :) - I, Kdor je že živel v alkoholičarski družini ne bo dajal denarja za pijačo - če se je kaj naučil iz pijanskih razmer in ni zašel na stranpota. Jaz sem to doživela in zato sama ne pijem in tudi pri drugih tega ne podpiram - A, Tudi sama nimam redne službe, tako da nikoli ne vem, kako dolgo bom še imela delo in zato denar. - A*).

Pri izhajanju iz sebe so opazne specifične nekatere forumov. Tako na primer uporabniki foruma na spletni strani www.konoplja.org, pri razmišljanju o tem, kaj bi sami storili, če bi se znašli v brezdomski situaciji, edini (v primerjavi z uporabniki drugih forumov) vključujejo ideje o gojenju trave kot možnosti za zaslužek (*jebenti...to bi pa res rajš naredu, tko k je ganja reku! našopaš uber trave spomlad (itaq nimaš kej delat) in lepo*

skrbiš za te nasade. Jesen pa loterija...jebiga...žoga je okrogla...mogoče pa rata in te ne dobijo policaji in zmagaš z par desetimi kilami!! – C). Podobno je v diskusiji na forumu spletne strani www.mladi.net opaziti, da uporabniki pri motivih za pomoč brezdomcu izhajajo iz svetopisemskih vodil (*Zato ker so oni ljudje, ki jih ljubi Bog in ki smo jih tut mi dolžni ljubiti – G*), udeleženci diskusije na portalu www.bmwslo.com pa izražajo strah, da bi jim brezdomci na parkiriščih poškodovali avto, če jim ne bi dali denarja (*Seveda ko ti rečeš nimam se prijazno nasmeje in odkoraka, a kaj? jaz naj pa tudi lepo grem? Cel večer me peče vest, kaj je zdaj z majim avtom, zakaj nisem že pripravil drobiža... - E*).

Pomembno mesto v diskusijah zasedajo **osebne izkušnje** uporabnikov z brezdomci ali brezdomstvom. Na velik pomen le-teh opozori izjava *Ena slaba izkušnja te pripelje, da ne pesledk daš nobenemu nič - H*. Večji del uporabnikov tovrstne izkušnje ima, tisti redki, ki jih nimajo, pa jih nimajo zaradi tega, ker živijo v krajih, kjer ni odkritega brezdomstva. Izmed tistih, ki govorijo o izkušnjah, nekateri le omenjajo, kje in kako pogosto se srečujejo z brezdomci (na ulicah na poti iz šole, v okviru prostovoljnega dela in vaj na faksu, ...), večina pa malo bolj na široko opisuje določeno izkušnjo. Ti konkretni primeri izkušenj služijo kot podkrepitev že obstoječega mnenja (*denarja pa tudi jaz ne bi dala, ker vem, da ga takoj za alkohol in čike porabijo... Enkrat me je v Ljubljani en fantek žical pa sem mu rekla, naj gre z mano, da mu rade volje za jest kupim, ampak denarja pa da ne dam..... pa ni hotel, da bi denar, je reku.... pa nič.. - A*), oziroma predstavljajo izvor določenega pogleda (*tudi sama sem 2 leti živela na cesti in mi lahko verjamete da poznam sceno - A, Jst pa lahko priznam, da sem jih veliko spoznala, ker sm res dan za dnem v njihovi bližini. In meni osebno se res zdi pomembno, da folk začne razmišljat zakaj so te ljudje tako zablužili v življenju, kaj jih je do tega pripeljalo ipd. - I*). Izkušnje uporabniki sami delijo na pozitivne in negativne oziroma slabe (*Vendar sem jaz imela z brezdomcem zelo pozitivno izkušnjo...V mestu sem izgubila denarnico,pa je tale brezdomec šel za mano čez celo mesto in mi jo vrnil... - H, Slabih izkušenj pa nimam. - A*). Pojavljajo se tudi primeri, ko je situacija, ki je z objektivnega vidika lahko pozitivna, predstavljena kot negativna. Eden takih je primer brezdomca, ki je nekemu gospodu pomagal parkirat:

Danes videl v okolici Ambroževega trga, kako je brezdomec kazal gospodu 50+ let, da je svojo zadnjo serijo X5-ke, spravil na pločnik med kovinskimi količki in škarpo. Za zahvalo je brezdomec dobil en čuden pogled, gospod je pa lepo odkorakal po svoje. Svašta... /.../

Ampak ni use tako kot zgleda. Verjetno bi ta gospod lahko sam parkiral avto, pa ga je tisti brezdomec samo živciraj, ko je skakal zraven. - E.

Podobna sta primera, ko se prijaznost brezdomcev dojema kot dokaz, da imajo dovolj denarja. Uporabnik opisuje primer brezdomca, ki je pristopil k neki ženski na ulici in ji doplačal pico, saj je njej slučajno zmanjkalo denarja. Nek drug uporabnik pa sklepa, da imajo brezdomci veliko denarja, saj so v centru Ljubljane mimoidoče pogostili s kokakolo, piškoti in odojkom.

Posebno težo imajo argumenti nekega uporabnika, ki ima izkušnje z delom z brezdomci (poklicno). Uporabniki večkrat nanj naslavlajo vprašanja ter ga prosijo za mnenje ali pojasnitve.

3.4 INTERPRETACIJA

3.4.1 INTERPRETACIJA VSEBINE

Dojemanje brezdomstva je, glede na analizirane objave, prav tako kompleksno kot brezdomstvo samo. Uporabniki spletnih forumov odpirajo številne teme (omenjene v analizi) in izražajo različne poglede. Zelo pogosto je tako, da sta prisotna dva povsem nasprotujoča si pogleda, npr. mnenje, da brezdomci z beračenjem zaslužijo veliko denarja in obratno, da je ta zaslužek zelo majhen.

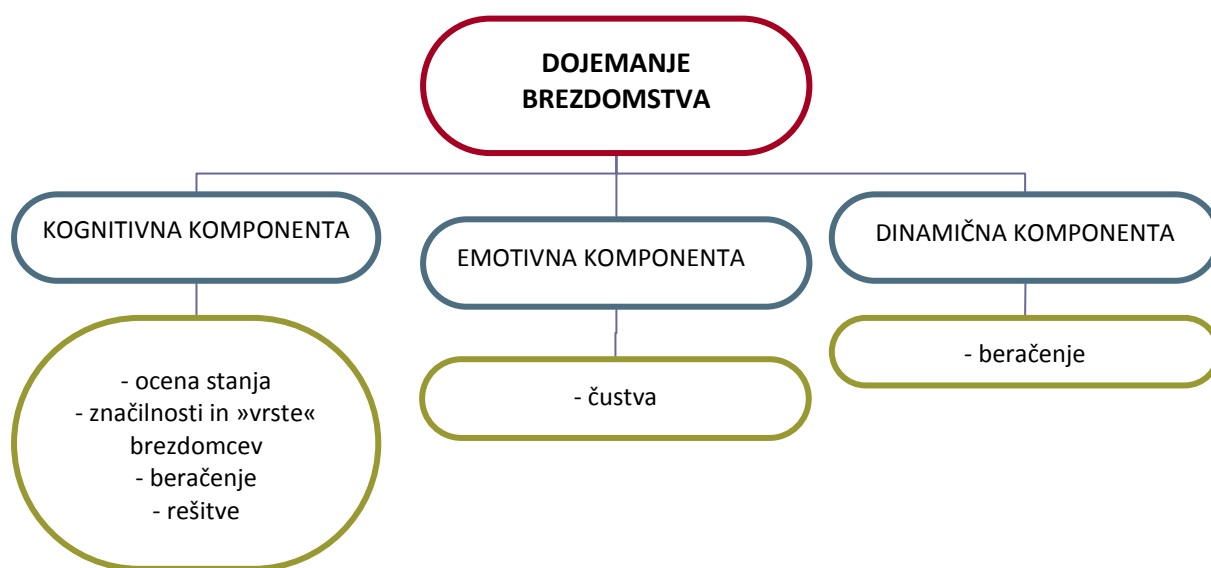
Na forumih namreč sodelujejo različni ljudje z različnimi mnenji, ki so si lahko povsem nasprotna. Nasprotujoče si poglede pa lahko najdemo tudi znotraj ene same objave (istega uporabnika). Po Ule (1999) gre pri tem za eno izmed značilnosti sodobnih predsodkov. Billig (1991, po Ule, 1999) ugotavlja, da vsakdanje ideologije, ki jih sestavljajo tudi predsodki, običajno niso močno usklajeni oziroma homogeni sistemi prepričanj, ampak so fluidne, fragmentirane in spremenljive. Nasprotujoče si teme se izražajo raznoliko in spremenljivo v vsakdanjem življenju ljudi in ljudje razvijamo miselne oblike, v katerih se te teme izmenoma pojavljajo. Podobno sta odkrila Wetherell in Potter (1992, po Ule, 1999) ko sta analizirala govor belcev o Maorih. V opisih nista ugotovila soglasja ali skladnega jedra, temveč so bili le-ti nekonsistentni in odvisni od okoliščin, pa vendar so jasno izražali presodke do Maorov. Omenjene neusklajenosti so imele pomembno funkcijo in sicer funkcijo opravičevanja rasističnega odnosa do Maorov.

Podobno opažam tudi v analizi objav o brezdomcih (npr. ko uporabniki govorijo o tem, da so brezdomci za svoj položaj krivi sami, vendar jih ne smemo obsojati). Zdi se mi, da deloma ta pojav lahko povežemo z ugotovitvami zgoraj omenjenih avtorjev, deloma pa vidim razlago tudi v tem, da ljudje še ne vejo točno, kaj naj si mislijo o brezdomcih in zato še nimajo izoblikovanega stabilnega in konsistentnega stališča. To izražajo tudi s tem, da pogosto sprašujejo druge uporabnike po njihovem mnenju, pri ostalih iščejo potrditev svojega razmišljanja in obnašanja v zvezi z brezdomci.

Wetherell (1996, po Ule, 2005) pravi, da taka nihanja in nasprotja lahko kažejo na nasprotja v govorcih samih, na nejasnost njihove lastne identitete.

Ravno zaradi prisotnosti celega spektra pogledov na brezdomstvo ter včasih neskladnih misli znotraj objav istega uporabnika, je zelo težko posplošeno govoriti o nekem skupnem dojemanju med uporabniki spletnih forumov. Prav tako je težko izluščiti večinski pogled (razen če bi štela izjave in tako raziskavo delno spremenila v kvantitativno).

Stališč in predstav o brezdomcih, kot jih izražajo uporabniki, torej ne morem poenotiti, lahko pa vseeno na analizirane objave poskusim pogledati skozi optiko stališča in na podlagi te strukture razdelim glavne teme, ki se odpirajo v diskusijah (omenjene teme so tudi kategorije v analizi) ter izpostavim nekaj zanimivosti iz vsakega sklopa.

Slika 3: Razdelitev glavnih tem v strukturi stališča

3.4.1.1 Kognitivna komponenta

- **OCENA STANJA**

Kar se tiče ocene stanja na področju brezdomstva, uporabniki kar dobro zaznavajo situacijo, dogajanje in spremembe. Tako ugotavljajo, da je na cesti vedno več mladih in tujcev, da med brezdomci prevladujejo moški in da je največ beračenja opaziti v večjih mestih, kar vse potrjuje tudi teorija (Dekleva in Razpotnik, 2007a; Ending homelessness..., 2010). Seveda pa je njihova ocena vezana le na tisti del pojava brezdomstva, s katerim se srečujejo v vsakdanjem življenju - torej le na vidno, odkrito brezdomstvo. Opazovanje gre uporabnikom dobro od rok, zatakne pa se pri razlagi opaženega. Tako si npr. ne znajo razložiti, zakaj je med brezdomci več moških kot žensk.

- **SISTEM POMOČI IN REŠITVE - PROBLEMATIKA ENOSTAVNIH REŠITEV**

Ko razmišljajo o obstoječem sistemu pomoči za brezdomce, nekateri uporabniki menijo, da je za brezdomce dobro poskrbljeno, drugi pa opozarjajo, da imamo premalo zavetišč, ki so predraga in nevredna zaupanja. Zdi se jim, da bi država morala brezdomce odstraniti s ceste, na primer tako, da bi zagotovila vsem enake možnosti in poskrbela za to, da so brezdomci v zavetiščih.

Zelo očitno prisotno je zmotno mišljenje, da je brezdomstvo možno rešiti le z enim ukrepom ter da je težava le v odsotnosti strehe nad glavo (Dekleva in Razpotnik, 2009).

Pri razmišljanju o rešitvah oziroma potrebnih ukrepih uporabniki ne navajajo dolgoročnih rešitev, ki bi brezdomstvo končale, ampak ostajajo na nivoju upravljanja z njim, prav tako kot po mnenju Filipović (2007), tudi trenutni prevladujoči sistemski ukrepi pri nas. Osredotočamo se namreč predvsem načasne rešitve stanovanjske problematike. Tudi Razpotnik (2008) ugotavlja, da se v slovenski javnosti prepoznavajo le osnovne potrebe brezdomcev. Le-ti naj bi si zaslužili le osnovno materialno pomoč, kaj več pa je nemogoče in tudi nesmiselno. Nekateri uporabniki analiziranih diskusij menijo celo, da tudi minimalna pomoč škodi - če jim ne bi pomagali toliko, kot jim, bi se bili namreč prisiljeni aktivirati in si poiskati delo. Zaposlitev bi namreč, po prepričanjih večine uporabnikov, nedvomno rešila vse težave.

Evropske smernice po priporočilih FEANTSE so občutno drugačne - glavni cilj je končanje brezdomstva, možno pa ga je doseči preko petih vmesnih ciljev (Razpotnik, 2010c: 64):

- »1. zagotoviti, da nikomur ni treba spati na prostem zaradi pomanjkanja storitev, ki bi bile prilagojene potrebam teh ljudi;
2. zagotoviti, da nihče ne ostaja v zasilnih bivališčih (npr. zavetiščih) dlje, kot je to potrebno za ureditev nujnih stvari;
3. zagotoviti, da nihče ne ostaja v začasnih bivališčih dlje, kot je to potrebno za njegov proces vključitve v glavni družbeni tok (kot polnopravnega člana družbe s trajno stanovanjsko rešitvijo);
4. zagotoviti, da nihče ne ostane brezdomen po odpustu iz institucije;
5. zagotoviti, da nobena mlada oseba ne postane brezdomna na prehodu v neodvisno življenje.«

Uporabniki pri svojem razmišljanju o tem, kaj bi morali storiti, ostajajo pod ali na stopnji prvega omenjenega cilja (če je poleg pomoči iz usmiljenja potrebno še kaj, je to zagotovitev zadostnega števila zavetišč z manj strogimi merili sprejema).

Kljub temu, da je v objavah razširjeno mnenje, da so brezdomci za svojo situacijo krivi sami in da se mora v življenju vsak sam znajti, pa je vzpodbudna misel uporabnikov, da tudi mi (javnost) lahko pri tem pomagamo tako, da brezdomcem stojimo ob strani, jih ne obsojamo in skupaj z njimi iščemo rešitve. Nekaj uporabnikov meni tudi, da bi brezdomcem morali bolj prisluhniti in k njim pristopiti osebno. Žal so ti uporabniki v manjšini.

V nasprotju s prevladujočim prepričanjem uporabnikov, enostavnih rešitev na področju brezdomstva torej ni. »V tem procesu so koraki naprej in so koraki nazaj. Ne govorimo o linearnem procesu, niti brezsmernem, niti kontinuiranem. Nima in ne sledi vedno isti smeri, gre po ovinkih, prek izkušenj in akcij, hodi in se ustavi, napreduje in nazaduje. Proces je funkcijski, prilagojen in spremenljiv: najpomembnejše pa je, da je prilagojen posamezniku« (Vivir en la calle..., 2006).

- **KLASIFIKACIJA BREZDOMCEV**

Brezdomstvo je sicer le ena izmed izkušenj v življenju posameznika, ne njegova identiteta (Farrugia, 2010), vendar pa je iz večine analiziranih objav razvidno ravno obratno. Uporabniki včasih zelo posplošeno pišejo o vseh brezdomcih, kot da med njimi ni razlik (skladno s procesom socialne kategorizacije, ki po Brown (1999) zmanjšuje razlike med posamezniki znotraj skupine), pogosto pa poudarjajo, da se tudi brezdomci med seboj razlikujejo. Vendar pa je pri tem presežen le prvi nivo - prisotno je priznavanje različnosti, ampak le na nivoju delitve v različne podskupine brezdomcev, v katerih pa so ponovno vsi člani enaki. Individualnosti še vedno ni.

Podskupine brezdomcev temeljijo na delitvah po preprostih kriterijih - videz, starost, način beračenja, tujost in podobno. »Ker ne moremo biti prepričani v nobeno identiteto, jo obešamo na kljuko, ki so pri roki, na tiste, ki so trenutno v modi, ali pa na tiste, ki so, glede na pozitivistične ali zdravorazumske kriterije, najbolj očitni ali sami po sebi umevni.« (Rutar, 1996: 95). Tajfel (1969, po Tropp in Pettigrew, 2004) pravi, da ima že samo

klasifikacija ljudi v različne skupine globoke učinke na socialno percepcijo in vedenje. Tudi klasifikacija brezdomcev igra vlogo v percepciji in obnašanju do določene »vrste«, predvsem pa služi kot orientacija pri odločanju o zaslužnosti pomoči (Cigani te bodo ozmerjali, če jim ne daš denarja, poklicni berači ga ne potrebujejo, saj se le pretvarjajo, pravi klošarji si zaslužijo pomoč in zanj ti bodo hvaležni itd.). Pri tem je zanimivo, da je le »klasičnim klošarjem« priznan status pravega klošarja in s tem vsaj nekaj pomoči in naklonjenosti mimoidočih. Člani ostalih kategorij pa so še manj kot klošarji in si tega ne zaslužijo.

Ko gledamo ljudi, ki predstavljajo neko stigmatizirano skupino, večjo težo dobijo tisti predstavniki, ki se skladajo s stereotipom, kot tisti, ki se ne (Tajfel, 1969, po Tropp in Pettigrew, 2004). Tudi v analiziranih objavah so uporabniki največ pisali o brezdomcih, skladnih s stereotipnimi predstavami (takih, ki imajo težave z alkoholom, nočejo delati, prosijo na ulici itd.). Omenjali so sicer tudi nekaj izjem (npr. delovne brezdomce), vendar so se primeri teh posameznikov v toku diskusije ponavadi hitro izgubili. Zanimivo pa se mi zdi, da sem kljub temu pri splošnih značilnostih brezdomcev našla več pozitivnih kot negativnih lastnosti (po mnenju uporabnikov so brezdomci prijazni, skrbni, svobodomiselni, razgledani, pametni, sposobni in mehkosrčni). Verjetno je do tega prišlo zato, ker sem ločila splošne značilnosti od značilnosti posameznih podskupin, kjer so bili uporabniki pri opisovanju bolj natančni in tudi bolj negativno usmerjeni.

Klasifikacija brezdomcev na podlagi analiziranih objav obsega osem kategorij. Prav vse se nanašajo na odkrito brezdomstvo - ostale oblike niso prepoznane.

3.4.1.2 Emotivna komponenta

Emocionalni odzivi na ljudi so ključni v oblikovanju socialnega življenja (Davis, 2004). V primeru brezdomstva je, glede na analizo diskusij, teh odzivov veliko in zajemajo tako pozitivne oziroma prijetne kot negativne/neprijetne. Njihova pomembnost je v usmerjanju vedenja/obnašanja ljudi do brezdomcev in hkrati v vplivu na oblikovanje predstave o tem, kaj bi bilo na področju brezdomstva potrebno storiti.

Dekleva in Razpotnik (2007a) govorita o dveh izmed številnih možnih čustvenih odzivov na brezdomca, ki berači. Prvi odziv sta slaba vest in občutki krivde, druga pa strah in odpor.

Oba odziva sta prisotna tudi v analiziranih diskusijah. Občutki krivde po Milivojević (2008) nastanejo, kadar človek s svojim ravnanjem ogrozi kakšno svojo vrednoto. Biti dober človek, ki pomaga bližnjim, je za marsikoga pomembna vrednota in odklonitev pomoči brezdomcu (zaradi različnih razlogov) jo zagotovo ogrozi. Uporabniki izražajo stisko pri izbiranju, kdo od brezdomcev si res zasluži pomoč, saj ugotavljajo, da vsem ne morejo pomagati.

V diskusijah je opazno tudi izražanje strahu, ki je po Coleman (1999) ključen za obstoj stigme, še bolj pa izstopa zaskrbljenost, da bi brezdomci poškodovali avtomobile na parkiriščih, v primeru, da jim uporabniki ne dajo denarja. Uporabniki se torej bojijo »maščevanja«, kazni za to, ker bi brezdomcu odklonili pomoč.

Strokovnjaki opažajo, da so na splošno kot sestavina predsodkov pogosta čustva pomilovanje, prezir (Fiske, Cuddy, Glick in Xu, 2002), jeza, gnus in strah (Mackie, Devos in Smith, 2000). V preteklosti pogosteje občuteno sovraštvo do drugih skupin v današnjem času zamenjujeta prezir in ravnodušnost (Ule, 1999), ki je po Milivojević (2008) celo večja negacija vrednosti objekta kot sovraštvo, saj definira odnos kot neobstajanje le-tega in s tem objekt popolnoma zavrača.

Od omenjenih čustev v diskusiji prevladuje jeza, ki jo človek občuti, kadar oceni, da se drugi neupravičeno obnaša na tak način, da ogroža neko njegovo vrednoto (Milivojević, 2008). Glede na to, da uporabnike jezi predvsem dejstvo, da brezdomci ne delajo, čeprav bi po njihovem mnenju lahko, sklepam, da so jezni zaradi ogrožene vrednote dela. Tudi Lazarus (1991) ugotavlja, da ocena neke osebe kot lene ali neodgovorne vzbuja jezo.

V povezavi s tem se mi zdi zanimiva tudi zavist. Milivojević (2008) pravi, da zavidamo takrat, ko ocenimo, da objekt nima pravice do določene dobrine/vrednosti oziroma, da imamo sami enako ali še večjo pravico do te dobrine. Uporabniki pogosto pišejo, da jih moti, da morajo sami trdo delati za majhen zaslužek, brezdomcem pa ni treba, pa vseeno zaslužijo skoraj enako. Poleg tega uporabniki zaradi dela nimajo časa zase, brezdomci pa lahko počnejo, kar hočejo. Včasih sem ob branju objav dobila občutek, da uporabnike omenjeno moti veliko bolj kot samo dejstvo, da nekateri brezdomci, ki so sposobni za delo, ne delajo. Sklepam, da uporabnikov, v primeru, da sami ne bi imeli službe oziroma, da bi svoje delo res z veseljem opravljali (ga videli kot več kot le nujno za preživetje), nedelo brezdomcev ne bi vznemirjalo.

Uporabniki izražajo tudi prezir in gnus, vendar v manjši meri. Smith (1976, po Miller, 2006) izpostavlja, da ni hujšega, kot če nas imajo za prezira vredne oziroma, če spoznamo, da nepristranskim gledalcem vzbujamo odbijajoče sodbe. Po Goffmanovskem javnem redu (Miller, 2006) je nevpadljivost vrlina, odstopanje od nje pa pregreha. V javnosti ne smemo vzbujati bojazni, zadrege ali gnusa, ampak moramo biti vljudno ravnodušni in omogočati, da so tudi drugi vljudno ravnodušni do nas.

Brezdomcem to ne uspeva - vzbujajo tako odbijajoče sodbe, kot tudi bojazen, zadrego in gnus ter večinoma ne omogočajo vljudne ravnodušnosti. Zelo dobro pa omogočajo ekstremno ravnodušnost, katere nevarnost sem omenila že prej.

Od pozitivnih čustev so najbolj izrazita (krščanska) ljubezen do bližnjega, sočutje oziroma smiljenje in empatija. Na podlagi teh čustev se uporabniki odločajo za dajanje miloščine ter tudi za pogovor z brezdomci. Spoštovanja so deležni le redki - predvsem tisti, ki si ga zaslužijo z delom.

3.4.1.3 Dinamična komponenta

O tem, kako se vedejo do brezdomcev, uporabniki pišejo v povezavi z beračenjem. Nekateri izmed njih brezdomcem kaj podarijo, drugi pa ne. Le redki se z njimi pogovarjajo. Pogovor in osebni stik imata na zmanjševanje razdalje med »nami« in »njimi« dober vpliv - kontakti namreč spodbujajo večje občutke toplote in bližine do pripadnikov nasprotne skupine (Tropp in Pettigrew, 2004).

Vendar pa večina uporabnikov niti ne dopušča možnosti za pristen osebni stik, saj se brezdomcem raje kar izognejo. Uporabniki tudi sami ugotavljajo, da ljudje brezdomce pogosto ignoriramo, nam zanje ni mar, včasih niti ne vidimo, da so tudi oni ljudje. Tiha ravnodušnost, ki objektu sporoča »zame ne obstajaš«, je, kot sem že poudarila, lahko še hujša kot jeza ali sovraštvo in spada med značilnosti izražanja »modernih« predsodkov. Ule (1999; 2005; 2009) opisuje, da se neposredno izražanje antipatije do stigmatiziranih skupin premika k prikitemu oziroma simbolnemu, kjer prevladuje izogibanje, ignoriranje, nezanimanje in prezir do drugačnosti. Tudi poudarek drugačnosti je drugje - ne gre več za površinske razlike, kot je barva kože, ampak globlje, npr. razlika v življenjskem stilu, izobrazbi, kulturni ravni. Posamezniki se v svojem vsakdanjem življenju poskušajo

predvsem izogniti težavam in konfliktom, ki bi lahko nastali ob neprijetnih srečanjih s pripadniki stigmatiziranih skupin, kot je vidno tudi v primeru brezdomstva.

Vstopanje v medosebne odnose, njihovo oblikovanje in spreminjanje je trajna dejavnost vsakega posameznika in znak njegove družbene narave. Temu kot ena od osnovnih človeških potreb ustreza potreba po druženju (Ule, 1994). Glede na to, da gre pri brezdomstvu največkrat že tako za kritično pomanjkanje ustreznih socialnih mrež, je zaskrbljujoče, da jim mimoidoči z ignoriranjem ponavadi ne dovolimo niti interakcije, kaj šele odnosa. Tako le poglobljamo njihovo socialno izključenost. Le redki so posamezniki, ki so v diskusiji napisali, da so se z brezdomci pripravljani pogovarjati.

Izogibanje pa je le ena izmed oblik izražanja predsodkov po Allportu (1954, po Ule, 1994). Pred njim je še ogovarjanje, ki predstavlja navidezno družbeno sprejemljivo obliko (npr. šale). Izogibanju sledijo diskriminacija, nasilje in genocid. Primere vseh petih načinov izražanja predsodkov lahko najdemo v analiziranih objavah, kar potrjuje njihovo nasičenost s predsodkovnim mišljenjem.

Pettigrew in Meertens (1995, po Ule, 2009) primerjata sodobni »subtilni« rasizem s tradicionalnim »kričavim« - včasih so ljudje zahtevali izgon vseh nezaželenih etičnih manjših, v »subtilnem« rasizmu pa bi izgnali tiste pripadnike teh manjšin, ki nimajo urejenih dokumentov o državljanstvu ali so zagrešili kakšno kriminalno dejanje. Postavljajo se torej pogoji, ločnice med tistimi pripadniki iste skupine, ki so »ok«, in tistimi, ki niso. Podobno se dogaja tudi pri brezdomstvu - uporabniki ločujejo brezdomce v skupine, kjer so nekatere »ok«, druge pa ne. Pripadnike slednjih je po njihovem mnenju treba odstraniti.

O odnosu družbe do brezdomcev se sprašujejo tudi uporabniki in se ob tem zavedajo, da imajo predsodke. Glede na to, da so temo uporabniki sami izpostavili, se mi zdi še toliko bolj pomembno na njej graditi (več o tem v zaključku).

»Ko reflektiramo 20. stoletje, nas ne bodo presenetila hudodelstva zlobnežev, ampak

škandalozna tišina dobrih ljudi.«

(Martin Luther King)

3.4.1.4 Diskurzi

V ozadju analiziranih objav je opaziti nekatere koncepte oziroma diskurze. Prisotna sta oba diskurza, ki sta jih v svoji raziskavi izpostavila Razpotnik in Dekleva (2007): diskurz mi/oni ter (krščanski) diskurz usmiljenja. Pa na kratko še enkrat pogledjmo oba.

- **DISKURZ MI/ONI**

Značilnost diskurza je ločevanje brezdomcev na »naše« in »ne-naše«. Prvi si zaslužijo našo pomoč, slednji pa ne, saj so kot ne-pripadniki našega kraja, občine, države ali rase izvzeti iz območja naše odgovornosti (tudi moralne) in bi jih bilo treba odstraniti. V diskurzu je prisotna tema tujstva, kjer vidimo brezdomce kot nekaj tujega in zato slabega ter nevarnega (Dekleva in Razpotnik, 2007a). V analiziranih diskusijah je zgovorna delitev na posamezne »vrste« brezdomcev, kjer so strogo ločeni »naši klošarji, lokalni brezdomci oziroma slovenski klošarji«, ki so na cesti zato, ker jim je življenje postalo pretežko in je prav, če jim pomagamo, ter na drugi strani »Cigani, Romi« in »zapečeni brezdomci, uvoženi berači, tujci«, ki pa so nevarni in povezani s kriminalom. V raziskavi slovenskega javnega mnenja iz leta 1990 (Medvešek, 2007) je 53% vprašanih izrazilo mnenje, da priseljevanje delavcev iz tedanjih jugoslovanskih republik ogroža Slovenijo. V raziskavi leta 2003 je več kot polovica vprašanih rekla, da se zaradi priseljencev povečuje število kaznivih dejanj, 43% anketiranih pa meni, da priseljenci zasedajo delovna mesta ljudem, ki so rojeni v Sloveniji.

Zanimivo je, da si po eni strani želimo slediti vzoru večjih evropskih mest in postati multikulturni, po drugi strani pa se tega bojimo. Bi kulturno raznovrstnost, ne bi pa pripadnikov drugih kultur.

- **(KRŠČANSKI) DISKURZ USMILJENJA**

Ta diskurz vključuje mnenje ljudi, da naj bi bili tisti, ki beračijo na ulici tudi videti nebogljeni, ubogi, šibki, ostareli in po možnosti bolani in ne mladi, zdravi in čili. Ta diskurz je v analiziranih objavah zelo razširjen in se povezuje s čustvi (ti posamezniki, ki ustrezajo kriterijem, sprožajo sočutje, mladi pa večinoma jezo), klasifikacijo brezdomcev (uporabniki ločujejo materialno preskrbljene brezdomce, mlade brezdomce in reveže) ter kriteriji zaslužnosti (le tisti, ki so v skladu z diskurzom, zaslužijo pomoč).

Poleg omenjenih opažam še naslednje diskurze:

- **PATERNALISTIČNI DISKURZ**

Paternalistični diskurz se po mojem mnenju povezuje s stigmatizacijo, ki po Ule (1999) potisne posameznika v položaj nedoraslega subjekta, ki mu nekaj manjka do priznanja normalne človeškosti.

Gre za infantilizacijo posameznika, iz katere izhajajo naslednja opažanja v povezavi z brezdomci. Veliko uporabnikov v diskusijah nastopa na superiornem položaju in zaseda pozicijo »mi vemo, kaj oni potrebujejo«. Potrebe brezdomcev poznajo bolje kot brezdomci sami in v skladu z njimi oblikujejo tudi svojo pomoč. Če ocenijo, da brezdomci ne potrebujejo denarja, mu bodo ponudili hrano, denarja pa mu ne bodo dali. Pri pomoči se kaže tudi težnja po vzgajanju brezdomcev. Ker alkohol in tobak nista zdrava, jim uporabniki denarja zanj ne dajo. Na splošno je pripravljenost za pomoč velika, saj se jim brezdomci smilijo, vendar pa mora biti oblika pomoči skladna z njihovimi predstavami. Uporabniki od brezdomcev pričakujejo hvaležnost za ponujeno pomoč, kakršnakoli že je (kar prav tako lahko vidimo kot del vzgoje) - če je ne dobijo, so jezni in kasneje nehvaležnim brezdomcem ne pomagajo več. Hvaležnost vidijo tudi kot kriterij ločevanja med pravimi klošarji in bleferji - prvi so ponavadi hvaležni, drugi pa znajo biti celo nesramni.

Infantilizacija se kaže tudi v tem, da morajo brezdomci včasih zato, da zaslužijo denar oziroma hrano, početi stvari, kot so petje pesmic ali plesanje. Kot bi bili mimoidoči nekakšni Miklavži, dobri ljudje, ki prinašajo darila, vendar pa jih vseeno čisto brez truda »otroci« ne bodo dobili. Ponovno je torej opazen vzgojni moment.

- **DISKURZ VREDNOTENJA DELA**

Ta diskurz zajema stališče uporabnikov, da je delo osrednja družbena vrednota. Delovna etika ima zgodovinski pomen. Bauman (2005, po Jurančič Šribar, 2007) razlaga, da je bilo v industrijski družbi, ki je imela za cilj doseči družbo polne zaposlenosti, delo norma, brezposelnost pa abnormalnost. Tudi delovna etika potrošniške družbe pripisuje krivdo za težke razmere, v katerih živijo izključeni, njim samim in njihovi nepripravljenosti za delo, lenobi in nesposobnosti.

Pogled skozi diskurz vrednotenja dela vidi problem brezdomstva v lenobi brezdomcev, ki nočejo delati. Pri tem obsoja brezdomce kot slabe. Tu opažam za predsodke značilen mehanizem silogističnega sklepanja iz dveh premis (Gerard, 1984, po Ule, 1992): Ne-delo je slabo. Brezdomci ne delajo. -> Brezdomci so slabi.

Diskurz ne upošteva dejstva, da si večina brezdomcev v resnici želi delati. Po raziskavi Muñoz López, Vázquez Valverde in Vázquez Cabrera (2003) je večina brezdomcev delala vsaj enkrat v življenju, med njimi je veliko takih, ki so izobraženi in kvalificirani. Pri razlogih za ne-delo prevladuje nezmožnost za delo zaradi bolezni ali neuspešnost pri iskanju zaposlitve.

Omenjeno ni v skladju z diskurzom, ki vsebuje prepričanje, da je večina brezdomcev sposobna za delo in da si delo lahko najdejo brez težav, če bi to le hoteli. Pri tem ni pomembno, za kakšno delo gre, celo nelegalno je boljše kot nič. Predvsem pa si brezdomci sami nimajo pravice izbirati dela, poprijeti morajo za vsako priložnost, ne glede na to, če si tako delo sploh želijo. Zanimivo se mi zdi, kako danes postavljamo v ospredje pomen dela kot samoaktualizacije in poudarjamo, da je nujno, da poznamo sami sebe in si poiščemo delo, ki ga bomo radi opravljali ter bomo pri njem uspešni (v ta namen imamo celo centre za poklicno usmerjanje). Svoboda izbire zaposlitve je zapisana celo v ustavi, vendar pa pri brezdomcih vse to ne igra nobene vloge. Njihovo počutje pri delu, sposobnosti in želje niso pomembne, sprejeti bi morali vsako delo.

V analiziranih diskusijah se diskurz povezuje tudi s čustvi in zaslužnostjo. Kar se tiče čustev, so brezdomci, ki delajo, skoraj edini, ki zaslužijo spoštovanje. Take brezdomce uporabniki cenijo, pa čeprav njihovo delo predstavlja le pospravljanje vozil. Uporabniki so naklonjeni tudi prodajalcem časopisa Kralji ulice. Slednji se sicer nekaterim zdi »beden«, vendar pa njegova prodaja vsaj omogoča zaposlitev. Brezdomci, ki delajo, so predstavljeni kot redke izjeme, ki bi morale biti vzor vsem ostalim. V povezavi z zaslužnostjo pa se pojavlja zanimiv paradoks. Uporabniki v diskusijah namreč omenjajo, da si brezdomci, ki ne delajo, tudi ne zaslužijo njihove pomoči. Torej so pripravljeni pomagati le tistim, ki delajo in imajo tako vsaj minimalen zaslužek, tistim, ki bi denar najbolj potrebovali, pa ne.

Izmed vseh brezdomcev, ki ne delajo, uporabnike najbolj motijo mladi. Ti naj bi bili po njihovem prepričanju vendar povsem sposobni za delo in naj bi ga ob izraženem interesu tudi brez težav dobili. Nasprotno pa teorija govori, da imajo ravno mladi pri iskanju službe

še večje težave (diskriminacija, pogoj delovnih izkušenj, razdeljevanje služb prek vez....). Pri tistih pa, ki se jim uspe zaposliti, gre največkrat za t.i. fleksibilno obliko zaposlitve npr. delo za določen čas, delo za skrajšani delovni čas in podobno. Tovrstne oblike dela so slabo plačane, mlade pa postavljajo v nezavidljiv položaj, v pozicijo negotovosti in neenakopravnosti v odnosu z delodajalcem. Taka situacija med zaposlenimi mladimi pogosto poraja nezadovoljstvo, jezo, občutek manjvrednosti ter potrebo po intervenciji nekoga zunanjega in močnejšega – države (Koller-Trbović, 2009), ki pa je ni ali pa je premalo učinkovita.

Zanimivo je, da so brezdomci, ki ne delajo, v bistvu brezposelni, pa vendar se o brezposelnih v družbi govori bolj pozitivno. Izraz brezposelnost največkrat povezujemo z gospodarsko krizo, nepravično izgubo službe, za katero posameznik ni kriv sam, brezposelni brezdomci pa avtomatično sprožijo asociacijo na lenobo in lastno krivdo za svojo situacijo. Tu se jasno kaže že naslednji diskurz, diskurz individualne odgovornosti.

- **DISKURZ INDIVIDUALNE ODGOVORNOSTI**

Diskurz individualne odgovornosti predstavlja posebno obliko implicitne teorije pravičnega sveta (Sampson, 1991, po Ule, 1994), kjer vsak pride do svojih dosežkov s trdim delom. Komur ne uspe, si je povsem sam kriv. Merilo človekove vrednosti je uspeh, neuspeh pa pomeni oseben poraz.

Dajanje večjega pomena individualnim dejavnikom v primerjavi s situacijskimi dejavniki izhaja iz prevladujočih socialnih reprezentacij v zahodnih družbah in sicer iz dominantne ideologije individualizma. Posameznik namreč sam kot vzročni agens presega kontekstualna in situacijska določila (Moscovici in Hewstone, 1983, po Ule, 1994). Ideologija individualizma se začne že na sistemski ravni. Pohl in Walther (2007) govorita o *aktivaciji*, ki jo zagovarja Evropska unija. Termin se nanaša na premik v socialnih politikah, po katerem je posameznikom dana večja odgovornost za njihovo lastno socialno vključenost.

Pri določanju individualne odgovornosti smo pristranski. Pettigrew (1979, po Ule, 1994) pravi, da vedenje drugih ponavadi razlagamo z internalnimi razlogi, zlasti, kadar je to vedenje oziroma situacija negativna.

V primeru brezdomcev pripisovanje lastne krivde za njihov položaj in s tem tudi lastne odgovornosti za izhod iz brezdomske situacije, služi kot mehanizem zmanjšanja družbene

odgovornosti. Dekleva in Razpotnik (2007a) pišeta, da osredotočenost na individualne dejavnike za brezdomstvo preusmerja fokus s sistemskih pomanjkljivosti k posameznikovi neprilagojenosti, nepokornosti, nepoboljšljivosti in s tem upravičuje odrekanje podpore tem posameznikom. Namesto tega povzroča spregledovanje širše odgovornosti za problem in posledično neukrepanje ali razvoj represivnih politik. Poudarjanje osebne odločitve za brezdomski način življenja izraža nerazumevanje problematike brezdomstva.

V analiziranih diskusijah sicer prevladuje diskurz individualne odgovornosti, vendar pa je dobro zastopana tudi druga plat. Veliko uporabnikov opaža vlogo sistema in družbe, tako pri vzrokih za brezdomstvo, kot tudi pri njegovem ohranjanju in reševanju.

Na koncu bi posebej izpostavila motiv *zaslužnosti*, ki je skupen vsem naštetim diskurzom, le kriterij zaslužnosti se spreminja. Pri diskurzu mi/oni je kriterij (ne)tujost brezdomca, pri diskurzu usmiljenja starost, bolezen oziroma videz reveža, pri paternalističnem diskurzu namen porabe denarja, hvaležnost in trud, v diskurzu vrednotenja dela kot kriterij nastopa delo, v diskurzu individualne odgovornosti pa neprostovoljnost življenja na ulici. Zaslužnost je pomembna tudi pri čustvih. Uporabnica pravi: *Imam čudovito dušo za tiste, ki si to zaslužijo, ne pa za izmečke*. - A. Čustva se z zaslužnostjo povezujejo še v drugi točki. V skladu z ugotovitvami raziskovalcev DeSteno, Dasgupta, Bartlett in Cajdric (2004), ki so ugotovili, da določeno čustveno stanje lahko vpliva na nastanek predsodka, tudi uporabniki poročajo, da je njihova pripravljenost na dajanje miloščine odvisna od tega, kako se tisti trenutek, ko se srečajo z beračem, počutijo. Če so slabe volje, bolj negativno ocenjujejo brezdomca in mu niso pripravljeni pomagati.

Kriteriji zaslužnosti, kot jih je mogoče razbrati iz analiziranih objav, nadgrajujejo kriterije, ki sta jih opazila že Razpotnik in Dekleva (2009). Omenjata starost brezdomca (starejši vzbujajo sočutje, mlajši pa ne), izgled in materialno stanje ter motiv beračenja. Pri slednjem je pomemben pristop - če brezdomec pove, da rabi za »litrico«, se uporabnikom to zdi simpatično in lepo, saj je povedal iskreno, medtem ko verjetno iskrena prošnja za denar za katero od prepovedanih drog ne bi bila enako pozitivno sprejeta. Alkohol je pri nas kulturno veliko bolj sprejemljiva droga kot druge, ki jih splošna javnost še vedno povezuje s kriminalom in veliko nevarnostjo (pa čeprav zaradi alkohola umre veliko več

ljudi kot zaradi posledic drugih drog). Med kriteriji, ki sem jih izluščila iz objav, so, poleg omenjenih, še prijaznost, nevsiljivost, nezmožnost za delo, neprostovoljnost življenja na ulici, koristna poraba denarja, »vrsta« brezdomca, očitna stiska, izkazan trud, trud za izhod iz brezdomske situacije, treznost oziroma »ne-zadetost« in hvaležnost.

Glede na kompleksnost kriterijev lahko ugovarjamo tistim, ki pravijo, da brezdomci svojega denarja ne služijo. Kaže, da ga le ni tako lahko »za-slужiti«.

Ob tem naj omenim še, da veliko uporabnikov označuje prosjačenje za lahek (celo najlažji) način pridobivanja denarja. Realnost je drugačna - iz zgodb brezdomcev spoznamo, da je za večino to skrajni način, zadnji izhod, ki se ga je težko lotiti in navaditi. Mnogi brezdomci zaradi strahu in sramu niti ne beračijo, spet drugi tega ne zmorejo trezni... Dekleva in Razpotnik (2009) navajata primer brezdomca, ki zaradi zadržanosti in neprijetnega občutka, da ga mimoidoči obsojajo, niti ni zmožel prodaje časopisa Kralji ulice. Vsekakor pri večini torej ne gre za lažjo pot. Prav tako zmotna je domneva, da je lahko živeti od socialne podpore in da zaradi tega marsikdo noče delati, saj ne potrebuje dodatnega zaslužka. Cvahte (2008) pravi, da je denarna socialna pomoč tako nizka, da po mnenju strokovnjakov včasih ne zagotavlja niti minimalnega preživetja, zagotovo pa ne omogoča tako kvalitetnega življenja, da posameznik ne bi imel potrebe iskati drugih rešitev in bi ga zato naredila pasivnega.

3.4.2 DISKUSIJSKI FORUM

Diskusijski forum v moji raziskavi ni predstavljal le vira podatkov za analizo, ampak je bil s svojimi značilnostmi na nek način tudi udeležen pri nastajanju vsebine. Slednja pa ni edina, ki nam nekaj sporoča. Prav tako lahko pridemo do določenih ugotovitev na podlagi pomena virtualnega prostora ter značilnosti vzorca.

Razmišljanje o vlogi spletnega foruma in njegovemu doprinosu k raziskavi sem razdelila na tri sklope. V prvem nekaj besed namenjam ugotovitvam, povezanim z nekaterimi značilnostmi spletnega foruma, nadaljujem z interpretacijo »demografskih podatkov« vzorca, v zadnjem delu pa se sprašujem, kaj za mojo raziskavo pomeni to, da je diskusijski forum del virtualne skupnosti.

3.4.2.1 Za pričujočo raziskavo pomembne specifik internetnih forumov

Tekom raziskave sem začela razmišljati o tem, da mogoče nekaj značilnosti internetnih forumov igra pomembno vlogo tudi pri oblikovanju vsebine. V naslednji tabeli so navedene najbolj izstopajoče vsebinske posebnosti ter poskus razlage na podlagi specifik medija.

Tabela 5: Posebnosti v vsebini diskusij in značilnosti spletnih forumov

POSEBNOST VSEBINSKE STRUKTURE DISKUSIJE	RAZLAGA NA PODLAGI ZNAČILNOSTI SPLETNIH FORUMOV
Besedilo je polno vprašanj, ki so ponavadi strnjena (več vprašanj skupaj na začetku diskusije) in vsebinsko različna (uporabniki največkrat sprašujejo po izkušnjah, ravnanju in mnenju, včasih tudi po podatkih o konkretni osebi): <i>Kaj pa je tisto za eden pri Komuni?</i> - A, <i>Kako reagirate, ko srečate nekoga, ki vas prosi za nekaj centov?</i> <i>Se vam sicer zdi, da mladi in drugi dovolj vemo o brezdomcih?</i> - C, <i>Kaj pa ti o tem misliš?</i> - I	Večina vprašanj se pojavi že takoj na začetku diskusije. Vsaka diskusija se začne s prvotno objavo (<i>original post</i>), v kateri uporabnik napiše uvod v temo – npr. kaj ga je spodbudilo, da je začel diskusijo, kaj ga zanima itd. Ponavadi je motiv za odprtje teme potreba po informacijah, želja po poznavanju mnenja, izkušenj in načinov ravnanj drugih ljudi, razčiščevanje določene dileme in podobno. Uporabnik lahko postavi vprašanje, ker ga zanima odgovor ali pa, da spodbudi diskusijo.

POSEBNOST VSEBINSKE STRUKTURE DISKUSIJE	RAZLAGA NA PODLAGI ZNAČILNOSTI SPLETNIH FORUMOV
V besedilu je opaziti črno-bel pogled in prepričanost uporabnikov v svoj prav. Zelo malo je sive cone kot prostora, kjer uporabnik ne bi vedel, kaj misli oz. kakšno stališče zagovarja.	Možno je, da gre za posledico prostovoljne narave sodelovanja v diskusiji. Zanj se torej odločijo tisti, ki imajo o temi kaj povedati. Odzovejo se s svojim mnenjem, znanjem, izkušnjo, predlogom itd. Če nekdo o določeni temi nima mnenja, se pač ne odzove.
Teme so večinoma nepoglobljene (obstajajo tudi izjeme, npr. uporabniki, ki imajo izkušnje z delom z brezdomci ali pa so o temi pisali seminarsko nalogo), besedilo je napisano na ravni osebnih izkušenj in stereotipnega mišljenja.	Forum služi izmenjavi mnenj med večjim številom ljudi, kjer ponavadi nihče nima osrednje vloge in s tem tudi ne naloge, da bi določeno temo obširno opisal/razložil/poglobil. Vsak lahko napiše kolikor hoče in ponavadi so objave razmeroma kratke (npr. v primerjavi z blogom), saj uporabniki največkrat delijo izkušnjo, mnenje, pogled, nasvet in ne obširne analize neke teme. Seveda pa to ni univerzalno pravilo.
V diskusiji se pojavlja veliko različnih tem. Pogovor se ne razvija kontinuirano (od izhodišča preko poglobljenega razmišljanja k zaključku), ampak neorganizirano skače s teme na temo in ne privede do zaključka.	Kot že omenjeno, je spletni forum prostor, v katerem lahko sodeluje veliko število ljudi, ki se v diskusijo ne vključijo istočasno. Zaradi arhiviranja vsebine se lahko odzovejo tudi po daljšem časovnem obdobju in tako odgovarjajo na stare objave. Prav tako lahko en uporabnik napiše več objav. Ker diskusija nima omejenega časa, se nikoli ne ve, kdo bo zadnji objavil svoj prispevek in tako na nek način ostane vedno odprta/brez zaključka.
Velik del vsebine sestavlja komunikacija med uporabniki (pohvale, očitki, obsojanje mnenja, strinjanje ali nestrinjanje, ironične pripombe, hipotetični primeri v smislu »če bi se tvoj sin drogiral, bi...«). Prisotne so tudi ostre izjave in žalitve, včasih se diskusija razvije v prepir (<i>najbrž si tudi ti sama džanki, ker ga tako zagovarjaš! - A, vsi, ki niste pripravljeni pomagat sočloveku s tem da mu date neki drobiža ste kreteni - C</i>)	Bowes (2002) pravi, so bistvo vsake skupnosti ljudje in komunikacija med njimi. Tako je tudi v virtualnih skupnostih komunikacija v središču. V forumih gre za soočanje mnenj in komunikacijo med različnimi uporabniki, med katerimi nekateri zelo zavzeto branijo svoja stališča. Z objavami souporabnikov se nekateri strinjajo, drugi pa ne in oboji to tudi izrazijo. Po Praprotniku (2003) lahko odsotnost neverbalne komunikacije, ki kaže socialno-emocionalne reakcije sogovornikov, privede k manjši družbeni občutljivosti uporabnikov, včasih pa tudi do večje grobosti do sogovornikov, ki je izražena na primer z uporabo agresivnega jezika, nagnjenosti k nesramnosti in žaljenju.

3.4.2.2 Kaj nam povedo »demografske značilnosti« vzorca?

Z izrazom v navednicah tu namesto starosti, spola, poklica in podobno razumem druge značilnosti vzorca in sicer *število objav v diskusiji, časovni razpon diskusij ter raznolikost ponudnikov forumov*.

- **ŠTEVILO OBJAV V DISKUSIJI**

Po tem, ko nekdo odpre novo temo na forumu, se lahko zgodi, da ni velikega (ali sploh kakšnega) odziva in s tem pogovor ne steče. Za razvoj diskusije je potrebno sodelovanje uporabnikov, ki pa je seveda prostovoljno in »če se eden ali več ljudi odloči, da bodo odgovorili na določeno sporočilo, s tem »potrdijo«, da se jim je sporočilo zdelo dovolj pomembno«, pravi Praprotnik (2003: 35).

Sicer je ocena, ali je določeno število objav v diskusiji veliko ali ne subjektivna, vendar se mi zdi, da so uporabniki v analiziranih diskusijah s svojim sodelovanjem jasno pokazali, da se jim pogovor o brezdomcih zdi pomemben.

- **ČASOVNI RAZPON DISKUSIJ**

Glede na to, da se uporabniki na forumih že več let (moj vzorec zajema petletno obdobje⁹) pogovarjajo o brezdomstvu, ta tema očitno ni taka, ki bi zastarala. Gre za pojav, ki je ves ta čas prisoten in opazen. Ljudje o njem razmišljajo, želijo si diskutirati, zanimajo jih mnenja in izkušnje drugih, porajajo se jim vprašanja, na katera še vedno niso našli odgovorov in tako tema ostaja »živa«.

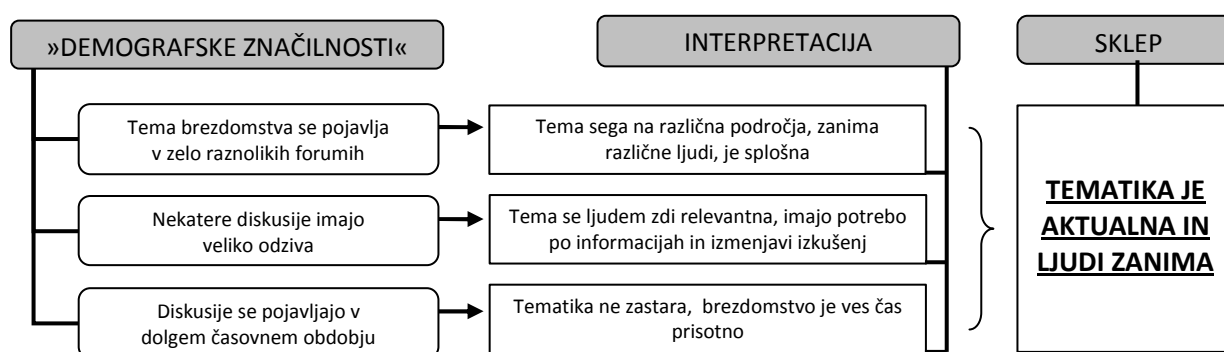
- **RAZNOLIKOST PONUDNIKOV FORUMOV**

Pri pregledu ponudnikov forumov (torej spletnih strani, v okviru katerih je odprt diskusijski forum) se mi zdi zanimivo ne le, da se tema o brezdomcih pojavlja v presenetljivo velikem številu forumov (kot sem že omenila je bilo zadetkov na spletu več kot 11), ampak tudi to, da so le-ti zelo raznoliki. Spomnimo se jih nekaj še enkrat: medover.net, zadovoljna.si, konoplja.org, mladi.net, bmwslo.com itd. Gre torej za popolnoma drugačen osnovni tematski fokus in glede na to, da se ljudje za sodelovanje v

⁹ Ob kasnejši ponovitvi iskanja sem našla še nekaj diskusij, med katerimi je bila najstarejša iz leta 2002, najmlajša pa iz junija 2011. Sicer nista vključeni v analizo, vendar vseeno potrjujeta časovno vztrajanje tematike.

forumu odločijo glede na svoj interes, iz tega sledi, da imajo omenjeni forumi različno strukturo uporabnikov. Pa vendar se je nekje med uporabniki vseh forumov pojavila skupna točka - potreba po diskusiji o brezdomcih. Dejstvo kaže na to, da je brezdomstvo široka tema, ki zanima zelo različne ljudi.

V spodnji shemi povzemam omenjene značilnosti vzorca ter njihovo interpretacijo, na podlagi katere lahko sklenem, da je **brezdomstvo aktualna in ljudem zanimiva tema**.

Slika 4: Sporočilo »demografskih značilnosti« vzorca

3.4.2.3 Internetni forum kot virtualna skupnost

Anderson (1998: 15) pravi, da »moramo skupnosti razlikovati ne po tem, ali so pristne ali lažne, ampak po načinu, kako so zamišljene«. Na poseben način zamišljene, a zelo realne, vedno bolj postajajo virtualne skupnosti, ki so po besedah Praprotnika (2003: 6) definirane kot »interakcija med dvema ali več osebami, ki komunicirajo po internetu.« Navidezna resničnost (*virtual reality*) postaja vedno pomembnejše okolje za družbeno delovanje posameznika in družbenih podsistemov (Svete, 2005). Kljub temu, da nekateri avtorji (Poster, 1996; Slevin, 2000) trdijo, da je kibernetični prostor preveč razpršen in fragmentiran, pa pri drugih prevladuje mnenje, da omenjene skupnosti kreirajo nov družbeni in s tem tudi nov javni prostor (Jones, 1997), ki pa se od »starega« ne razlikuje tako drastično, kot včasih mislimo. »Virtualni prostor je namreč označen in opredeljen z vrednotami, predsodki in drugimi socialno-psihološkimi konotacijami ter pomeni, ki se vanj preslikavajo prav iz vsakdanjega življenja« (Praprotnik, 2003: 18). Markham (1998, po Oblak, 2002) ugotavlja, da nekaterim računalniško posredovana izkušnja pomeni posebno obliko bivanja, kjer se skozi spletno komunikacijo lahko izražajo in spoznavajo druge.

Correll (1995, po Wilson in Peterson, 2002) izpostavlja, da se v spletni komunikaciji odigravajo socialne vloge iz realnega življenja in obstoječe kulturne ideologije.

Ker pa se ljudje v virtualnem prostoru čutijo varne, anonimne in svobodne, pri preigravanju vlog lahko pride do pretiravanja. Praprotnik (2003) pravi, da pomanjkanje socialnih sankcij, občutek svobode in anonimnost opogumljajo uporabnike k malce drugačim komunikacijskim »akcijam« kot bi jih izvajali v realnem življenju. Veliko lažje izražajo ljubezen, intimnost... Vendar pa osvobojenost še ne pomeni, da je zato to okolje idilično.

Ljudje v skladu s svojo novo občuteno svobodo tudi svobodno izražajo svoje stereotipe in predsodke, ki bi bili drugače socialno kontrolirani (Reid, 1991). Dojemanje svoje virtualne podobe kot čiste igre »nam omogoča, da odmislimo običajne zapreke, ki nam preprečujejo realizacijo svoje »temne plati« v realnem življenju, in da svobodno povnanjimo vse svoje libidialne potenciale« (Praprotnik, 2003: 78).

Iz tega izpeljane implikacije za pričujočo raziskavo lahko strnem v dve točki:

1. Diskusijski forum predstavlja **primeren prostor za raziskovanje** družbenih pojavov/ problemov/fenomenov ter javnega mnenja, saj:

- je razumljen kot nova javna sfera,
- ljudje svoja mnenja izražajo bolj svobodno in iskreno kot v »realnem¹⁰« svetu.

2. **Vsebina** forumov (in seveda tudi drugih na spletu objavljenih besedil) **je pomembna**:

- V svojem raziskovalnem projektu je Bruce (1998) prišel do zaključka, da internet predstavlja informacijsko superavtocesto (*information superhighway*) za končne uporabnike. Vsak človek, z ali brez usposabljanja za uporabo interneta, je bil sposoben pridobiti zadovoljive rezultate, ko je uporabil internet za iskanje odgovorov na vprašanja ali učenje o določeni temi. Uporabniki imajo s širitvijo spletnih iskalnikov vedno več možnosti za iskanje informacij kot v tradicionalnem okolju, predvsem pa zato porabijo občutno manj časa.

Ljudje množično iščemo informacije preko spleta, na podlagi informacij pa si gradimo svoja stališča. Pri tem včasih pozabimo značilnost interneta, ki jo Svete

¹⁰ Beseda »realen« je tu mišljena kot nasprotje virtualnemu.

(2005) razume kot najpomembnejšo iz družbene perspektive, to je interaktivnost. To pomeni, da je vsak udeleženec v elektronski mreži ne le uporabnik, temveč tudi potencialni proizvajalec informacij.

Zaradi pomanjkanja kritičnosti bralci včasih prehitro sprejmemo prebrano (še posebej, ko gre za nam slabše poznano tematiko) in s tem v svoja stališča integriramo tudi nepreverjena dejstva, površinska mnenja drugih ter njihove nestrpne poglede. Za primer lahko vzamemo uporabnico, ki je na forumu povedala, da se ji brezdomci smilijo ter da gre najraje z njimi v trgovino in jim kupi velik sendvič, velikokrat pa tudi nasede in jim da denar. Drug uporabnik se je na njeno objavo odzval z razlago, da so brezdomci že tako presiti, da glede na to, da nič ne delajo, ne potrebujejo veliko hrane in da je zato brez veze kupovati sendvič. Bolje je iti v trgovino in jim kupiti alkohol. Prepričal jo je. Njeno naslednje sporočilo se glasi: *No, potlej sem res naivna. Od zdej naprej jim ne dam niti tolarja več. Naj gredo delat, tako kot moram jest in vsi ostali. Hvala, da si me potegnu iz dileme in do konca odpru oči.* - Č

Z nekritičnim sprejemanjem objavljenih vsebin lahko nezavedno ustvarjamo odlične razmere za »razmnoževanje« predsodkov. Stvari, ki jih preberemo o brezdomcih, se avtomatično vsidrajo v našo vednost in lahko od daleč, brez da bi se tega zavedali, vplivajo na naše prihodnje zaznavanje dogodkov oz. situacij, povezanih z njimi. Naše zaznavanje je namreč, kot pravi Rutar (1997), odvisno od tega, kar že vemo o subjektih in o svetu, ki ga opazujemo.

Tu bi lahko ugovarjali, da misel, ki jo nekdo zapiše, sama po sebi še ni nevarna, četudi je napačna. Predsodki postanejo zares nevarni le, ko skladno z njimi tudi ravnamo. Vendar pa ne smemo pozabiti, da je vsaka ubesedena misel, pa naj bo izrečena ali zapisana, ko doseže drugo osebo, že socialno dejanje (Dragoš in Leskošek, 2003).

To potrjuje tudi Ule (1994), ko pravi, da že izpostavljenost nenehnemu ponavljanju negativnih opazk o članih določene skupine lahko izzove negativna stališča do njih. Če neka oseba dalj časa konstantno posluša/bere negativne verbalne izraze za določeno stvar oziroma izraze negativnih čustev do objekta (npr. slabševalne

oznake za neko skupino ljudi), bo tudi sama pričela sprejemati in tvoriti negativna stališča do tega objekta in to lahko celo, če je prej do njega gojila pozitivna stališča. Proces nekritičnega sprejemanja prebranih vsebin olajša in pospeši dejstvo, da spletni forumi kot skupnost lahko pomenijo tudi referenčno skupino. Tu posebej velja omeniti tiste, ki so namenjeni ožji skupini bolj specifičnih uporabnikov – v mojem vzorcu je to npr. Mavrični forum (namenjen predvsem slovenski LGBT populaciji; diskusija B). Tako forum za posameznika lahko predstavlja prostor identifikacije, skupnost njemu podobnih ljudi, ki ji želi pripadati. Prav uporabniku pomembne skupine pa imajo močan vpliv na oblikovanje in spreminjanje njegovih stališč (Lewin, 1947, po Ule, 1992). Referenčne skupine nastopajo tudi kot posrednik med medijskimi sporočili in uporabniki. Ule (1994: 276) pravi, da »mediji ne spreminjajo neposredno stališč prejemnikov sporočil, temveč se to zgodi šele po tem, ko te osebe preverjajo svoja mnenja v raznih referenčnih skupinah«. Da se sodelujoči na Mavričnem forumu zaznavajo kot skupina enakih (v tem primeru kot predstavniki LGTB populacije) sporoča tudi objava, v kateri uporabnik oblačila, zbrana v akciji pomoči brezdomcem označi kot *darilo slovenske GLBT populacije brezdomski populaciji Ljubljane* - B.

- Število točk z dostopom do interneta (npr. javne knjižnice, interne kavarne, mladinski in drugi centri) se hitro povečuje in poslužujejo se jih različni ljudje – tudi brezdomci. V ZDA npr. zelo aktivno sodelujejo, zanimivo, prav v svojem forumu¹¹. Pri nas ga sicer še nimajo, lahko pa dostopajo do vsebin na forumih, ki govorijo o njih. Do vsebin, polnih obtoževanj, predsodkov, prezira... Ule (2009) razlaga, kako je naša podoba, predstava o samem sebi (*sebstvo*) odvisna od odzivov drugih ljudi. Živimo namreč na nek način drug skozi drugega in ne le drug z drugim. Pomislimo, kakšno sporočilo o sebi dobijo brezdomci »skozi« vsebino diskusij. Lahko se zgodi, da predsodki postanejo podlaga osebni in socialni identiteti posameznikov, njihova vsebina pa postane vsebina posameznikove samopodobe (Ule, 1999). Z dojemanjem samega sebe in svoje lastne vrednosti je povezano tudi dostojanstvo. Prepoznati dostojanstvo človeka pomeni prepoznati njegovo vrednost kot človeško bitje, neodvisno od njegovega statusa ali vloge v družbi.

¹¹ <http://www.homelessforums.org/>

Izkušnja dostojanstva je odvisna od tega, kako vidimo sami sebe in kako nas vidijo ter obravnavajo drugi. Osebe se dojemajo kot vredne samo, kadar same nase gledajo z dostojanstvom in če jih obenem tudi drugi obravnavajo kot take. Žal se v primeru brezdomcev to ne dogaja pogosto, saj je pogled nanje ponavadi vezan na njihovo vlogo v družbi. Ker so le malokrat v socialni vlogi, odnosu ali zaposlitvi, ki bi jim dala priznanje, da nekaj prispevajo, da so vredni člani družbe, se jih največkrat vidi kot osebe z majhno družbeno koristnostjo, kar vodi k občutkom manjvrednosti, pasivnosti, depresiji – vse to pa služi kot faktor ohranjanja situacije, saj se zmanjša samozavest ter poveča brezup, ki vpliva na motivacijo za izhod iz situacije (Muñoz López idr., 2003). Posledica je lahko samoizpolnjujoča se napoved, ko žrtve same legitimirajo predsodke (Ule, 1999). Ker so brezdomci skupina stigmatiziranih oseb, ki se s svojo stigmo niso že rodile oziroma so jo dobile kasneje v življenju, je po Goffman (2008) verjetnost za negativen vpliv na samopodobo večja. Oseba, ki šele v poznejšem življenjskem obdobju pridobi stigmo, se je prej namreč že poučila o normalnih in stigmatiziranih. Posledično bo verjetno imela težave s ponovnim definiranjem same sebe, lahko bo tudi začela zavračati lastni jaz.

Še dobro, da se pri soočanju z različnimi negativni pogledi pogosto vklopi obrambni mehanizem in posamezni brezdomec sebe ne prepozna v opisu nekoga slabega, nekoristnega in lenega. Kot primer takega mehanizma lahko vzamemo medijsko znano ameriško brezdomko Joyce Brown, ki je druge brezdomce v zavetišču označila za nore, sebe pa postavila kot primer drugačne, boljše brezdomke. Tako posameznik ohranja pozitivno podobo o sebi, hkrati pa upraviči pogled javnosti na brezdomce, saj tudi sam uporablja zanje enake oznake (Reeves, 1999, po Razpotnik in Dekleva, 2007).

Vendar pa omenjeni obrambni mehanizem deluje le deloma. Goffman (2008) pravi, da ima sicer stigmatizirani posameznik v splošnem enaka prepričanja o identiteti, kot mi, kar pomeni, da ima lahko globoko v sebi občutek, da je »normalen«, vendar pa lahko zazna, da ga drugi ne sprejemajo. Norme, ki jih je prevzel od širše družbe, pa mu poleg tega omogočajo, da se tudi sam zaveda tega,

v čemer ostali vidijo njegovo pomanjkljivost, kar vzbuja občutke sramu. Tudi Hodgetts in sodelavci (2006, po Farrugia, 2010) ugotavlja, da se brezdomci dobro zavedajo, kako so pogosto videni s strani javnosti - torej kot moralno sumljivi, neodgovorni, nevarni, umazani in podobno.

3.4.3 SPOROČILO »VSEBIN, KI JIH NI«

Po pregledu številnih vsebin, ki se pojavljajo v objavah na spletnih forumih, na kratko pogledjmo še tiste, ki jih ni, pa bi bile lahko. Taki se mi zdita dve:

- **DRUGE OBLIKE BREZDOMSTVA**

Kot sem že omenila, uporabniki pišejo le o obliki brezdomstva, ki je najbolj očitna, to je brezdomstvo po ožji definiciji (»houseless«). V resnici prostor za spanje tu ne igra vloge, pomemben element je beračenje ali le opaznost na ulici. Dejstvo je razumljivo, saj ljudje ob misli na brezdomstvo večinoma dobimo asociacijo na tiste brezdomce, ki jih srečujemo na cesti, na naši poti v službo. Redko kdo pomisli na kakšno drugo obliko, verjetno tudi zato, ker le-teh večina niti ne pozna. Pomanjkanje pisanja o drugih oblikah brezdomstva je jasen znak, da se o celotni kompleksnosti brezdomstva v medijih in javnosti še vedno premalo govori in tu vidim eno od polj delovanja socialne pedagogike - odpiranje novih vidikov določenega pojava v javnosti (več o tem v zaključku).

- **BOLEZEN**

Zanimivo se mi zdi, da uporabniki med številnimi značilnostmi brezdomcev in med težavami, s katerimi se brezdomci srečujejo, skoraj ne omenjajo bolezni (z izjemo alkoholizma in zasvojenosti s prepovedanimi drogami), čeprav je bolezen pogosto spremljevalka brezdomnega načina življenja. Brezdomci s težavami v duševnem zdravju so ena izmed bolj ogroženih skupin brezdomcev (Dekleva, 2008) in veliko jih je tudi v slovenski brezdomni populaciji (Dekleva in Razpotnik (2007a). Poleg duševnih bolezni in odvisnosti so med brezdomci pogoste tudi razne nalezljive bolezni, kot so tuberkuloza, spolno prenosljive bolezni in bolezni jeter (Razpotnik, 2009).

Kljub velikemu številu brezdomcev z zdravstvenimi težavami, uporabniki tega ne zaznavajo kot poseben problem. Mogoče zato, ker je bolnim težko očitati, da so sami krivi in jim tako odrekati pomoč?

Tu dobim malce provokativno asociacijo: če bi sledili definiciji Svetovne zdravstvene organizacije (*Constitution of the World Health Organisation...*, 1946), bi zdravje razumeli kot stanje popolnega fizičnega, duševnega in socialnega blagostanja. Tako bi lahko posplošeno rekli, da »zdravih« brezdomcev sploh ni, saj je brezdomstvo skrajna oblika socialne izključenosti. Seveda ne zagovarjam prevlade medicinskega diskurza in patologiziranja brezdomcev z oznako »bolni«. Razmišljam le o tem, da bi se verjetno pri ljudeh (žal) skozi to optiko lažje ustvarilo ne-obtožujoče razumevanje. In če je jasno, da se proti bolezni borimo s preventivnimi ukrepi in krepitevijo imunskega sistema, bi bilo tako tudi na tem področju bolj očitno, da je treba začeti s krepitevijo družbe (na različnih nivojih)?

4. ZAKLJUČEK

Brezdomce v večjih mestih srečujemo vsepovsod - na cesti, parkiriščih, železniški postaji, v parku... Kljub njihovi stalni prisotnosti pa so nam še vedno nekako tuji, jih ne razumemo, nam porajajo vprašanja in dvome, ne vemo, kako se do njih obnašati in kako osmisliti svoje izkušnje z njimi. O njih si ustvarjamo določena stališča, vendar le ta pogosto temeljijo na stereotipnih predstavah in nepreverjenih informacijah, ki jih pridobimo mimogrede, skozi izkušnje, preko diskusij z drugimi, ki si o brezdomstvu prav tako šele kreirajo svojo lastno predstavo, preko medijev ter še kako drugače. Naše dojemanje brezdomstva se izraža skozi dejanja, ki poleg ravnanja ob srečanju z brezdomcem vključujejo tudi aktivacijo na področju pomoči (sodelovanje v dobrodelnih akcijah) in doseganja družbenih sprememb. Nenazadnje pa se naš pogled izraža tudi v komunikaciji z drugimi ljudmi.

Za namen moje diplomske naloge je bila relevantna komunikacija v virtualnem prostoru. Sledeče ugotovitve v obliki kratkih odgovorov na raziskovalna vprašanja predstavljajo povzetek analize objav na spletnih forumih:

1. Uporabniki v diskusijah o brezdomcih odpirajo različne teme, med katerimi lahko izluščim sedem širših. To so ocena stanja, značilnosti in »vrste« brezdomcev, vzroki za brezdomstvo, beračenje, delo, rešitve in čustva. V vseh omenjenih temah se prepletajo številna, pogosto nasprotujoča si mnenja, ki velikokrat temeljijo na stereotipnem mišljenju. Uporabniki svoje poglede večkrat podkrepijo z navedbo lastne izkušnje ali izhajanjem iz sebe (npr. če morajo oni delati, potem lahko tudi brezdomci). Zanimajo pa jih tudi mnenja in izkušnje drugih ljudi.
2. Čustva, ki jih izražajo uporabniki, so tako pozitivna kot tudi negativna. Pri pozitivnih opažam ljubezen do bližnjega, sočutje, smiljenje, empatijo, spoštovanje in hvaležnost, pri negativnih pa jezo, bes, zaskrbljenost, strah, prezir, gnus, zavist, ravnodušnost, frustracijo, krivdo in sram. Čustveni izrazi so v objavah največkrat spremljevalci določenega mnenja ali izkušnje, pogosto so podkrepljeni z grafičnim simbolom za izražanje čustev - emotikonom. Opaziti je značilnosti »modernih« predsodkov, kot jih opisuje Ule (1999; 2005; 2009).

3. Prevladujoči diskurzi, ki jih opažam v objavah, so diskurz mi/oni, (krščanski) diskurz usmiljenja, paternalistični diskurz, diskurz vrednotenja dela in diskurz individualne odgovornosti.

K vsebinskim ugotovitvam dodajam še dve, povezani s spletnim forumom.

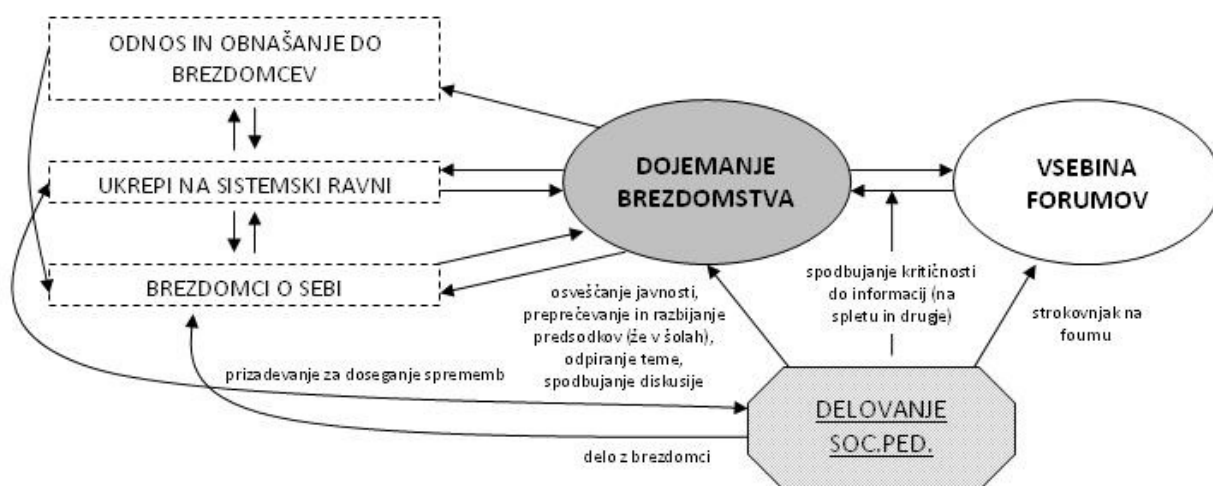
1. Spletni forum **je primerno raziskovalno področje**, saj s svojimi značilnostmi kot virtualna skupnost predstavlja družbeni prostor s podobnimi vzorci in pojavi kot v »realnem« okolju.
2. Vsebina spletnih objav **je pomembna**.

»V času vedno pride do selekcije: nekatere stvari postanejo družbeno vredne, druge pa se izločijo in ljudje nanje počasi pozabijo. Jezik je zato nekakšno sito, s katerim družba preseje to, kar bo ostalo in postalo vredno, ter ono, ki bo izpadlo in utonilo v pozabo.«

(Rutar, 1997: 118).

• NEKAJ PREDLOGOV UKREPOV

Pri oblikovanju predlogov za ukrepanje sem izhajala tako iz ugotovitev analize vsebine diskusij kot tudi iz razmišljanja o spletnih forumih. Nekaj usmeritev za ukrepe na področju brezdomstva sem na podlagi različnih virov (npr. Dragoš, 1993; Razpotnik, 2008; Razpotnik, 2010c) omenila že v teoretičnem uvodu in interpretaciji. Ker pa v empiričnem delu nisem raziskovala pojava brezdomstva kot takega, ampak dožemanje brezdomstva, kot ga izražajo sodelujoči na diskusijskih forumih, se bom tudi pri predlogih za ukrepanje osredotočila na ta vidik (ki je posredno povezan tudi z oblikovanju drugih ukrepov na področju brezdomstva). Ideje bom pojasnila na podlagi sheme, ki prikazuje, zakaj je pomembno, kako ljudje dojemajo brezdomstvo in kje se odpira prostor za delovanje socialne pedagogike.

Slika 5: Odnosna shema predlaganih ukrepov in pomembnosti dojemanja brezdomstva

Razpotnik in Dekleva (2007) pravita, da je potrebno proučevati zdravorazumske diskurze, percepcijo uporabnikov medijev in strukturo njihovih razumevanj določenega pojava. Dojemanje pojava je namreč zelo pomembno, saj javnost (davkoplačevalci in volivci) določa kaj in v kolikšni meri se bo v politični skupnosti delalo na nekem področju, v našem primeru na področju brezdomstva. Javno mnenje torej vpliva na politiko (Reynalds, 2007) ter posledično na oblikovanje ukrepov na sistemski ravni. Pogled javnosti na določeno družbeno vprašanje Razpotnik in Dekleva (2007) vidita kot podlago za razvoj solidarnosti, ki je nujno potrebna pri skupnostno osnovanih politikah. Le-te so z vključevanjem vseh članov v reševanje problematike edino lahko uspešne.

Končanje brezdomstva se torej začne z razumevanjem, da so ljudje, ki so ali so kdaj bili brezdomni, naši sosede in člani naših skupnosti. Javna dojetanja in odnosi do oseb, ki izkušajo situacijo brezdomstva ali so v nevarnosti, da bodo v njej pristali, se morajo spremeniti, če želimo realizirati pozitivne, dolgoročne rešitve. Pomanjkanje interakcij med različnimi družbenimi skupinami, skupaj z netočnimi opisi brezdomstva, ki jih posredujejo mediji, prispeva k distanciranju tistih, ki imajo dom, od tistih, ki ga nimajo. Ti pogledi in stališča zadevajo vsakega posameznika v njegovih odnosih z brezdomci, »pa naj si bo to v medosebnih interakcijah na cesti ali v vlogi soseda, člana komisije na četrtni skupnosti, lokalnega politika, davkoplačevalca ali volivca« (Razpotnik in Dekleva, 2007: 11). Posameznikov odnos in obnašanje do brezdomcev preko aktivacije ponovno lahko vpliva na spremembe na sistemski ravni, prav tako pa se odraža v predstavi, ki jo imajo brezdomci o sebi (na kar vpliva tudi dojetanje brezdomstva). Kot sem že omenila, je

koncept samega sebe tesno povezan z ogledalom, ki nam ga nastavljajo drugi - naša identiteta je odvisna od tega, kako nas drugi ljudje razumejo in kako reagirajo na nas in naše delovanje (Rutar, 1995), saj se gradi s pomočjo priznanj, negacij in tudi spregledanja s strani drugih oseb (Ule, 2000b). Tako v skladu s pojmovanjem simboličnega interakcionizma, posamezniki pomene za samorazumevanje vzemamo iz simbolnih interakcij s svetom okoli nas (Razpotnik in Dekleva, 2007).

Nadalje, vsi ljudje, ki se srečujemo z brezdomci, tvorimo potencialni okvir možnosti socialnega vključevanja brezdomcev (prav tam). Če bo naš pogled na brezdomstvo manj zastrt s predsodki, bomo mogoče lažje vstopali v odnose z brezdomci in tako odgovarjali na eno njihovih temeljnih potreb po socialni vključenosti, pripadnosti. Prek pozitivnega dojetja brezdomcev in krepite njihove lastne pozitivne podobe jih lahko pomagamo opolnomočiti, da se bodo tudi sami lažje borili za sistemske spremembe in ukrepe, ki jih potrebujejo.

Možnosti za socialnopedagoško delovanje v bolj ali manj neposredni povezavi z dojetjem brezdomstva vidim na številnih področjih.

1. Kot strokovnjaki si lahko neposredno prizadevamo za **sistemske spremembe** ter oblikovanje potrebnih dokumentov na nacionalnem nivoju, ki bodo narekovali potrebne ukrepe in primerne rešitve. Tudi Dekleva (2008) meni, da je vplivanje na oblikovanje strokovnih politik ter integracijo politik različnih sektorjev, eden izmed pristopov, ki bi ga morale vključevati delo z brezdomci.
2. Preko različnih oblik **dela z brezdomci** lahko poskušamo spreminjati njihove življenjske situacije ter krepiti njihovo pozitivno podobo o sebi.
3. Razpotnik in Dekleva (2007) opozarjata, da je pri oblikovanju sistemskih rešitev na področju brezdomstva ključno sodelovanje javnosti, zato je pomembno **delo z javnostjo, informiranje, obveščanje in osveščanje**.

Ker je brezdomstvo socialno konstruiran koncept, z razpravljanjem o njem odpiramo polje možnih razumevanj, v okviru katerih se oblikujejo tudi »potrebe« po delovanju (Dekleva in Razpotnik, 2007b). Zato je naša naloga lahko tudi **odpiranje teme v javnem prostoru, opozarjanje na kompleksnost pojava in njegove številne oblike, spodbujanje diskusije** in podobno. Tako bomo dosegli, da

bo problematika brezdomstva bolj vidna, kar kot pomembno označuje Razpotnik (2010c).

4. Intervencije naj bi bile usmerjene ne le v spreminjanje posameznika, ki je izključen, ampak tudi družbe, ki izključuje. Pri tem je pomembna **senzibilizacija in zmanjšanje predsodkov v skupnosti** (Muñoz López, Vázquez Valverde in Vázquez Cabrera, 2003). Družba namreč sedaj ni senzibilna – je zelo slabo receptivna in tolerantna do obstoja te skupine ljudi, kar se lahko izkaže kot težava pri ustvarjanju centrov in virov pomoči v določenih predelih mest, kot se dogaja npr. v Španiji. Brez spremembe percepcije fenomena s strani družbe in meščanov, ne moremo pričakovati napredka v procesih integracije in rešitve problema izključenosti (Vivir en la calle..., 2006). Razpotnik (2007) na tem področju vidi vlogo stroke, ki naj bi delovala znotraj skupnosti v smeri večje kohezivnosti in razbijanja predsodkov.

V smeri razbijanja predsodkov lahko delujemo tudi z ustvarjanjem pogojev za pozitivno osebno izkušnjo med brezdomci in ostalimi ljudmi. Na velik pomen osebne izkušnje opozori izjava uporabnika spletnega foruma: *»Ena slaba izkušnja te pripelje, da ne daš nobenemu nič«* - H. Coleman (1999) ugotavlja, da naravo percepcije in naravo odnosov lahko spreminja tudi kooperativna soodvisnot, izhajajoča iz skupnih ciljev (ki jo lahko dosegamo preko raznih skupnih akcij, projektov...).

5. Begler (1984, po Ule, 1994) pravi, da lahko že šola kot neposredni angens družbe bistveno vpliva na nastanek predsodkov ali pa deluje kot instanca imunizacije pred njimi. Ko govorimo o preprečevanju nastajanja oziroma razbijanju predsodkov, ne smemo pozabiti na moč kritične misli. Ule (1999: 300) pravi, da »kritična javnost delegitimira predsodke in jim odvzame motivacijsko moč«. S **spodbujanjem kritičnosti do informacij** bi po mojem mnenju prav tako morali **začeti že pri otrocih**, ki so najbolj dojemljivi za nove informacije iz različnih virov. Vedno bolj se že zavedamo nevarnosti, ki jih skriva internet. Različni projekti, organizacije in tudi učitelji in starši otroke opozarjajo nanje in jim pripovedujejo primere kraje identitete, zlorabe gesel itd. Kaj pa zloraba informacij in »kraja« svobode pri oblikovanju mnenja? Nepreverjenim informacijam in vsebinam, polnim predsodkov so mladi vsakodnevno izpostavljeni, vendar o tem skoraj ne govorimo.

»Če se predsodki izoblikujejo na osnovi neznansko raznovrstnih družbenih vplivov, ki od vsega začetka delujejo na otroka, potem se moramo ukvarjati vsaj z najpomembnejšimi od teh vplivov: z vsakdanjim svetom otrok /.../« (Ule, 1994: 111).

6. Seveda se tu osveščanje ne bi smelo končati. Tudi odrasli vse prepogosto nekritično sprejemamo informacije, predvsem medijsko posredovane. Vendar pa vpliv medijev ni vsemogočen. Kuhar (2003) pravi, da je pomen družbeno konstruiran in njegovo razumevanje nujno vključuje tudi aktiven proces interpretacije. Kot prejemniki sporočil smo aktivno vključeni v produkcijo pomena in nismo le nedolžne žrtve ponujenih medijskih vsebin.

Ker se torej pomen sporočila oblikuje v interakciji med samim sporočilom in prejemnikom ter ne obstaja sam po sebi, šele na podlagi interpretacije in percepcije pomenov osmišljamo svet. S **spodbujanjem kritičnosti pri spremljanju medijskih prispevkov, pa tudi drugih vrst informacij**, lahko omilimo negativen vpliv medijsko in drugače posredovanih ideologij in razlag sveta.

7. Glede na to, da ljudje kažejo potrebo po diskusiji in izmenjavi izkušenj/mnenj ter imajo veliko vprašanj, katerih odgovorov tudi na forumih pogosto ne najdejo, se mi zdi, da se tu odpira prostor za **strokovnjaka na spletu**. Tako kot je socialna pedagogika vpeta v realno družbo in skupnost, bi lahko počasi našla svoje mesto tudi v virtualni skupnosti. Tudi tam namreč marginalizirane skupine z manj družbene moči potrebujejo svojo, kot jo imenuje Razpotnik (2006), »glasnico družbenega obrobja«. Strokovnjak bi na spletu ljudem lahko ponudil verodostojne informacije, jim pomagal razjasniti dvome, jih usmerjal pri iskanju odgovorov ter posodil svoj glas brezdomcem. Na potencialno uspešnost ideje kaže tudi ugotovitev moje raziskave, da imajo v diskusiji posebno težo argumenti nekega uporabnika, ki ima izkušnje s poklicnim delom z brezdomci. Ostali uporabniki večkrat nanj naslavlajo vprašanja ter ga prosijo za mnenje ali pojasnitve.

Pri tem ne gre pozabiti na to, da je forum v svoji osnovi prostor, kjer ljudje lahko svobodno diskutirajo in izmenjujejo mnenja. Kar se znanja oziroma vednosti tiče, člani niso razporejeni po hierarhiji, vsi imajo enakopraven status in pravico za diskusijo (razen specializiranih forumov, urejenih po sistemu »vprašaj strokovnjaka«). Tudi socialni pedagog bi moral ohranjati to razmerje in se v

diskusijo vključevati kot enakovreden član, ki nima nič večje avtoritete in moči in ne zapira razvoja debate s svojimi »edino pravilnimi« odgovori, temveč **odpira nove dileme, opozarja na druge vidike, spodbuja ljudi k razmišljanju ter lahko ponudi določene informacije, ki ljudi zanimajo.**

Tako kot ostali ukrepi na področju brezdomstva, tudi omenjeni niso enostavni, samozadostni ali nujno učinkoviti. Predstavljajo le nekaj idej, ki jih je potrebno nadgraditi in domisliti.

- **REFLEKSIJA RAZISKOVANJA**

Diplomska naloga se ukvarja z dojemanjem brezdomstva v javnosti in s tem dopolnjuje raziskavo, ki sta jo leta 2007 preko fokusnih skupin izvedla Razpotnik in Dekleva. Proučuje pri nas še premalo raziskano tematiko in s tem prispeva svoj kamenček v mozaik boljšega razumevanja brezdomstva oziroma pogleda javnosti na ta pojav.

Dodano vrednost svoje diplomske naloge poleg omenjenega vidim predvsem v tem, da sledi Rutarjevi (1997: 118) tezi: »Proučevati človeka pomeni ukvarjati se s sistemi, ki organizirajo njegove svetove in jim dajejo pomen.« Eden pomembnih sistemov, ki danes organizirajo naše svetove in jim dajejo pomen, je zagotovo internet. Diplomska naloga se poslužuje izvirnega raziskovalnega medija in vzorca (objave na spletnih forumih), ki, kolikor vem, še nista bila uporabljena v diplomskih nalogah na oddelku za socialno pedagogiko in tudi na drugih slovenskih fakultetah sta po mojih zaznavanjih izjemno redka.

Sledeče razmišljanje se nanaša na omejitve pričujočega diplomskega dela.

Prvo omejitev vidim v svoji nesuverenosti in neizkušenosti na raziskovanem področju. Temo diplomske naloge sem si izbrala na podlagi želje, da bi raziskovala nekaj novega, področje, ki ga še ne poznam, pa bi se mi ga zdelo zanimivo raziskati. Kljub temu, da sem za potrebe pisanja diplomske naloge prebrala veliko literature, se še vedno nisem čutila povsem kompetentno pisati o tej temi oziroma interpretirati rezultate. Pri tem bi mi pomagalo tudi, če bi lahko izhajala iz spoznanj na podlagi lastnega dela z brezdomci, vendar žal teh izkušenj (še) nimam.

Vsekakor je tu potrebno omeniti tudi to, da tudi sama nimam še povsem izoblikovanega stališča o brezdomcih, kar mi je po eni strani pomagalo, ker sem bila mogoče malo manj pristranska, po drugi strani pa sem težje interpretaciji dodala svojo osebno »noto«. Svojo subjektivnost vseeno vidim v tem, da negativno gledam na predsodkovno mišljenje nasploh in sem ga zato mogoče tudi v diplomski nalogi obravnavala bolj kritično.

Naslednja omejitev je povezana z reprezentativnostjo. Pri tako širokem predmetu raziskovanja, kot je dojemanje nekega pojava v javosti, lahko raziskovanje s kvalitativno analizo ponudi le približen oris stanja. Da bi lahko govorili o dejanskem pogledu večinske javnosti, pa moramo raziskovanje nadgraditi in podpreti z ustreznimi drugimi raziskavami na večjih vzorcih.

Nadalje se mi zdi, da je bilo raziskovanje omejeno tudi zaradi odsotnosti stika z uporabniki, ki so objavili analizirane vsebine. Tako na nekaj mestih nisem mogla razjasniti nekaterih nerazumljivih stavkov ali celotnih objav, poleg tega sem mogoče katero izmed njih razumela drugače, kot je bila mišljena.

Ko razmišljam o perspektivah in smernicah za nadaljnje delo, ugotavljam, da bi bilo zanimivo tudi na druge načine raziskati dojemanje brezdomstva v javnosti (npr. kvantitativna raziskava) ter preveriti, kako se brezdomcem zdi, da jih javnost dojema. Prav tako vidim možnost nadaljnjega raziskovanja v preverjanju doprinosa morebitnih vpeljanih ukrepov, npr. spremljanje vsebin objav na spletnih forumih, kjer bi bil aktivno udeležen tudi strokovnjak. Poleg tega menim, da bi bilo koristno metodo analize spletnih diskusij uporabiti še za raziskovanje kakšnih drugih področij oziroma pojavov, saj je nabor različnih tem, o katerih se ljudje pogovarjajo na spletu, zelo širok.

Na splošno se mi zdi, da je internet prostor, ki postaja vedno bolj pomemben in tudi strokovnjaki se moramo znati prilagoditi razvoju in spremembam, tako na področju raziskovanja kot tudi poklicnega delovanja. S tega vidika se mi zdi odlično, da imajo Kralji ulice ažurirano spletno stran, svoj profil na Facebooku ter da lahko na njihovi spletni strani od avgusta dalje najdemo tudi blog. Njihovemu vzoru bi lahko sledile tudi nekatere druge organizacije, ne le na področju brezdomstva, ki ne uspejo slediti toku družbenih sprememb.

Čisto na koncu se vračam na začetek.

»**Jožef Brezdomec:** Življenje je težko. Spoznavamo ga. Ljudje nas vidijo, ali njihov pogled je zastrt. Ne vidijo nam v dušo. Prideš, potrkaš na vrata. Dela nimam, brezdomec sem, pomagajte prosim. Samo pogledajo te, pa mislijo, da si tat, da si razbojnik, ker nisi tako oblečen kot so oni. Zaslužite si, ta njih grenka beseda naj ti bo v tolažbo.«

(Odlomek iz dela Brezdomci, Kolman, 1936: 389)

Ljudje jih vidimo, ali naš pogled je (še) zastrt.

5. VIRI IN LITERATURA

5.1 LITERATURA

Abrahamson, P. (1995). Social Exclusion in Europe: Old Wine in New Bottles? *Družboslovne razprave*, 11(19-20), 119-136.

Agulló, E. (2000). Entre la precariedad laboral y la exclusión social: los otros trabajos y los otros trabajadores. V E. Agulló in A. Overjero (ur.), *Trabajo, individuo y sociedad: Perspectivas psicosociales sobre el futuro del trabajo* (str.95-144). Madrid: Pirámide.

Anderson, B. (1998). *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Banerjee, S., Clancy, C. in Crome, I. (ur.) (2002). *Co-existing Problems of Mental Disorder and Substance Misuse (dual diagnosis): An Information Manual*. London: Royal College of Psychiatrists.

Beck, U. (2009). *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.

Berger, P.L. in Luckmann, Th. (1988). *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Branston, G. in Stafford, R. (2003). *Media Student's Book*. London in New York: Routledge.

Brown, R. (1999). Socialna kategorizacija in predsodek. V M.Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije* (str.24-61). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Bruce, H. (1998). User Satisfaction with Information Seeking on the Internet. *Journal of the American Society for Information Science*, 49(6), 541-556.

Calafat, A. (1999). Characteristics and social representation of ecstasy in Europe. Palma de Mallorca: IREFREA.

Centros de Acogida para marginados sin hogar. (1999). Sevilla: Junta de Andalucía, Consejería de Asuntos Sociales, Dirección General de Acción e Inserción Social.

Chaseten, R. in Schneider, B. (2010). Picturing Homelessness: Visual Representations of Homelessness and Volunteerism in a Canadian Newspaper. *Social Development Issues*, 32(3), 77-91.

Coleman, Lerita M. (1999). Stigma – razkrita enigma. V M.Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije* (str.198-216). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Cottrell, C. A., in Neuberg, S. L. (2005). Different Emotional Reactions to Different Groups: A Sociofunctional Threat-based Approach to »Prejudice«. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(5), 770–789.

Coumans, M in Spreen, M. (2003). Drug Use and the Role of Homelessness in the Process of Marginalization. *Substance Use & Misuse*, 38(3-6), 311-338.

Cruz Terán, J. (ur.) (2008). *Vivir en la calle: estudio psicosocial sobre las personas sin hogar*. Granada: Gráficas Genil.

Cvetič, B. (2004). *Homeless question in Slovenia: National report 2004* (Poročilo). Maribor: FEANTSA. Pridobljeno 16.7.2011, s http://www.feantsa.org/files/enlargement/ngo_slovenia.pdf

Dasgupta, N, DeSteno, D, Williams, L.A. in Hunsinger, M. (2009). Fanning the Flames of Prejudice: The Influence of Specific Incidental Emotions on Implicit Prejudice. *Emotion*, 9(4), 585–591.

Davis H., M. (2004). Empathy. Negotiating the Border Between Self and Other. V L. Z. Tiedens in C. Wayne Leach (ur.), *The Social Life of Emotions* (str.19-42). Cambridge: Cambridge University Press.

Dekleva, B. (2008). Posebno ogrožene skupine brezdomcev. *Socialna pedagogika*, 12(1), 1-18.

Dekleva, B. (2009). Dostopnost zdravstvenega sistema in ovire pri njegovi uporabi. V Š. Razpotnik in B. Dekleva (ur.), *Brezdomstvo, zdravje in dostopnost zdravstvenih storitev* (str.75-105). Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.

Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (2007a). *Brezdomstvo v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (2007b). Definiranje brezdomstva in merjenje njegovega obsega. *Socialna pedagogika*, 11(1), 1-36.

Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (2009). Evalvacija nespecifične terenske nastanitvene podpore brezdomnim. *Socialna pedagogika*, 13(3), 259-288.

DeSteno, D., Dasgupta, N., Bartlett, M.Y. in Cajdric, A. (2004). Prejudice From Thin Air: The Effect of Emotion on Automatic Intergroup Attitudes. *Psychological Science*, 15(5), 319-324.

Dhont, K., Roets, A. in Van Hiel, A. (2011). Opening Closed Minds: The Combined Effects of Intergroup Contact and Need for Closure on Prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(4), 514-528.

Dragoš, S. (1993). Vprašanje klošarjev. *Socialno delo*, 32(5-6), 153-161.

Dragoš, S. in Leskošek, V. (2003). *Družbena neenakost in socialni kapital*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.

Edgar, B. in Meert, H. (2005). *Fourth review of statistics on homelessness in Europe, The ETHOS definition of homelessness*. Pridobljeno 14.7.2011, s http://www.feantsa.org/files/transnational_reports/EN_Stats_2005.pdf

Erjavec, K., Hrvatin, S.B. in Kelbl, B. (2000). *Mi o Romih: diskriminatorni diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open society institute Slovenia.

Erjavec, K. in Poler Kovačič, M. (2007). *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Farrugia, D. (2010). The symbolic burden of homelessness: Towards a theory of youth homelessness as embodied subjectivity. *Journal of Sociology*, 47(1), 71-87.

Ferkulj, T. (2007). Socialna organizacija normalnosti – spoznavnoteoretski poskus. *Socialna pedagogika*, 11(3), 341-360.

Fichter, M. in Quadflieg, N. (1999). Alcoholism in homeless men in the mid-nineties: results from the Bavarian Public Health Study on homelessness. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 249(1), 34-44.

Filipović, M. (2005). *European Observatory on Homelessness: Statistics Review 2005* (Poročilo). Ljubljana: FEANTSA. Pridobljeno 17.7.2011, s http://www.feantsa.org/files/national_reports/slovenia/Stat%20update-slovenia2005.pdf

Filipović, M. (2007). Stanovanjska ranljivost v Sloveniji: analiza na podlagi razširjene definicije brezdomstva. *Socialno delo*, 46(4-5), 187-197.

Fiske, S. T., Cuddy, A. J., Glick, P. in Xu, J. (2002). A Model of (Often Mixed) Stereotype Content: Competence and Warmth Respectively Follow From Perceived Status and Competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878–902

Flaker, V. (1988). Erving Goffman: Azili (povzetek). V V. Flaker in M. Urek (ur.), *Hrastovski anali za leto 1987* (str.73-137). Ljubljana: RK ZSMS.

Flaker, V. (1999). Stanovanjske težave ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in možne rešitve. V S. Mandič (ur.), *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin* (str.43-70). Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Foucault, M. (1991). *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt.

Geissler, L.J., Bormann, C.A., Kwiatkowski, C.F., Braucht, G.N. in Reichardt, C.S. (1995). Women, Homelessness, And Substance Abuse: Moving Beyond the Stereotypes. *Psychology of Women Quarterly*, 19(1), 65-83.

Goffman, E. (2008). *Stigma: zapiski o upravljanju poškodovane identitete*. Maribor: Aristej.

Grcić, D. in Kobolt, A. (2008). Pomen neformalnega učenja za mlade z manj priložnostmi. V A. Kobolt (ur.), *Učenje na odru življenja: projektno delo z ranljivimi skupinami mladih* (str.10-25). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Horberg, E.J., Oveis, C. in Keltner, D. (2011). Emotions as Moral Amplifiers: An Appraisal Tendency Approach to the Influences of Distinct Emotions upon Moral Judgment. *Emotion Review*, 3(3), 237-244.

Im, E. in Chee, W. (2006). An Online Forum as a Qualitative Research Method: Practical Issues. *Nurs Res*, 55(4), 267-273.

Jones, S.G. (1997). The Internet and it's Social Landscape. V S.G. Jones (ur.), *Virtual Culture: Identity & Communication in Cybersociety* (str.7-35). London: Sage.

Jones, G. (2003). Youth homelessness and the »underclass«. V R. MacDonald (ur.), *Youth, the »Underclass«, and the Social Exclusion* (str.96-113). London: Routledge.

Jurančič Šribar, L. (2007). Sodobne spremembe na trgu dela in posledice politično - ekonomskega nasilja v vsakdanjem življenju brezdomcev. V B. Dekleva, J. Rapuš-Pavel in D. Zorc-Maver, D. (ur.), *Prehodi v svet dela - izbira ali nuja?* (str.158-175). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Kersnik – Bergant, M. (2001). Tveganje socialne izključenosti. V M. Hanžek in M. Gregorčič (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2000-2001* (str.102). Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.

Klemenčič Rozman, M.M. in Dekleva, B. (2007). Identifikacija psihosocialno ogroženih in socialno izključenih skupin mladih nezaposlenih v Sloveniji. V B. Dekleva, J. Rapuš-Pavel in D. Zorc-Maver, D. (ur.), *Prehodi v svet dela - izbira ali nuja?* (str.85-103). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Koller-Trbovič, N. (2009). Nezaposlenost u doživljaju i iskustvu nezaposlenih mladih u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 16(1), 91-110.

Kordeš, U. (2004). *Od resnice k zaupanju*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Kuhar, M. (2008). Mladi in stari stereotipi. *Socialna pedagogika*, 12(4), 39-56.

Lazarsfeld, P.F. in Merton, R.K. (1985). Comunicacion de masas, gustos populares y acion social organizada. V M., de Moragas (ur.), *Sociología de la comunicación de masas II: estructura, funciones y efectos* (str.22-49). Barcelona: GG Mass Media.

Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and Adaptation*. New York: Oxford University Press.

Leskošek, V. (2005). Sovražni govor kot dejanje nasilja. V V. Leskošek (ur.), *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem* (str.81-95). Ljubljana: Mirovni inštitut.

Leskošek, V. (2009). *Assessment of the responses to the questionnaire to the member states on homelessness and housing exclusion: Slovenia* (Poročilo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Leskošek, V., Zaviršek, D., Kresal, B., Rihter, L., Smolej, S., Boškič, R., Sobočan, A.M. in Jeseničnik, N. (2009). *Vzroki in obseg pojava zaposlenih revnih: CRP V5-0292 - končno poročilo* (Raziskovalno poročilo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Leyens, J.P., Paladino, P.M., Rodriguez-Torres, R., Vaes, J., Demoulin, S., Rodriguez-Perez, A. in Gaunt, R. (2000). The Emotional Side of Prejudice: The Attribution of Secondary Emotions to Ingroups and Outgroups. *Personality & Social Psychology Review*, 4(2), 186-197.

Mackie, D. M., Devos, T. in Smith, E. R. (2000). Intergroup Emotions: Explaining Offensive Action Tendencies in an Intergroup Context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(4), 602–616.

Mandič, S. (1997). Stanovanjska kariera, socialna izključenost in brezdomstvo. *Družboslovne razprave*, 13(24-25), 133-151.

Mandič, S. (1999). Stanovanjska tveganja, ranljive skupine in novi pogledi. V S. Mandič (ur.), *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin* (str.11-42). Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Mann, C. in Stewart, C. (2000). *Internet Communication and Qualitative Research: A Handbook for Researching Online*. London: Sage.

Martins, A. (2010). Gender and Homelessness: Homeless Women in Lisbon. *Homeless in Europe (Gender Perspectives on Homelessness)*, 6-8. Pridobljeno 24.7.2011, s [http://www.feantsa.org/files/freshstart/Communications/Homeless in Europe EN/PDF_2010/Homeless in Europe_Spring10_EN.pdf](http://www.feantsa.org/files/freshstart/Communications/Homeless_in_Europe_EN/PDF_2010/Homeless_in_Europe_Spring10_EN.pdf)

- Maturana, H.R. in Varela, F.J. (1998). *Drevo spoznanja*. Ljubljana: SH - Zavod za založniško dejavnost.
- McGlaughlin-Volpe, T., Aron, A., Wright, S.C. in Lewandowski Jr., G.W. (2004). Exclusion of the Self by Close Others and by Groups: Implications of the Self-Expansion Model. V D. Abrams, M.A. Hogg in J. Marques (ur.), *The Social Psychology of Inclusion and Exclusion* (str.113-134). New York in Hove: Psychology Press.
- Medvešek, M. (2007). Razmišljanja o pojavih nestrpnosti in etnične distance v slovenski družbi. V M. Komac (ur.), *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (str.188-255). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Milivojević, Z. (2008). *Emocije: Razumevanje čustev v psihoterapiji*. Novi Sad: Psihopolis institut.
- Moragas, M. (1985). Primeros descubrimientos de los efectos de la comunicación, crisis posterior y nuevos planteamientos. V M., Moragas (ur.), *Sociología de la comunicación de masas II: estructura, funciones y efectos* (str.11-21). Barcelona: GG Mass Media.
- Moreno Márquez, G. (2009). Características y tipologías de las personas sin hogar en Bizkaia: Hacia un enfoque complejo de la realidad del sinhogarismo. *Zerbitzuan*, (46), 35-44.
- Muñoz López, M., Vázquez Valverde, C. in Vázquez Cabrera, J.J. (2003). *Los límites de la exclusión: Estudio sobre los factores económicos, psicosociales y de salud que afectan a las personas sin hogar en Madrid*. Madrid: Témpora.
- Novak, M. (1993). Konceptualne korenine raziskovanja (ne)blaginje v slovenski sociologiji. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, 21(154-155), 83-97.

Oakes, P.J., Haslam, S.A. in Turner, J.C. (1999). Politika, predsodki in miti v preučevanju stereotipov. V M.Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije* (str.62-94). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Oblak, T. (2002). Internet kot nov dejavnik družbenega razlikovanja? *Družboslovne razprave*, 18(40), 107-119.

Parker Tapias, M., Glaser, J., Keltner, D., Vasquez, K. in Wickens, T. (2007). Emotion and Prejudice: Specific Emotions Toward Outgroups. *Group Processes Intergroup Relations*, 10(1), 27-39.

Pohl, A. In Walther, A. (2007). Activating the disadvantaged. Variations in addressing youth transitions across Europe. *International Journal of Lifelong Education*, 26(5), 533-553.

Poljšak-Škraban, O. in Žorga, S. (2007). Nekatere psihološke značilnosti mladih (ne)zaposelnih. V B. Dekleva, J. Rapuš Pavel in D. Zorc Maver (ur.), *Prehodi v svet dela – izbira ali nuja?* (str.85-123). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Poster, D. (1996). *Internet Culture*. London: Routledge.

Praprotnik, R. (2003). *Skupnost, identiteta in komunikacija v virtualnih skupnostih*. Ljubljana: ISH.

Raefaeli, M. S., Sudweeks, F., Konstan, J. in Mabry, E. (1998). ProjectH overview: A collaborative quantitative study of computer-mediated communication. V F. Sudweeks, M. McLaughlin in M. S. Rafaeli (ur.), *Network and netplay: Virtual groups on the Internet* (str. 256-281). Cambridge, MA: MIT Press.

Rapuš Pavel, J. (2004). Teoretični uvod. V B. Dekleva. *Socialna vključenost in psihosocialno zdravje mladih z izkušnjami brezposelnosti na območju Ljubljane: končno poročilo raziskovalne naloge* (Raziskovalno poročilo) (str. 9-59). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Rapuš Pavel, J. (2008). Prehodi in zaposlovanje mladih v družbi tveganja. V A. Kobolt (ur.), *Učenje na odru življenja: projektno delo z ranljivimi skupinami mladih* (str.26-39). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Rapuš Pavel, J. (2010). Izkušnje socialne v-/izključenosti mladih v položaju dolgotrajne brezposelnosti. *Socialna pedagogika*, 14(4), 417-438.

Razpotnik, Š. (2006). Izziv socialni pedagogiki: biti glasnica družbenega obrobja. V M. Sande, B. Dekleva, A. Kobolt, Š. Razpotnik in D. Zorc – Maver (ur.), *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke* (str.23-36). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Razpotnik, Š. (2007). Delovno mesto - ulica (brezdomci mlajše generacije, izključeni iz sfere dela. V B. Dekleva, J. Rapuš-Pavel in D. Zorc-Maver, D. (ur.), *Prehodi v svet dela - izbira ali nuja?* (str.124-157). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Razpotnik, Š. (2008). What Can be Learned from the Biographies of the Ljubljana Homeless People for Policy Formation in the Field of Homelessness. *Socialna pedagogika*, 12(5), 513-530.

Razpotnik, Š. (2009). Brezdomstvo in zdravstvena problematika. V Š. Razpotnik in B. Dekleva (ur.), *Brezdomstvo, zdravje in dostopnost zdravstvenih storitev* (str.23-26). Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.

Razpotnik, Š. (2010a). Ob konferenci. V B. Dekleva in Š. Razpotnik (ur.), *Konferenca o socialni izključenosti, revščini in brezdomstvu: razvoj predloga nacionalne strategije na področju brezdomstva* (str.4-5). Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice.

Razpotnik, Š. (2010b). Mladi in zdravi, zakaj ne gredo delat?! Problematiziranje družbenega pogleda na brezdomne mlade. *Socialna pedagogika*, 14(4), 417-438.

Razpotnik, Š. (2010c). Smernice in predlogi za oblikovanje politik na področju brezdomstva. V B. Dekleva in Š. Razpotnik (ur.), *Konferenca o socialni izključenosti, revščini in brezdomstvu: razvoj predloga nacionalne strategije na področju brezdomstva* (str.64-71). Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice.

Razpotnik, Š. in Dekleva, B. (2007). *Na cesti – brezdomci o sebi in drugi o njih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Razpotnik, Š. in Dekleva, B. (2009) Homelessness and the Accessibility of the Health Care System. *Socialna pedagogika*, 13(2), 111-130.

Reid, E.M. (1991). *Electropolis: Communications and Community on Internet Relay Chat*. Doktorska disertacija, Melbourne: University of Melbourne, Department of History.

Reynalds, J. (2007). *Homeless Culture and the Media: How the Media Educate Audiences in their Portrayal of America's Homeless Culture*. New York: Cambria Press.

Rodríguez, N. in Brown, B. (2003). *Preventing Homelessness Among People Leaving Prison*. New York: Vera Institute of Justice.

Rutar, D. (1996). *Tri razprave o teoriji hendikepa*. Ljubljana: YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa.

Rutar, D. (1997). *Uvod v postmoderno psihologijo: učbenik za srednje šole in občo rabo*. Ljubljana: Jutro.

Sagadin, J. (2001). Pregledno o kvalitativnem empiričnem pedagoškem raziskovanju. *Sodobna pedagogika*, 52(2), 10-25.

Sen, A. (2002). *Ekonomija blaginje: izbrane razprave*. Ljubljana: Založba *cf.

Sibley, C.G. in Duckitt, J. (2008). Personality and Prejudice: A Meta-Analysis and Theoretical Review. *Personality and Social Psychology Review*, 12(3), 248-279.

Slevin, J. (2000). *The Internet and Society*. Cambridge: Polity Press.

Smonker, T. (2002). Brezdomstvo žensk in otrok, žrtev nasilja. *Socialno delo*, 41(5), 301-306.

Spicker, P. (1993). *Poverty and social security*. London: Routledge.

Stanovnik, T. (1997). Revščina in marginalizacija prebivalstva v Sloveniji. *Družboslovne razprave*, 13(23-25), 12-39.

Strauss, J. in Frost, R. (2001). *E-Marketing*. Upper Saddle River: Prentice Hall.

Stropnik, N. (1994). Revščina: teoretični pristopi in mere. *Slovenska ekonomska revija*, (45)5, 490-506.

Svete, U. (2005). Varnost v informacijski družbi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Toohey, S. M., Shinn, M. in Weitzman, B.C. (2004). Social networks and homelessness among women heads of household. *American Journal of Community Psychology*, 33(1-2), 7-20.

Tropp, L.R. in Pettigrew, T.F. (2004). Intergroup Contact and the Central Role of Affect in Intergroup Prejudice. V L. Z. Tiedens in C. Wayne Leach (ur.), *The Social Life of Emotions* (str.246-269). Cambridge: Cambridge University Press.

Ule, M. (1992). *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M. (1994). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M. (1999). Socialna psihologija predsodkov. V M. Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije* (str. 299-342). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M. (2000a). Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V M. Ule, T. Renner, T., M. Mencin – Čeplak in B. Tivadar (ur.), *Socialna ranljivost mladih* (str.15-90). Ljubljana: MŠŠ, Urad RS za mladino in založba Aristej.

Ule, M. (2000b). *Sodobne identitete: v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M. (2005). Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega sveta. V V. Leskošek (ur.), *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem* (str.21-40). Ljubljana: Mirovni inštitut.

Ule, M. (2008). Odraščanje socialno prikrajšanih mladih. *Socialna pedagogika*, 12(1), 19-38.

Ule, M. (2009). *Socialna psihologija: Analitični pristop k življenju v družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Venanzi, A. D. (2008). The institutional dynamics of homelessness: The United States of America and Japan compared. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 28(3-4), 129-145.

Vivir en la calle: la situación de las personas sin techo en Andalucía. (2006). Sevilla: Defensor del Pueblo Andaluz.

Vodeb, O. (2008). *Družbeno odzivno komuniciranje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Zaviršek, D. (1999). Ranljivost žensk na področju stanovanj. V S. Mandič (ur.), *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin* (str.105-144). Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Zorc Maver, D. (2007). Socialna pedagogika in družba dela. V B. Dekleva, J. Rapuš Pavel in D. Zorc Maver (ur.), *Prehodi v svet dela – izbira ali nuja?* (str.10-18). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Wagle, U. (2002). Rethinking poverty: definition and measurement. *International Social Science Journal*, (54)171, 155-165.

Wilson, S.M. in Peterson, L.C. (2002). The Anthropology of Online Communities. *Annual Review of Anthropology*, 3, 449-468.

Winters, C.A., Cudney, S. in Sullivan, T. (2010). The Evolution of a Coding Schema in a Paced Program of Research. *The Qualitative Report*, 15(6), 1415-1430. Pridobljeno 23.7.2011, s <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR15-6/winters.pdf>

Wright, C.R. (1995). *Comunicación de masas*. Mexico: Paidos.

5.2 DRUGI VIRI

Bensenia, L. (2010). *Issue Brief: Homelessness Today*. Pridobljeno 14.7.2011, s <http://www.cafamerica.org/dnn/Portals/0/Issue%20Briefs/CAFA%20Issue%20Brief%20-%20Homelessness%20Today.pdf>

Bowes, J. (2002). *Building Online Communities for Professional Networks*, Global Summit Conference, Adelaide. Pridobljeno 15.7.2011, s <http://www.educationau.edu.au/globalsummit/papers/jbowes.htm>

Constitution of the World Health Organisation. (1946). Pridobljeno 23.9.2011, s http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf

Cvahte, B. (2008). Revščina kot kršitev človekovih pravic. *Brezplačni bilten Varuha človekovih pravic Republike Slovenije*, (12), 8-9.

Črnak Meglič, A. (2008). Obraz revščine. *Brezplačni bilten Varuha človekovih pravic Republike Slovenije*, (12), 12.

Discrimination on the basis of homelessness. (2006). Melbourne: PILCH. Pridobljeno 15.7.2011, s http://www.pilch.org.au/Assets/Files/HPLC_position_paper_discrimination-homelessness.pdf

Ending Homelessness: A handbook for policy makers. (2010). Bruselj: FEANTSA. Pridobljeno 15.7.2011, s <http://www.kraljiulice.org/library/381/ending-homelessness-a-handbook-for-policy-makers.pdf>

ETHOS. (2006). Bruselj: FEANTSA. Pridobljeno 24.7.2011, s <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/EN.pdf>.

Hanžek, M. (2008). Revščina ubija. *Brezplačni bilten Varuha človekovih pravic Republike Slovenije*, (12), 5.

Homelessness in Los Angeles: A Summary of Recent Research. (2004). Los Angeles: Institute for the Study of Homelessness and Poverty at the Weingart Center. Pridobljeno 24.7.2011, s http://www.bringlahome.org/docs/Homelessness_rschr.pdf

Kolman, E. (1936). Brezdomci. *Dom in svet*, 49(7/8), 388-393.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. (2000). Pridobljeno 24.7.2011, s http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=definirati&hs=1

Statistični urad RS. (2007). Pridobljeno 12.7.2011, s http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1213

Statistični urad RS. (2010). Pridobljeno 12.7.2011, s <http://www.stat.si/novica/prikazi.aspx?id=3528>

Statistični urad RS. (2011). Pridobljeno 13.10.2011, s <http://www.stat.si/novica/prikazi.aspx?id=4262>

Strategies to combat homelessness. (2000). United Nations Centre for Human Settlements. Pridobljeno 24.7.2011, s <http://ww2.unhabitat.org/programmes/housingpolicy/documents/HS-599x.pdf>

5.3 ANALIZIRANE DISKUSIJE NA SPLETNIH FORUMIH

(vse pridobljene 14.1.2011)

Diskusija A: <http://med.over.net/forum5/read.php?124,2391769,2392263>

Diskusija B: <http://www.mavricni-forum.net/lofiversion/index.php?t2188.html>

Diskusija C: <http://www.konoplja.org/ubbthreads/showthreaded.php/Number/479365>

Diskusija Č: <http://forumi.siol.net/showthread.php?t=13900>

Diskusija D: <http://mladi.net/forum/viewtopic.php?f=19&t=1483>

Diskusija E: <http://forum.bmwslo.com/showthread.php?t=49014>

Diskusija F: http://www.ringaraja.net/forum/m_2922398/printable.htm

Diskusija G: <http://mladi.net/forum/viewtopic.php?f=3&t=1900>

Diskusija H: http://zadovoljna.si/forum/ekr?topic_id=28330

Diskusija I: <http://www.lepa.si/forum/showthread.php?t=13011>

Diskusija J: <http://med.over.net/forum5/read.php?151,5881936,5881944>

6. PRILOGA

NASLOV FORUMA: Brezdomci

PONUDBNIK: Lepa.si

LINK: <http://www.lepa.si/forum/showthread.php?t=13011>

DATUM: maj 2009 – september 2010

Št.	Vzdevek	Komentar	Koda 1. reda	Koda 2. reda	Kategorija
1	peppy	Jih pogosto srečujete, vidite? <u>Kaj si mislite o tem, so si za to da so pristali na cesti, sami krivi ali jih je na cesto vrglo kruto življenje? Jim kdaj date denar, kakšne obleke, hrano?</u> <u>Jaz jih namreč vidim vsak dan, na glavni postaji jih srečujem, ene in iste, vidim jih spati na klopcah, na tleh. Tudi po čopovi jih je veliko in na prešercu.</u> Kaj mislite o teh ljudeh?	So krivi sami ali ne? Kako drugi reagirajo? Vsakdanje srečevanje Glavna postaja, Čopova, Prešernov Trg	Vprašanja Vprašanja Izkušnje Lokacija	Vzroki za brezdomstvo Beračenje Splošne značilnosti Ocena stanja
2	Guardian	peppy, saj ni tu dosti za misliti...škoda, da so tudi takšne plati življenja in da nam je stalnica sekirancije kako premalo prostora je v našem prtljažniku avta ali v hladilniku za surovine, a surovine za življenje imamo, nekateri pa ne...<u>a tisti imajo življenjske surovine, teh pa mi ne premoremo kaj dosti. Saj se jih ne da kupiti.</u> Škoda. (Ko se počutiš "brezdomca", pa čeprav to nisi.) <u>In se počutiš dobro, ker si nekomu dal 2 evra, ker je svoje dostojanstvo in vrednote zapostavil in dal v ospredje lačen želodec ali pa raje litrco, ker tako ve, da ne bo še cel dan lačen, ker bo vinjen...</u> <u>In mi to gledamo, a ne storimo nič. No pri nas v Mercatorju brezdomci pobira vozičke - lepo to. Na račun od nakupa v trgovini je napisal kratko zahvalo županu in švedski ali finski organizaciji, ki mu je zgradila bivalni "kontejner". No baje smo priden in delaven narod, ampak malce preneumni, da bi se sami spomnili nečesa takšnega.</u> <u>Torej, res premisleka vredna gesta, za 2 evra, ki mu jih položiš v roke, si očistiš vest...ena najboljših naložb vašega življenja, brez truda in zelo poceni...</u>	Imajo življenjske surovine, mi pa ne Dober občutek Zakaj pijejo Ne storimo nič Očistiti vest, dober občutek	Sistem pomoči brezdomcem Motiv za dajanje Težave Odnos družbe Motiv za dajanje	Ocena stanja Beračenje Ocena stanja Ocena stanja Beračenje